

רבי יעקב יצחק מפשיסחה

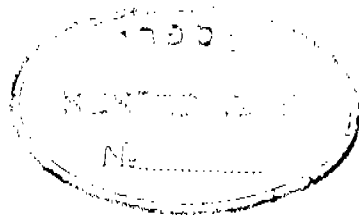
„היהודי הקדוש“

זמנה חייו ותורתו

מאת

צבי מאיר הכהן רבינוביץ

חוברת ראשונה

כל הזכויות ואף רשות התרגום, שמורות למחבר.

=====

H. M. Rabinowicz =====

„Rabbi Jakow Icchok z
Przysuchy” =====

===== Jego życie i nauka

=====

=====

=====

=====

Druk Sikora i Mylner, Nowolipki 6

רבי יעקב יצחק מפשיסחה

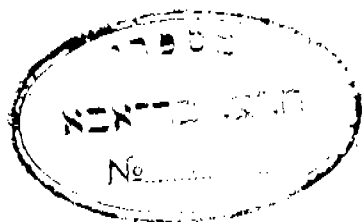
„היהודי הקדוש“

זמנו, חייו ותורתו

מאת

צבי מאיר הכהן רבינוביץ

חוברת שניה

המכון לביטול חוקי התורה
אגודת חסידי חב"ד
תל אביב

כל הזכויות ואף רשות התרגום, שמורות למחבר.

=====
H. M. Rabinowicz =====

„Rabbi Jakow Icchok z
Przysuchy” =====

===== Jego życie i nauka

=====

=====

=====

תכן הענינים

- VII-XI הקדמה
- פרק ראשון. ימי ילדותו ונערותו.** הולדת ה"יהודי הקדוש". יחוסו של אביו ולסדרנותו. העיר פשרבורג. שקידתו בשיבה העירונית. חבריו בשיבה. התנהגותו בעונה. עקבות שיטתו בימי נעוריו. נבואת דודו הצדיק הנסתר עליו. נסיעותיו לשיבות ליסא ואפסא. א-ד
- פרק שני. ימי מגוריו באפסא.** התגלותו ונדודיו. לסודו בשיבת אפסא. נשואיו. התחרותו בשקידה עם הנסח. המריבות בביתו. נבירתו. התמנותו לראש הישיבה באפסא. התנברות החסידות בסולין. התישבותו של רבי משה לייב באפסא. צדקתו. עמסיותו ואהבתו לישראל. רבי משה לייב ורבי שמעון מיערוסלב נושאים ברחוב העיר אלומות תבן. פדיון שבויים. עבודת האלקים בשמחה ורקוריו הקדושים. רבי יעקב יצחק נחפץ לחסיד גלגל. התבודדותו. התפשטותו מהגשמות. מבילותיו במקוה האפסאית. טעם לסגפיו. רבי יעקב יצחק מסתיר את מהותו האמיתית. תורה על דבר התגלותו. הרב מאפסא מרגיש בו. נדודיו בעירות וכפרים. ה-יז
- פרק שלישי. רבי דוד מלילוב והשפעתו על ה"יהודי הקדוש".** השנותיו הנפלאות של רבי יעקב יצחק מפשיסחה. תשוקתו לנסוע לצדיק האמת. תעמולתו של רבי דוד מלילוב להפצת החסידות. אהבתו הגדולה לישראל. "מסחריו". סבלנותו. חבתו לילדים ולבעלי חיים. תורותיו. לסדרנותו. נסיעותיו לובלינה ואמונתו ב"חווה". פגישתו עם רבי יעקב יצחק ורבי ישעיה מפשרבורג. רבי יעקב יצחק לומד ממנו מדת אהבת ישראל. השפעת רבי דוד מלילוב עליו. "אהבת ישראל" של רבי יעקב יצחק. טו-כד
- פרק רביעי. לדמותו הרוחנית של ה"חווה" מלובלין.** הסתלקותו של רבי אלימלך סליונסק וירושתו הרוחנית. דעות תלמידיו היותר חשובים על ה"חווה" מלובלין. ראיות מספרות התלמוד. הקבלה והחסידות על מדות הקדושה. העונה. היראה והאהבה בתור מבשירות לרוח הקודש ולהשראת השכינה. קדושתו של ה"חווה". עדויות תלמידיו על ענותנותו. גורל מעלת העונה בתורת ה"חווה". מוב לכו, מדותיו הנעלות ואהבתו לישראל. מדת היראה בתורתו. עדויות על יראתו. מדת האהבה בתורתו. דבקותו הגדולה. התמנות כל ארבע המדות בנשמתו. התגלות האלקות בעולם - הסבה לרוח הקודש ומופתים. עדויות על מופתיו ורוח קדשו. הסתתרותו. ערכם הגדול של ספריו. השפעתו הבלתי אנושית. תלמידיו הנאונים. דבריו של רבי אהרן מרקוס על ה"חווה". השואת ה"שרף" רבי אורי מפארליסק את חצר ה"חווה" לחר הבית. כח-כט

פרק חמישי. המדות „ענוה” ו„יראה” בתורת ה„יהודי הקדוש”.
ה„חווה” מבקש מר' שיראהו את ממלא מקומו בחייו. שמתו הגדולה שבואו של ה„יהודי”.
הערצת ה„יהודי” את ה„חווה”. הערצה פשיטתית. תורת הענוה של ה„יהודי הקדוש”. „תורות”
אופניות על הענוה. התנהגותו בענוה. ערכה הגדול של מדת היראה. תפלתו הנוראה של
ה„יהודי”. השפעת ה„חווה” עליו. יראת החסידים. מקורותיה של הענוה הפשיטתית.
התחברות החסידים. המבורה הקדושה”. מג-נא

פרק ששי. שבלת הזהב. פשוטו של מקרא אינו אלא לכוש חיצוני לפנימיות
התורה. גם התלמוד מסתיר בתוכו כוונה פנימית. למדורו של ה„יהודי הקדוש”. יראתו ע”י למדור
הסוגיא ד„כנות צלפחד”. גדלו בתורה. למדור התורה צריך להיות לשמה ובענוה. שנאתו לבלתי
הרוחניות שבו. משל למרישותו. התנגדותו לסנפנות. עובדה אופינית לעזו רוחו. העלאת ניצוצות
הקדושה. צדקתו הגדולה. ספור אופיני לאהבתו הגדולה לישראל. הניצוץ האלקי שבאפיקורסות.
הטעמים האופניים לשמו החדש. דעת גדולי הצדיקים על קדושתו. נב-סא

פרק שביעי. למהותה הרוחנית של החסידות הפולנית. שלשה זרמים
רוחניים בחסידות. הזרם האוקרייני. החבד”י והפולני. יחסו של ה„חווה” מלובלין לחסידות
החבד”ית. סבת יחס זה. אהבת ישראל בתורת רבי אלימלך מליונסק. ירידת הצדיק לצורך
עליה. תורת המגיד מקוויניץ. יחוד שתי האהבות בתורת רבי יהודה לייב מוקילקוב.
ה„התקשרות” בספרו של רבי קלונימוס מקראקא. התגלות האלקות בעולם ע”י מופתים ורוח-
הקודש. יחודים ודבקות. העטמיות שבחסידות הפולנית. הסקורות לחקירות החסידות. מכתב
חשוב לברור מהותה של החסידות הפולנית. ההשתמשות ברוח הקודש ומופתים ותולדות בעלי
המופת בפולין וגליציה. יחס היהדות והחסידות אל תופעות הכשפים והאקקולטיות. סב-עמ

פרק שמיני. שטתו החדשה של ה„יהודי הקדוש”. דברי רבי אורי
מספרליסק על שטת ה„יהודי”. העטמיות שבחסידות הפולנית. התועלת הרוחנית בנסיעה
לצדיקים. התנגדות למדני פולין לחסידות העטמית. יחס ה„חווה” אל הלמדנים. ה„יהודי” יוצר
בפולין חסידות למדנית-פילוסופית כמו החבד”ית ברוסיה. הקבלות בין החבד”ית והחסידות
הפשיטתית. התחברות הלמדנים והחסידים הצעירים אל ה„יהודי”. ההתנגדות בחסידות העטמית.
מלחמת ה„יהודי” בחסידות השטחית ודרישת ההתעמקות בפנימיותה. תכליתן של המצות
המעשיות. מהות החסידות הפשיטתית. וההבדל בינה ובין החבד”ית. התנגדותו של ה„יהודי”
למופתים. עבודה עצמית של החסיד. החסידות העטמית והפשיטתית. אחורו את זמן התפלה.
אזהרות גדולי הצדיקים על מנהג החסידים לחקות מעשי רבם. משלים על תפלתו
המאוחרת. פ-צו

פרק תשיעי. הפרוד בחסידות הפולנית. גרעיני ה„מהפכה” שהכילו ארבעת
עיקריה של החסידות הפשיטתית. התנגדות החסידות העטמית ל„התכוננות” יתרה. ההתנגדות
לשטת הרב”ם מלאדי. ההתנגדות שעוררה התנגדותו של ה„יהודי” למופתים בין חסידיו ה„חווה”.
קטעים מספרות החסידות העטמית על אחר זמן התפלה. רצונם של הלמדנים להתעמק
בחסידות. טרדותיו של החווה. חלוקי דעות על דבר תפקיד הצדיק. רצונם של תלמידי ה„חווה”
שבנו רבי יוסף מבורשין ומלא את מקום אביו. הנהגתו הגלויה של ה„יהודי” וסבתויה.
רכילות ולשון הרע בתור אמצעי-מלחמה ב„יהודי”. התנגדותם של רבי שמעון אשכנזי ורבי
יהודי לייב מוקילקוב ל„יהודי”. יחסו של המגיד מקוויניץ ל„יהודי”. אנשי-הריב ביר מקונצק

ויקתיאל. רבילות בדבר כתונת. התרונות בין חסידו ה"חזוה" על נסיעות ה"יהודי" לובלינה. דבותיו של יקותיאל. יחס ה"חזוה" לתלמידיו ול"יהודי". אסיפת תלמידיו ה"חזוה". ועד מיוחד להלחם ב"יהודי". רבי מנדלי מרימנוב. מסעו של ה"יהודי" לרימנוב. קבלות-הפנים. עצתו של רבי מנדלי מרימנוב. צו-קטו

פרק עשירי. שנותיו האחרונות והסתלקותו. מלחמות גפוליון והיהודים. השנויים המדיניים בפולין. יחסם של צדיקי פולין לשוויי-הזכויות. ה"יהודי" ויהסו להחשות הקץ. ה"חזוה" מלובלין מתכונן להחיש את הנאולה כליל הסדר. הסתלקותו האגרית של ה"יהודי" לפני ה"גפילה". צפיתו המשיחית. תאור "שולחנו". תולשתו. ברור הניצוצות. הסתלקותו מתוך דבקות. ספורים על דבר הסתלקותו. קטו-קבא

פרק אחד עשר. בניו ותלמידיו. רבי ירחמיאל מפשיסחה. בניו ונכדיו. רבי פשה מלוב. רבי שמחה בונם מפשיסחה. רשימת תלמידיו. רבי מנדל מקוצק. קבג-קבה

תורות ושיחות נבחרות. קבו-קלב

רשימת שמות האנשים הנזכרים בספר. קלב-קלח

הקדמה

כגורל כל תנועה חדשה, אשר בראשית ימיה לועגים ומתנגדים לה בני הדור ההולך, בראותם בה חתירה תחת אמונתם ודרכי חייהם המקובלים, היה גם גורלה של החסידות. גם בה אף שלא התכוונה רק להכניס שנויי צורה לתורת ישראל וחיינו, ראו המתנגדים חתירה תחת יסודות אמונת ישראל, וילחמו גם בה בחרמות, מלשינות והוצאת שם רע, למען הכחידה מן העולם. אבל החסידות לא שמה לב לקול תרועת שופרותיהם, גם לא לדברי לעגם, כי אם הלכה, הלוך וכבוש, מעיר לעיר ומארץ לארץ, עד שפרשה את כנפיה ממשלתה על רוב היתדות באירופה המזרחית.

אולם אז קמה עליה אויבת חדשה – ההשכלה. תנועה זו, שבמחיר הפצת מדעים חלוניים ותרבות אירופאית, הובילה את האומה להתבוללות ועזיבת המסורת, פגשה על דרכה במעצור אדיר אשר לא קותה לו. החסידות התיצבה בפניה בכל כלי נשקה. היא חשה שעתה, אחרי נצחונה על המתנגדים, מוטלת עליה החובה להלחם במקומם בהשכלה. מובן, שגם המשכילים לא טמנו את ידם בצלחת. סגירת בתי הדפוס של החסידים, הושבה במאסר, מלשינות ויצירת ספרות שלמה, שבה תארו את החסידים והחסידות בצבעים היותר שחורים – זו היתה תשובת ההשכלה על הרדיפות מצד החסידים.

מפיצי השכלה אלו לא „השכילו“, כי לא החסידות בלבד מתנגדת להשכלה, כי אם כל היהדות המסורתית במזרחה של אירופה, שידעה כי תחת מסוה ההשכלה מסתתרת הטמיעה בין הגוים ושכחת האמונה. גם באותן הארצות, שלא נכבשו ע"י החסידים, כמו בליטא ואונגריא, לא היתה ההתנגדות להשכלה פחותה מאשר בארצות החסידים. אבל המשכילים תלו את הקולר רק בצואר החסידות ובמנהיגיה, הצדיקים, שתארום כחבר של נוכלים ואנשי מרמה.

אולם מצב מלחמה זה לא ארך הרבה. השנויים הרבים שחלו בחיי ישראל במשך יובל השנים האחרון, גרמו להשכלה, בתור תנועה מיוחדת, בעלת שיטה ידועה, שתחדל מהתקיים. המלחמה בין החרדים והמשכילים לבשה צורה אחרת. נולדו שיטות ותנועות חדשות, שלרגליהן נדחתה מלחמת ההשכלה והחסידות הקודמת.

רק אז, כשחדלו המשכילים לראות בחסידים את שונאיהם, בא

„שגוי ערכין“ ביחס לחסידות. רק אז ראו את היופי שבחיי החסידים; את הצומק העיוני שבהרבה משיטות החסידות; את הרעיונות המוסריים הנעלים ופניני השירה הנמצאים בספרותה. התחילו להתעניין באגדות החסידים ובזמרתם ואותה החסידות, שהיתה תחלה סמל של בערות ותרמית, נהפכה למצין של שירה ופיוט ומוסריות נעלה...

אבל רק בחסידות האוקריינית והחבדי"ת התענינו. לעומת זאת החסידות הפולנית-גליצאית לא נחקרה עדיין מאומה. אין לנו גם ספר אחד, בעל ערך מדעי, על מנהיגיה של חסידות זו: החוזה מלובלין, המגיד מקוויניץ, רבי מנדלי מרימנוב, רבי נפתלי צבי מרופשיץ, רבי מאיר מאפטא, רבי דוד מלילוב ועוד. כמו כן לא נחקרה עדיין התנועה החסידית היותר מענינת והיותר מקורית ועמוקה – החסידות הפשיסחית-קוצקית ומנהיגיה: היהודי הקדוש, רבי שמחה בונם מפשיסחה, רבי מנדיל מקוצק, רבי יצחק מווארקא, רבי מרדכי יוסף מאיזבצה ועוד. וזאת לדעת, כי בלי ידיעת החסידות הפולנית, גם דברי ימי ישראל בפולין, במשך שתי המאות האחרונות, נשארים חתומים וסתומים. החסידות כבשה, בהשפעת מנהיגיה הנזכרים, את כל ארצות פולין וגליצא והטביעה את חותמה על כל חייהם החמריים, הרוחניים והמדיניים של ישראל, ואי אפשר כלל להבין את תולדות ישראל במדינות אלו, בלי חקירת החסידות לכל זרמיה.

בתחום חקירת החסידות הפולנית, עדיין שולטות אותן הדעות, שנפוצו ע"י ההשכלה בשעת „מלחמת המצוה“ שלה בחסידות. בשעה שחשבו, לתומם, כי רק החסידות היא המתנגדת להשכלה. עדיין מתחשבים בכתיבי פלסטרסחם של המתנגדים מסוג „זמיר עריצים“ וספרי המשכילים הראשונים. עדיין בונים על שקריהם ועלילותיהם היסטוריה של החסידות, כאלו מכל מאות אלפי החסידים בפולין וגליצא, הלמדנים הרבים והרבנים הגאונים, שנהפכו ממתנגדים קיצונים לחסידים נלהבים ומכל אנשי האמת וטהורי הלב לא נמצא אף אחד שיבין את ה„אמת“ הברורה, כי כל מנהיגי החסידים הם מתעים פשוטים...

מלבד „מקורות“ אלו, נמצאים גם הרבה ספרי תולדה על רוב צדיקי פולין, שנכתבו ע"י חסידים, המכילים אמנם חומר רב וחשוב מאד לתולדות החסידות בפולין. אולם ספרים אלו נכתבו בלי סדר ומיתודה ובלי בחינת המקורות. כל מה ששמעו מהחסידים, כל הבדותות, המופתים והאגדות, מובאים בערבוביה גדולה בתור אמת היסטורית, והקורא אינו יכול לקנות לו מושג ברור על תולדות הצדיק, שעליו הם דנים, ועל שיטתו בהעלימם את עינם לגמרי מהשיטות השונות שבחסידות.

התנאי הראשון והעקרי להכיר את החסידות הפולנית כמו שהיא, בלי שקרים ועלילות ובלי הזיות ודמיונות, הוא לחיות בין החסידים. נמצאים עוד היום הרבה חסידים זקנים, בני תשעים ושמונים שנה, שאבותיהם עוד הכירו היטב את כל צדיקי פולין הראשונים. גם לי היתה

ההזדמנות להכיר זקנים מופלגים אחדים, שאבותיהם נסעו עוד אל המגיד מקוויניץ, החוזה מלובלין, היהודי הקדוש, רבי שמחה בונם מפשיסחה, רבי מאיר מאפטא ועוד. מפי מסורותיהם, שיחותיהם והתנהגותם של אותם החסידים הזקנים יחידי הסגולה, ואני מתכוון אל אנשי האמת והפקחים שבהם נוכל לקנות לנו מושג ברור על מהותה של החסידות הפולנית.

כבר באה הצת שידעו חוקרי החסידות, כי החסידות אינה מין גוילים בלים מ„גניזת שכטר“, שהחוקר מנתהם באיזמל של הבקורת, ההשוואה והאנליזה. החסידות היא בעיקר דבר שבלב ושברגש. אין מספיק דדעת אותה; צריך גם להרגיש. והרגשה זו נקנה לנו לא מתוך כתבים וספרים, כי אם מתוך החיים בין חסידים אמתיים ויראי אלקים. מתוך ההתבוננות לתפלתם, עריכתם את ה„חצות“, שמחתם, תורתם, מדותיהם, התנהגותם, רקודיהם ונגוניהם...

מטעם זה חשובים כל כך, לחקר תולדות החסידות בפולין, מאמריו ומכתביו של ההיסטוריון רבי יוסף לווינשטיין, הרב בסרצק, שגדפסו ברוב ספרי התולדה החסידיים („נפלאות הרבי“, „אהל יצחק“, „נפלאות היהודי“, „אהל נפתלי“, „שמחת ישראל“, „שית שרפי קודש“, „עשר אורות“ ועוד). רבי יוסף לווינשטיין נולד, בשנת תקצ"ז, במרכז החסידות בפולין – בעיר לובלין ולמד והתפלל, בימי נעוריו, בבית מדרשו של החוזה מלובלין. בבית מדרש זה, חיו עוד בימים ההם הרבה מחסידי ה„חוזה“ וכל בניו ומקורביו, שמהם שמע את הידיעות היותר נאמנות על החסידות הפולנית. הוא הכיר עוד הרבה מחסידי המגיד מקוויניץ, היהודי הקדוש, רבי שמחה בונם מפשיסחה ועוד. גם בעצמו עוד נסע לרבי יצחק מווארקא והכיר את רוב צדיקי זמנו, תלמידיהם של צדיקי פולין הראשונים. והודות לכשרון וזכרונו הפינומינלי ונטיות מימי ילדותו לחקר דברי הימים, הצליח לאסוף חומר מענין ורב ערך לתולדות החסידות בפולין. כל דבריו מצטיינים בדיוקם וקצורם, מועט המחזיק את המרובה, ורוב דבריו מפורסמים לאמתות מפורסמות בין החסידים. את ידיעותיו הגדולות בתולדות הרבנות, החסידות והיוחסין ידעה להעריך גם „החברה לחקירת האטנוגרפיה ותולדות ישראל“ בפטרבורג ומנתה אותו בשנת תרנ"ח לחבר נכבד (א).

מקורות חשובים מאד לחקירת החסידות הפולנית-גליציאית הם גם מאמריו וספריו של רבי אהרן מרקוס, וביחוד ספרו „דער חסידיזמוס“. כמו רבי יוסף לווינשטיין, הכיר רבי אהרן מרקוס את החסידות, לא מתוך כלי שני, כי אם מהמקור הראשון – ממקורביהם ותלמידיהם של החוזה מלובלין, המגיד מקוויניץ, היהודי הקדוש, רבי מאיר מאפטא ושאר צדיקי פולין הראשונים (ב).

(א) על תולדות רבי יוסף לווינשטיין עיין: י. ה. לווינשטיין „תפארת אברהם“ בסוף הספר „ברכת אברהם“ מאת ר' אביש ספרנקפורט דמיין (פטרקוב תר"צ) מעמ' 149–154.

(ב) רבי אהרן מרקוס שאב את רוב ידיעותיו מאחד מוקני החסידים בקראקא רבי

חשיבותו של ספר „החסידות“ מונחת לא רק בחומר המקורי ורב הערך המובא בספרו, כי אם גם בהשקפותיו על מהותה הפנימית של החסידות. בהשקפות אלו נראה חדירה עמוקה לתוך תוכה של נשמת החסידות. וכמו מכל ספרות הקבלה, הוציא גם ממנה את פניני הנבואה הנמצאות בה, שרק עינו, עין מקובל וחוקר מובהק, יכלה לראותן במסתריהן.

מובן, שאפשר לחלוק על הרבה מההשקפותיו, כמו ביחסו לזרמים ומנהיגים ידועים של החסידות. גרם לזה מה שהיה רבי אהרן מרקוס חסיד בכל נימי נשמתו ודבק ומאמין ברבותיו, שהתנגדו בשעתם, מטעמים אידיאולוגיים, לתנועות חסידיות ידועות, ואותה ההתנגדות ירש גם מהם. בעת שאנו בזמננו, כשכל הנגודים השיטתיים בין כתות החסידים כבר נטשטשו, אפשר לנו להעריך את המאורעות והפרודים מנקודת השפעה אוניקטיבית ולראות ביחסו רק גלוי-דעת של צד אחד.

זוהי השקפתי על המיתודות של חקירת החסידות הפולנית בתקופתה הראשונה וברוח זה חברתי את ספרי. אין בו מעלילות המתנגדים והמשכילים גם לא מהזיות החסידים, כי אם הוא מיוסד בעיקרו על יסוד הבנת החסידות מפי חסידים זקנים ונאמנים, יראי אלקים ואנשי אמת. מהמקורות הנדפסים השתמשתי בעיקר בספריהם ומאמריהם של רבי אהרן מרקוס ורבי יוסף לוינשטיין, שני ההיסטוריונים שהיו קרובים בזמן לאותה התקופה. לתולדות היהודי הקדוש בפרט הרביתי להשתמש במכתב חשוב של הרב שלום יוסף אב"ד ביוזפוף, המכיל מסורות נאמנות מחיי אבי-זקנו ה„יהודי“ ותורתו.

משאר ספרי האגדה החסידיים הבאתי לפעמים גם אגדות וספורי חסידים אופייניים, המכילים איזה רעיון מוסרי, פיוטי או חדוד. את שאר האגדות והספורים לא הבאתי בלתי אם היו לי מסורות נאמנות מחסידים זקנים על אמתותם.

להארת שיטתו של ה„יהודי הקדוש“, השתמשתי גם כן רק במקורות היותר נאמנים, כמו בספרי תלמידיו המובהקים אשר שמעו את התורות מפיו: „בית יעקב“ מאת רבי יעקב אהרן הרב באלכסנדר, „משמרת איתמר“ מר' איתמר מקונסקיוואלי, „מנדל דוד“ מר' משה דוד לידא, „זכרון שמואל“ מר' שמואל שמריה מאוסטרובצי. כמו כן משאר מקורות נאמנים מספריהם של גדולי הצדיקים בפולין או נכדי ה„יהודי“, כמו הספרים: „תולדות אדם“

שמעון מייזליס, הספורס בצדקתו וחסידותו. רבי שמעון זה היה איש בריתו של רבי קלונימוס מקראקא, בעל „מאור ושמש“ וחסידיו החשובים שלהחווה מלובלין. אביו רבי לייביש היה עוד מחסידיו רבי אלימלך מליונסק ורבי ויזא מאוניפולי ואחרי הסתלקותו של רבי אלימלך היה הוא החסיד הראשון שנשע אל הסגיד מקוויניץ. רבי לייביש זה נתגל אצל דודו רבי משה מנובי-פולא, שהיה עוד מתלפידיו הכעשׂט ו"ל. לרבי אהרן מרקוס היו, איפוא, ספי החסיד רבי שמעון, המסורות היותר נאמנות על חסידות פראשית צביחתה עד ימיה האחרונים (עיין: „חסידיומוס“ עמ' 289).

מר' יהושע מאוסטרובא, "עטרה לראש צדיק" מר' יעקב צבי מפוריסוב ועוד. ומשום שחיי ה"יהודי" ותורתו קשורים בתולדות החסידות בפולין בכלל, הקדשתי פרקים אחדים לחקירת חסידות זו (כמו הפרקים: "רבי דוד מלילוב והשפעתו על היהודי הקדוש", "לדמותו הרוחנית של החוזה מלובלין", "למהותה הרוחנית של החסידות הפולנית", כי רק ע"י הכרת החסידות הפולנית, שעדיין לא נחקרה עוד, יצמוד הקורא על חיי ה"יהודי" וערך שיטתו ומתוך הכרת הזמן נכיר את בני-זמנו.

לא הקדשתי חלק מיוחד לתולדות חייו וחלק מיוחד להארת שיטתו, כי לפי דעתי — וכמו שיראה גם הקורא — חיי ה"יהודי" היו תורה ואי אפשר להפריד בין חייו לתורתו. הפרקים ע"ד שיטתו באו בין שאר הפרקים על תולדות חייו.

בכלל אוכל להבטיח, כי התאמצתי לבסס את ספרי על מקורות נאמנים ובטוחים, שחקרתי ודרשתי עליהם בשבע חקירות ובדיקות וכל החומר שהיה לי בו צל של ספק לא הבאתיו, או סמנתי אותו בשם ספור חסידים, שאין בו אמת היסטורית ודאית.

לאחרונה עלי להביע פה את תודתי לאדוני אבי מו"ר הרב רבי יצחק מרדכי הכהן רבינוביץ אב"ד בפלדוונה הי"ו, שהעירני לחבר ספרי זה וגם עזר לי בהערותיו השונות.

המחבר

ג"ה קראקא, כ"ב אדר ב' תרצ"ב.

פרק ראשון.

ימי ילדותו ונעוריו.

הולדת ה"יהודי הקדוש". יחוסו של אביו ולמדנותו. העיר פשדבורז.
שקידתו בתורה בישיבה העירונית. תכריו בישיבה. התנהגותו בענות.
עקבות שפתו בימי נעוריו. נבואת דודו הצדיק הנסתר עליו. נסיעותיו
לישיבות ליסא ואפסא.

רבי יעקב יצחק ה"יהודי הקדוש" מפשיסחה נולד בעיר פשדבורז,
בשנת תקכ"ו בערך א), לאביו הרב רבי אשר, שהיה מגיד בעיר זו¹ ולאמו
מרת דייכא ב). אביו המגיד היה למדן מופלג ולפני היותו למגיד בפשדבורז
שמש ברבנות בעיר גרודזיסק, נצר ממשפחה מיוחסת של רבנים וגדולי
התורה, אשר שלשלת יחוסה הגיעה עד הרב רבי יצחק הלוי, אחי הרב
רבי דוד הלוי מחבר הספר "טורי זהב"². בגלל למדנותו וצדקתו העריצוהו
מאד יהודי פשדבורז וחשבוהו לאיש אלקים קדוש, כפי שנראה מהתארים
שנחרתו על מצבתו: "הרבני המופלא ... מר קשישא גברא רבא קדישא" ו),
בזמן שעדיין היו מקמצים בשבחים נפרזים על המצבות
העיר פשדבורז היא אחת הקהלות העתיקות בפולין. רוב תושביה שהיו

א) סמכתי בזה על שני מקורות שנכתב בהם כי ה"יהודי" חי ארבעים ושמונה שנה
(נפלאות היהודי" (פיטרקוב תרס"ט) עמ' 64; ברייטשמיין, "שיחות חיים" עמ' 9). שנת
הסתלקותו היתה תקע"ד ונולד לפי זה, כמו שכתבתי, בשנת תקכ"ו. אולם רבי אהרן מרקוס
כותב שימי חיי ה"יהודי" היו ארבעים וחמש שנה ונולד לפי דבריו בשנת תקכ"ט. (ווערוס
דער חאסידיומוס" (פלעשען 1901) ז. 160).

ב) מהאגרות החסידיות נראה ששם אמו היה מאטיל, אבל אני סמכתי על רבי אהרן
מרקוס שהוכיח בהנהגותיו לספרו ר' משה חיים לוצאט (כתב יד שהראה לי בחבתו מר דוד
משה מרקוס) את ה"יהודי" בשם: רבי יעקב יצחק בן דייכא מפשיסחה.
ג) נפלאות היהודי" על השער.

ד) הגוסס השלם של מצבת רבי אשר, הנמצאת בבית העלמין בפשדבורז, הוא: "ס"ג
מר קשישא גברא רבא קדישא ה"ה הרבני המופלא מ' אשר ב"ם אלהן ז"ל נפטר ב' שבט
תקנ"ה לפ"ק. תנצ"ה." אביו רבי אלהן היה רב בעירה גריצא.

משנים קדמוניות יהודים הטביע עליה חותם יהודי עתיק. מפורסם הוא בית הכנסת העתיק שלת הבנוי עץ, שהוד קדומים חופף עליו. כל חלל אורה היה תמיד ספוג יהדות ותורה. אין פלא, אפוא, שפשדבורו היתה מעולם מבצר הלמדנות והפרישות. היא הוציאה מתוכה הרבה רבנים וצדיקים שהיתה להם השפעה גדולה בעולם היהדות והחסידות, ולא לחנם אמרו עליה יהודי פולין שהיא „ארץ ישראל“ בועיר אנפין^(א).

בעיר זו, מלאת יראת שמים, תורה ופרישות, גדל ה„יהודי הקדוש“ רבי יעקב יצחק מפשיסחה. הסביבה שבה חי בימי ילדותו עשתה רושם עמוק בלבבו. בכל אשר יפנה ראו עיניו רק למדנות, שקידה בתורה ופרישות, וימשך גם לבו אל הוד התורה וכבוד לומדיה...

מחונן בכשרונות מצוינים, בעל מוח חריף ושקדן נפלא, היה עוד בימי ילדותו מפורסם ל„עלוי“. עודנו ילד נכנס אל הישיבה הגדולה בפשדבורו ולמד שם אצל ראש הישיבה, הרב בפשדבורו, רבי אריה לייב חריף היילפרין, שהיה מפורסם לגאון גדול מחבר הספר „חדושי מהר"א" כ.^(ב) חבריו בישיבה היו: הרב רבי יהודה שהיה אח"כ רב ביאנווא, מחבר הספר „קול יהודה" ג^(ג) ורבי ישעי' מפשדבורו שבא מעיר מולדתו לסק ללמוד בישיבה ד^(ד), מי שהי' אח"כ אחד מגדולי הצדיקים בדורו וה„חוזה" מלובלין. אמר עליו שאור תורתו זרח מסוף העולם עד סופו^(ה).

אולם לא רק בידעותיו הרחבות בתלמוד הצטין רבי יעקב יצחק בימי ילדותו, כי אם גם במזג טוב, ביראת שמים ובענוותנות. עוד בימים ההם התאמץ להטביע בלבו כל מדות היהדות הנעלות וכבר אז נראו בו, לפי המסורת החסידית, סמני שלטון הרוח על החומר. סמנים אלו נראו, ביחוד, בענותו הגדולה ובחפצו להסתיר את מהותו הרוחנית האמתית מעין רואים^(ו). גם אז הלך בדרכו אשר התוה לו וגלהו אח"כ בדבריו: „כמו

(א) עיין: ת. ד. פרידברג „לוחות זכרון" (פרנקפורט דמיין תרס"ד) עמוד 108.

(ב) נדפס בלבוב תרכ"ו. על השער כתוב: „חדושים נפלאים ועמוקים מכבוד הרב הגאון הגדול עוקר הרי הרים בפלפול וסברא המפורסם בכל קצו ארץ כ"ש מ"ו אריה לייבוש וצ"ל אב"ד דק"ק אפסא וסאבטשוב רבו של הגאון הקדוש היהודי מפשיסחא". מפשדבורו נתקבל לאב"ד באפסא משם לסובטשוב ולאחרונה לווארשא. עיין: „לוחות זכרון" עמ' 93; סאנאטשריפט פיר נעשיכמע אונד וויסענשאפט ד. יודענטהומס 1930 חוברת 1/2 במאמרו של הרב הורביץ, דיא יודישע געמיינדע אפמאנו אונד איהרע ראבינער" עמ' 22.

(ג) נדפס בפיטקוב תרס"ו.

(ד) רבי יוסף לווינשטיין במכתבו ב„נפלאות היהודי" עמ' 12; ס. ו. גליקסמן „עיר לסק ותבטיה" (לודו תרפ"ו) עמ' י"א.

(ה) רבי אהרן מרקוס „חסידיומוס" עמ' 169.

(ו) רבי יוסף לווינשטיין שם; הרב אריה מרדכי רביגוביץ „בתר היהודי" (ירושלים תרפ"ט) עמ' ל"ט.

שפנין הפרסום אינו טוב למילי דעלמא כן אינו טוב למילי דשמיא ולואת מוטב להעלים ולהסתיר את עצמו, שלא תשלוט עינא בישא וקנאת איש מרעהו ממי שאין לו המדה הטובה ההיא או ההתנהגות ההיא^(א). רבי יעקב יצחק התנהג, אפוא, בפשטות ובענוה ואפילו להוריו לא היתה האפשרות להכיר את הצטינותו בתלמוד ויראת שמים. אביו יסרו תחלה ב„שהט מוסר“ ורצה ל„הדריכו“ בדרך התורה והיראה. אולם הנער עשה את שלו ולא שנה את דרכו מלהיות „הצנע לכת עם ד“^(ב). רק מאז שמצא רבי אשר את בנו מתבודד יחידי בבית הכנסת ומתפלל בהתלהבות ובקול רם, נחה דעתו, חדל מ„הדריכו“ ולא אמר לו מאומה כי ראה שיש לו לסמוך על בנו עצמו^(ג). ואמנם רבי יעקב יצחק הצטין בתורה – בחריפותו ובקיאיותו בתלמוד; בעבודה – בתפלתו הפנימית, הלבבית ובגמילות חסדים – את כל כספו ומאכליו שנתנה לו אמו חלק לעניים^(ד). כשנודע כבר רבי יעקב יצחק לצדיק מפורסם, שנהרו אליו אלפים מישראל, אמר פעם לתלמידו רבי שמחה בונם מפשיסחה על אחד שהיה מפורסם לצדיק: „הסתכל בו ותראה מי שאינו מעמיק בעבודת ד' בילדותו איך הוא בזקנותו!“^(ה) לבוא למדרגת „צדיק אמת“ צריך להתעמק בעבודת ד' מימי הילדות. כל ימי חיי האדם מימיו הראשונים עד רגעו האחרון מוכרחים להיות מוקדשים לתכלית עליונה אחת – לאלקים. וככה התנהג גם רבי יעקב יצחק. עוד בימי ילדותו התעמק בעבודת ד'.

אבל למרות הסתרתו של רבי יעקב יצחק הכירו בו זכי הראיה, עוד בימי ילדותו, כי לא ילד פשוט הוא. לאבי ה„יהודי“ הרב רבי אשר – דוקמת האגדה החסידית זר תפארה למנהיגה העתידי הגדול – היה אח בעיר דובינקא. אחיו זה שהיה שמש בבית הכנסת ונחשב לאיש פשוט, היה באמת „למדן גדול ואיש אלקים קדוש – צדיק „גסתר“ מל“ו הצדיקים. פעם אחת בא לפשדבורז לאחיו רבי אשר. שני האחים, שלא ראו זה את זה זמן רב, הלכו לטיל מחוץ לעיר בין השדות ומקומות מרעה הצאן, ויקחו אתם גם את הילד יעקב יצחק. בינתיים פרצה מריבה גדולה בין הצאן, לא יכלו ל„חלק“ ביניהן בצדק את חלקי אבוסן והתחילו להתנגח בקרניהן. המריבה התלקחה מרגע לרגע, עוד מעט והיו ממיתות זו את זו. והנה פתאום הופיע הילד יעקב יצחק בין הצאן, הפרידן, לטפן בחבה והשלים ביניהן: לכל אחת נתן את „חלקה“ המגיע לה והמריבה פסקה. – כשיגדל הילד הזה – אמר דודו הצדיק הנסתר בראותו את הילד

(א) רבי איתמר סקונסקיוואלי, משפחת איתמר (ווארשא תר”ל) פרשת תולדות.

(ב) רבי יוסף לוויגשטין שם; הרב רבינובין שם.

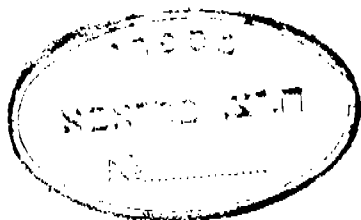
(ג) רבי יוסף לוויגשטין, שם.

(ד) הרב רבי יעקב היים גולדשילג, מרום הרי”ם (וורשה תרנ”ב) כבוד, צנף הרי”ם דף י”.

ה"רודף שלום" - יהיה מנהיג הדור, רועה נאמן. דומה הוא בזה לאבותיו אברהם, יצחק ויעקב, משה ודוד שלפני היותם מנהיגים היו רועי צאן א... עברו שנים מעטות ודברי הצדיק הנסתר החלו להתקיים. רבי יעקב יצחק הלך הלך וגדול בחריפות ובקיאות ורכש לו ידיעה רחבה ועמוקה בתלמוד ונושאי כליו. הישיבה בפשדבורז כבר לא יכלה לרוות את צמאון נפשו השואפת לשלמות תורנית, ולמען הרחיב והעמיק ידיעותיו קים את המאמר: "הזה גולה למקום תורה" ונסע יחד עם חברו רבי ישי' מפשדבורז לישיבה הגדולה בעיר ליסא, אשר בראשה עמד הגאון רבי דוד טיכלי, שהיה מפורסם לאחד מגדולי התלמודיים בדורו^(א). אבל גם שם לא נח. אחרי למדו זמן מה בישיבת ליסא נסע לאפטא, לעיר שנתקבל בה לרב אב"ד רבו הראשון רבי אריה לייב היילפרין^(ב). חביב מאד היה עליו מורו זה ולא הפך להפרד ממנו ומתורתו.

(א) רבי אורי יהושע הרבי מפוריסוב, אמרי יהושע (פירקוב תרפ"ו) ח"ב בקונטרס הרב מסובין, עשרת אבות" עם' 1.
(ב) רבי אהרן טרקום, שם; פ. ז. גליקסמן, עיר לסק וחכמיה' שם. רבי דוד טיכלי חבר ספר, נפש דוד (פשישל תרל"ח). בין תלמידיו היה גם הגאון רבי ברוך פרינקל מחבר הספר, ברוך טעם. הוא הגה חבה לתמידות והנן עליה בפני התקפותיו של רבי יחזקאל לגרא מפראג (נודע ביהודה). בספרו מביא גם את רבי דוב כיר מפוריסוב, עיין בהקדמת הס' "נפש דוד".

(ג) רבי יוסף לודנשטיין שם.

פרק שני.

ימי מגוריו באפסא התגלותו ונדרדיו.

לסודו בישיבת אפסא. נשואיו. התחרותו בשקידה עם הנפת. המריבות בביתו. נבחרתו. התמנותו לראש הישיבה באפסא. התגברות התסידות בפולין. התישבותו של רבי משה לייב באפסא. צדקתו. עממיותו ואהבתו לישראל. רבי משה לייב ורבי שמעון מיערוסלב נושאים ברחוב העיר אלומות חבן. פריון שבויים. עבודת האלקים בשמחה ורקודיו הקדושים. רבי יעקב יצחק נהפך לחסיד גלהב. התבודדותו. התפשטותו מהנשמות. מבילותיו במקוה האפסאית. מעם לסנופיו. רבי יעקב יצחק ססחיר את מהותו האפסאית. תורה על דבר התגלותו. הרב מאפסא מרגיש בו. נדרדיו כעירות וכפרים.

עם בואו של רבי יעקב יצחק לאפסא מתחילה תקופה חדשה לנפשו השואפת לשלמות. בעיר עתיקה זו, אחת הקהלות העתיקות בפולין, ששמשה מאות בשנים מרכז לתורה, פרישות וחסידות, מצא לבו את מבוקשו. פה הגיעה השתלמותו הרוחנית והמוסרית למרום קצה.

אחרי למדו זמן קצר בישיבת רבו, הרב מאפסא תודעו בעיד למדנותו הגדולה וכשרונותיו המצוינים, לקהו לחתן אחד מתושבי אפסא. חותנו היה בעל בית מרוח אמיד שכבוד התורה יקר היה בעיניו. הוא כלכל את התנו והספיק לו כל צרכיו, למען יוכל להתמכר כולו רק לתורה ועבודה. ורק אשתו, כמנהג בנות ישראל בימים ההם, עזרה לאביה במסחרו^(*). ואמנם לשקידתו של רבי יעקב יצחק לא היה קץ. יומם ולילה ישב ולמד. האגדה מספרת כי בשקידתו התחרה עם נפח אחד שגר בשכונתו. אותו הנפח היה חרוץ ומתמיד במלאכתו. בבקר השכם קם לעבודתו ועבד עד שעה מאוחרת בלילה. כשראה רבי יעקב יצחק שבעל מלאכה פשוט, נפח, מתמיד כל כך בעבודתו, נשא קל וחומר בעצמו: ומה נפח זה שעוסק בחיי שעה כך; אני שעסקי — חיי עולם על אחת כמה וכמה שעלי להודרו ולהתגבר

(א) רבי יוסף לווינסטיין במכתבו בנפלאות היהודים עם' 12; קדיש רקק, שית שרפי קודש' ח"א (לודו תרפ"ה) זאת קע"ה.

כארי לעסוק בתורה! רבי יעקב יצחק השכים, אפוא, למחר קודם שקם הנפח לעבודתו. אולם כראות הנפח שהאברך כבר הקדים לקום חשב בדעתו: אולי אחרתי! ולמחרת הזדרו לקום משנתו קודם האברך. ככה התחרו רבי יעקב יצחק והנפח בעבודתם. כל אחד חפץ להקדים את חברו. אבל לאחרונה נצח האברך. הוא למד כל היום וכל הלילה... (א)

כמו כן הצטין גם עתה, בהיותו סמוך על שולחן חותנו, בצדקתו הגדולה: כל מה שהיה לו חלק לעניים. אולם מצבו הטוב לא ארך הרבה. בהתנהגותו ה"מוזרה" הפיר עליו את חמת חותנו מכ"כלו. איש פשוט זה לא יכל להשלים עם חתנו, שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה ומעשי צדקה. ביחוד, לא הפיק רצון חתנתו בהתנהגותו לחלק כל מזונותיו וכספו לעניים ומפני שרבי יעקב יצחק לא חפץ לטור מדרכו הופרע השלום ביניהם. פרצו בביתו מריבות וסכסוכים, שהתגברו מיום ליום והדברים הגיעו לידי כך, שחותנו שלחלו לנפשו יחד עם אשתו. מני אז נשאר רבי יעקב יצחק לבדו בלי משען ובאו עליו ימי עוני ומחסור (ב).

אולם גם עניותו הגדולה לא יכלה להפריעו מתורתו וצדקתו. הוא לא סר ממשמרתו, משמרת הקודש, וגבורתו העצומה ומבנה גופו החסון עמדו לימינו להתגבר על כל המעצורים הרבים שמצא על דרכו. כי היה לו לרבי יעקב יצחק מלבד מוח גאוני ומלבד נשמה טהורה גם כח עלומים עצום ולפי האגדה, גבורת שמשון בלתי-אנושית. כשהתהוללו פעם האכרים – מסופר על אדותיו – בבית המרוח של חותנו, אחרי שתותם לשכרה וכל הוננו ובני ביתו היו בסכנה קראו לחתנם מבית המדרש שיבוא להצילם והוא גרש אותם מיד. האכרים השכורים נתפזרו לפניו כמוץ לפני רוח (ג). שוב מעשה היה בלובלין כשבקשוהו החסידים שיראם את גבורתו אמר להם שישבו אנשים אחדים על צדו האחד של שולחן ארוך עשר אמות ועביו טפח והוא יגביה אותו יחד עמהם כשיכביד ביד אחת על צדו השני. וכן עשה. כמו כן נפח בכלי זכוכית וגשבר מחוזק הנפיחה ועוד לפני פטירתו – מספרים החסידים – פצח חמשה אגוזים בבת אחת (ד). באיש קדוש זה התאחדו כשרונות נפש וכח גשמי והם הם שהיו בעזרו להעשות "יהודי קדוש".

אחרי עבור שנים אחדות נתקבל רבו הרב אריה לייב היילפרין לאב"ד בעיר סוכטשוב ורבי יעקב יצחק תלמידו נתמנה לראש הישיבה בעיר אפטא. אז יצא ממחבואו וגלה את חכמתו הגדולה בתלמוד ברבים. פלפוליו וחדושי תורתו היו כל כך עמוקים עד שלפי האגדה החסידית

(א) נפלאות היהודי עם' 59.

(ב) רבי יוסף לווינשטיין שם.

(ג) רבי אהרן מרקוס, "דער חסידיומוס" עם' 159.

(ד) רבי יוסף לווינשטיין שם עם' 15.

„כרכו תלמידיו את ראשיהם בסודרים“, כדי לצמצם את מחשבתם ולהבין עומק דברי רבם^(א). שמע למדנותו הלך למרחוק והגיע עד רבו רבי אריה לייב לסוכטשוב. הלה התפלא מאד. לא חשב כי תלמידו זה „הנחבא אל הכלים“ יפליא את העולם בלמדנותו, ורק אחרי שנסע במכוון לאפסא „כדי לתהות על קנקנו“ וסיל עמו ארוכות וקצרות בדברי תורה, נוכח לדעת כי אמנם גאון הוא באמת ובענותו השכיל להעלים את חכמתו גם מרבו המובהק שלמד בישיבתו הרבה שנים^(ב).

בימים ההם כשישב רבי יעקב יצחק והרביץ תורה בישיבת אפסא ארעו ביהדות הפולנית חדשות שהטביעו עליה חותם אחר ושנו צורתה תכלית שנוי. התנועה החדשה בישראל, החסידות, שנרדפה והוחרמה כל כך בליטא ורייסין, בקשה לה מקומות מפלט חדשים, שבהם תוכל להתפתח כפי רצונה ולהורות תורתה בלי מפריע. רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב ורבי אלימלך מליזנסק נהלו תעמולה בלתי פוסקת להפיץ את התורה החדשה ברבים ועמלם עשה פרי. החסידות שעשתה תחלה מעשיה לאט לאט, החלה עם התרבות מספר מעריציה, לזרום כזרם מים כבירים ושטפה „בדרכה, דרך הנצחון, את כל קהלות ישראל בפולין וגליציה. כשראו המתנגדים כי כבושי החסידים הולכים הלך וגדול נסו להפריע בעד תנועתם. מזמן לזמן התאספו „לעמוד בפרץ ולגדור גדר“. הדליקו נרות ותקעו בשופרות מעל בימות בתי הכנסיות בלבוב, ברודי וקראקא ונמנו וגמרו לרדוף עד חרמה את כת ה„מתחדשים“ „חדשים מקרוב באו“ העושים „מעשים אשר לא יעשו“: מתנועעים בשעת התפלה ומוחאים כפיהם מהתלהבות, מיחדים להם בתי תפלה מיוחדים ומתפללים בנוסח ספרד — „עברות“ גוראות שאסור לעבור עליהן בשתיקה^(ג). אבל כל התאמצויותיהם לא הועילו. לא יכלו לעצור בעד רצון ההשגחה העליונה שגרם לצמיחת החסידות והתפשטותה.

לא ארכו הימים והחסידות חדרה גם לתוך הקהלה העתיקה אפסא והחלה לערער גם חומותיו של מבצר הלמדנות זה. בימים ההם התישב בעיר מנהיג החסידים הצדיק רבי משה לייב מססוב^(ד). הופעתו של אותו צדיק עשתה רושם גדול באפסא המתנגדת. ראו לפנייהם למדני העיר

(א) הרב רבינוביץ „כתר היהודי“ בהקדמה.

(ב) רבי יוסף לווינשטיין שם עמ' 13.

(ג) עיין בנוסחאות התריסר והנדויים שהובאו בספרו של פרופ. ש. דוכוב, תולדות החסידות (תל-אביב תר"ץ) ח"א עמ' 126-118.

(ד) זמן בואו של רמ"ל לאפסא אינו ידוע בדיוק. אבל בשנת תקל"ו כבר אנו מוצאים אותו שם, כפי שרשם לו בראש חדוש אחר בספרו: „בעזה"י" מה שחנני השי"ת בשיטה דהפוגמת בזמן החורף תקל"ו פה ק"ק אפסא (חדושי רמ"ל) ח"א (ווינא תרס"א) בחדושו למס' כתובות דף י"ב).

ובתוכם רבי יעקב יצחק, טפוס חדש של עובד ד' שונה לגמרי מזה של המתנגדים. אף שהיה רבי משה לייב גדול בתורה, בהיותו מתלמידיו המובהקים של רבי שמואל מניקולסבורג וגם באפטא הרביץ תורה ברבים^(א), עם כל זה התנהג כאחד האנשים הפשוטים בעשותו מעשי צדקה וחסד ולא חס כלל על כבודו. מתנגדי אפטא השתוממו למראה התנהגות „מוזרה“ כזו של רבי משה לייב. בעוד שכל הלמדנים התנהגו בגאווה ובהכרת ערך עצמם ולא התקרבו להמון העם, בהביטם עליהם מגבוה כעל בריות שפלות, פחותות ערך; התנהג רבי משה לייב בהפך גמור. כל דאגתו היתה רק להמון העם, לפחותי ערך ואפילו לעברניים^(ב). „תשעה משה לייב'ים – היה רגיל לומר – אינם יכולים להתפלל במנין ולעומת זאת עשרה חיטים מצטרפים לעשרה“^(ג).

זייו של אותו צדיק היו שלשלת ארכה של אהבת ישראל, צדקה וגמילות חסדים. הוא הקריב את עצמו כליל על מזבח האהבה לכל הנבראים. בלכתו ברחוב העיר היה מקדים בשלום כל אדם, בין ישראל בין נכרי. המתנגדים נסו אמנם להקדימו בשלום אבל לא עלה הדבר בידם, כי רבי משה לייב הרגיש בזה מיד והקדים אותם ב„צפרא טבא“^(ד). על כל צרה שלא תבוא היה רבי משה לייב מוכן ומזומן למסור את נפשו על כל אחד מישראל. הוא היה אביהם של כל היתומים, האלמנות והעניים; של כל הנרדפים, הנענים והנדכאים...

בכל יום ויום, אחרי תפלת שחרית, היה הולך לכל האלמנות שבעיר לומר להן „צפרא טבא“ ולדרוש בשלומן^(ה). ואם רק התאוננה לפניו אחת האלמנות על מחסוריה היה משתדל מיד להמציא לה כל משאלות דבה. „בבואו פעם ליערוסלב, פגש ברחוב את הצדיק רבי שמעון מיערוסלב, שהיה עדיין צעיר לימים. כשראה רבי שמעון את רבי משה לייב, רץ לקראתו וקדם את פניו בשמחה: „שלום עליכם, רבי!“ – הנח את הרבי – השיב

(א) כן נראה מהרבה מקומות בספרו: „ונ"ל כך לתרץ בשותפות עם חבירי אשר באפטא“ (הדושי רס"ל סס' כתובות דף ו' ע"ב); „בעו"ה לא הייתי בביתי והנח החברים המקשיבים לקולי היו לומדים בלעדי כמה פרקים ואל ד' אנכי סתחנן שלא יבא שום ביטול מהיום והלאה ואוכה ללמוד עם תלמידי לחגם ולשבתה“ (שם דף כ"ב ע"א).

(ב) עיין רבי נתן נטע מקולביל „שערי אמונה“ (פיטרקוב תרס"ח) עמ' 79.

(ג) רבי יעקב יצחק מביאלע „ישרי לב“ על עניני שבת (לובלין תרס"ו) דף כ"ב ע"ב.

(ד) „סדר הדורות החדש“ (לובוב תרנ"ו) עמ' 71; „מעשה צדיקים“ (לובוב תרנ"ו).

עמ' 36.

(ה) שלמה זלמן מקוויניץ „ויקהל שלמה“ (פיטרקוב תרס"ט) עמ' 20. כפי שספר הרבי מפזריסוב.

לו רבי משה לייב – מעוברת נמצאת פה שאין לה תבן למשכבה! הוא קנה שתי אלומות תבן. אחת שם על כתפו הוא והשנית על כתפו של רבי שמעון וככה הלכו שני הצדיקים לאורך הרחוב עד בית העניה. לתמהונם הגדול של בני העיר שלא האמינו למראה עינם^(א).

ביחוד היה רבי משה לייב מפורסם במצות „פדיון שבויים“. כשלא היה ליהודים, חוכרי הכפרים, לשלם את סכום הכסף המגיע לבצל האחוזה הנוצרי – ה„פריץ“, היו מושיבים אותם לבתי-כלא ועפ"י הרוב היו גם כופים את בניהם להתנצר אם לא שלמו את חובותיהם במשך זמן ידוע^(ב). כשנדע לו לרבי משה לייב מקרה כזה היה מכתת רגליו למרחקים, לא נח ולא שקט עד שקבץ את הסכום ופדה את החוכר מבית הכלא. כשלא יכל בשום אופן להמציא ל„פריץ“ את החוב לא סר רבי משה לייב מארמונו. מהבוקר עד הערב היה עומד בחצר, מתפלש בעפר ומבקש תחנונים עד שנכמרו רחמיו של ה„פריץ“ להוציא את האסיר לחפשי^(ג).

ולא רק בעבודת הצדקה והחסד הצטין צדיק זה כי אם גם בעבודת אלקים מפליאה, שעשתה רושם גדול על כל מי שבא להסתופף בצלו. כל מעשיו ותפלותיו היו בשמחה גדולה כי לפי דבריו „כמו שהאדם צריך לעשות שמירה לשמור ממונו שלא יגנבו ממנו, מכ"ש שצריך לשמור את שכלו בעבודת צורו וקונו והשמירה המעולה זוהי השמחה לשמוח תמיד במצות שעושה ושעשה"^(ד). גדולה מעלת השמחה מאד בעיני רבי משה לייב „השמחה היא טל של תחיה"^(ה) ו„משברת כל המחיצות"^(ו). ואמנם – מספרים החסידים – מי שלא ראה שמחתו של רבי משה לייב לא ראה שמחה מימיו! לכל מקום שבא הביא אתו „טל של תחיה" – שמחה וחדוה, נחמה ואהבה, אהבה בלי גבול...

מקסימה היתה התנהגותו של רבי משה לייב ביום השבת. החדוה האמתית, ההתלהבות וה„התפשטות הגשמיות“ עברו כל גבול. ביחוד, משכו אליהם הרבה מסתכלים רקודין הקדושים שלו בליל השבת. היה אז – כפי שמצירים ספרי האגדה החסידיים – „הצדיק הקדוש לבוש בגדים לבנים ותואר פניו כתואר מלאך האלקים" וכך היה עושה: „לקח נעלים חדשות יקרות ונצל אותן והתחיל לרקד" ורקודין אלו לא היו רקודין גרידא, כי אם רקודין של דבקות, צמאון וכלות הנפש לאל חי. הם היו „דברים

(א) רבי אהרן מרקוס „חסידיוזוס" עמ' 149.

(ב) עיין דובנוב „תולדות החסידות" ח"א עמ' 10.

(ג) רבי אהרן מרקוס שם; מיכאל בראוור „פאר יצחק" (הוצאת ר. מרגליות לבוב).

עמ' 49.

(ד) „לקוטי רמ"ל" (איטרכוב תרע"ב) פ' בראשית.

(ה) שם פ' ויקהל.

(ו) שם פ' ויצא.

של מעלה מאד, מאד, כי בכל תנועה ותנועה היו יחודים נוראים ונפלאים עד שנתמלא כל הבית כולו אורה, כל הפמליא של מעלה רקדה עמו, דבר שאין השכל משיג כלל". "אש גדולה להטה סביבותיו ונראה עין בעין שהשכינה שורה בבית מדרשו..."^(א) בשעת אותם הרקודין הקדושים היתה שעת הכושר, שעת "איתערותא דלעילא" וכל מי שהזכיר את שמו לפני הצדיק, נושע בכל מיני ישועות". רבי משה לייב היה אז בבחינת "ותגזר אומר ויקם לך, צדיק גזר והקב"ה מקיים"^(ב).

מובן, שהשפעתו של רבי משה לייב היתה גדולה מאד. מיום ליום נספחו חברים חדשים אל ה"כת" ולא ארכו הימים והחסידות נחלה נצחון גדול בעיר וכבשה את הקהלה^(ג). אבל נצחונה היותר גדול היה בזה, שגם הלמדן וראש הישיבה רבי יעקב יצחק נעשה לאחד ממעריציו היותר נלהבים של רבי משה לייב. על רבי יעקב יצחק, בעל הלב הרגש עשתה אישיותו של רבי משה לייב רושם גדול. הלמדן שבו לא חש התנגדות לעממיות שבחסידות, להתלהבותה ואהבתה לכל ישראל. אצלו יכלו לדור הלמדנות והחסידות בכפיפה אחת. "תורה ועבודה יחדיו"^(ד). לא לחנם ירא רבו, רבי אריה לייב היילפרין, שמא יפול תלמידו תחת השפעת החסידות. האגדה מספרת, שרבי אריה לייב בכה והתחנן כל כך לתלמידו, שלא יתחבר לחסידות עד שמלא צלוחית של זכוכית בדמעותיו...^(ה) רבו היה חושש שאם ישתקע רבי יעקב יצחק בחסידות יזניח את למודיו וכאב לו מאד הרעיון שאותו רבי יעקב יצחק, המתעתד להפליא את העולם בגאונותו, יתפס, חלילה, אל ה"כת" ויחדל מלהתעמק בתורה; אבל דמעותיו לא הועילו כי גברו עליהן שמחתו וחדותו של רבי משה לייב...^(ו)

אולם, כדרכו עד עתה להתנהג בענוה והסתר לא נכנס רבי יעקב יצחק לחסידות ברעש ובגלוי. הוא בחר שלא לגלות את דמותו הרוחנית האמתית והתנהג, כמו הרבה מצדיקי דורו, אשר באמצעים שונים ובעוז רוח שאין למעלה הימנו, הסתירו, ביחוד בימי נעוריהם, את צדקתם ויראתם. טפוס יהודי כזה ידוע ונפוץ ביהדות בכל הזמנים והארצות, טפוס

(א) "סדר הדורות החדש" שם; מעשה צדיקים עם' 40. העתקתי דבריהם בתקונים מעטים.

(ב) שם.

(ג) על זה מעידה העובדה, שאחרי רבי אריה לייב היילפרין נתקבל לרב באפטא הצדיק רבי אברהם יהושע השיל. עיין ח. ד. פרידברג "לוחות זכרון" עם' 93.

(ד) בדברים אלו מסמן ה"שרף" רבי אורי סמירלסק את שפתו של ה"יהודי הקדוש". ("אמרי קדוש" הוצאת מרגליות לבוב עם' 34).

(ה) הרב רבי שלום יוסף מיוזפוף ב"תפארת היהודי" אות ב'.

(ו) רבי יוסף לזויגשטיין שם עם' 13.

„נסתר“ א). התנהגות זו נבעה, ביחוד אצל החסידים, מהרצון לטעת בנפש מדת הענוה ולשרש אחרי שמך כל שהו של גאות וגבהות הלב. ורבי יעקב יצחק שהעמיד עקירת מדה רעה זו כיסוד החסידות ולפי דבריו מחית הגאות חובה עלינו כמחית עמלק, „ר"ם בגימטריא עמל"ק" ב), קים תחלה מצוה זו בעצמו קודם שהורה אותה לאחרים. גם כשנשתנו התנאים במשך זמן קצר ואפסא, העיר המתנגדת, נעשתה למרכז גדול של חסידות וגם הרב דמתא היה הצדיק רבי אברהם יהושע השיל, שנתקבל לרב אחרי רבי יהודה לייב חריף, לא סר רבי יעקב יצחק מדרכו. חסידי אפסא השתדלו בכל האמצעים לקרבו לחסידות אבל לא עלה בידם³. הוא התאמץ להסתיר את החסידות שלו מעין רואים. דבר לא היה לו אז עם בני אדם. הוא השתוקק רק לאלקים. פנה לו זוית מיוחדת בעלית התבן של חותנו ושם, בהסתר ובסוד, עסק ברזי דרזין, בכתבי האר"י. שם התפלל בהתלהבות חסידית את תפלתו ושם התבודד והתיחד עם קונו. מכל בני העיר רק אשתו לבדו ידעה ממעשי בעלה. היא הבינה ללבו של בעלה, הבורע באש אהבת אלקים ושמה עינה עליו להשיב נפשו ולעוררו כפעם בפעם מדבקותו, כי לפי אגדת החסידים, מצאה אותו אשתו הרבה פעמים על העליה ב„התפשטות הגשמיות“ כשהוא מתעלף ונפשו יוצאת מדבקות וצמאון לאלקים... ד)

פעם אחת – מספרת האגדה – נעלם רבי יעקב יצחק מביתו. חפשוהו בכל בתי העיר, במרתפים ועליות, אבל לשוא. עקבותיו לא נודעו. אולם אחרי שלשה ימים כשהלך רבי משה לייב לחפשו מחוץ לעיר מצאו עומד ביער שקוע בדבקות באין סוף. רבי משה לייב אמר כי רבי יעקב יצחק היה אז בסכנה גדולה. עוד מעט והיתה נפשו יוצאת מ„התפשטות הגשמיות“ אבל הוא עורר אותו מדבקותו ו„המשיכו“ למטה מהעולמות העליונים... ה)

מפורסמת היא המקוה העתיקה באפסא. אל המעיין, הנמצא בעומק האדמה, מובילות תשעים מעלות. הקור גדול בה כל כך עד שאי אפשר היה כלל לחמם את מימיה. גם גדול היה הפחד ושום איש לא ירד יחידי לטבול בה. כשחפצו חסידי אפסא לטבול במקוה היו מתקבצים לחבורות של עשרה עשרה וירדו יחד ובעליתם הבעירו מדורה כדי להתחמם כנגדה מגודל הקור. אבל רבי יעקב יצחק, שבחפצו להסתיר את חסידותו לא התחבר עם

א) עיין רבי יעקב הלוי ליפשיץ, זכרון יעקב (קובנה תרפ"ד) ח"א עמ' 133 וח"ב 166.

ב) רבי שמואל שמריה פאוסטרוביץ, זכרון שמואל (ווארשא תרס"ח) פ' לך.

ג) ש. נ. רוונטל, התגלות העדיקים (הוצאת קלויסמן ווארשא) עמ' 23.

ד) שם עמ' 24; „אמרי יהושע“ בקונטרס, עשרת אבות עמ' 2.

ה) „אמרי יהושע“ כעשרת אבות עמ' 5.

החסידים, ירד בחצות הלילה יחידי לטבול במקוה^(א). לא התחשב כלל עם הקור העצום אף לא עם הפחד. כחסיד אמתי ירא רק את האלקים כי "חרפה היא – לפי השקפת החסידות – מה שבני אדם יראים מדבר מה זולת הבורא יתברך"^(ב).

לאחר זמן, כשכבר נודע לכל שרבי יעקב יצחק נהפך לחסיד, נפגש פעם עם רבו רבי אריה לייב חריף. הלה חשב שתלמידו כבר שכח את כל תלמודו עם התחילו להתנהג בחסידות, אבל רבי יעקב יצחק הרגיע את רוחו, באמרו "לפניו כל חדושי התורה שחדש רבו בשעת למדו תורה ממנו בישיבת אפטא, והוכיח לו בזה שהחסידות לא גרעה כלום מתורתו. אחר כך שאלו רבו למה מסכן בעצמו כל כך במקוה הקרה באפטא, הלא כתוב בתורה "ונשמרתם מאד לנפשותיכם?" (דברים ד' ט"ו).

– אמנם כתוב "ונשמרתם לנפשותיכם" – השיב לו רבי יעקב יצחק – אולם רק את הנפש חובה עלינו לשמור אבל לא את החומר. מפורש במקרא: "אמור אליהם לדורותיכם כל איש אשר יקרב להקריב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל וטומאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא" (ויקרא כ"ב ג'). על הקרבה בטומאה ענש הכתוב ב"כרת" – כריתת הנפש. מובן כי כאשר נכרתת הנפש גם הגוף נכרת מעצמו. מוטב, אפוא, שתפסק חיות הגוף והנפש תהיה דבוקה בשרשה – תשאר טהורה וקדושה, משתפסק חיות הנפש – שתהיה נכרתת משורש הקדושה והגוף יהיה קים כי סופו של הגוף להפטר אם הנפש טמאה...^(ג) רבי יעקב יצחק דאג אז רק לקיום נפשו בשלמות – לטהרת נשמתו אבל לא לקיום גופו. אם הנשמה טהורה גם הגוף טהור, בריא וקים...

אולם, "לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים". אחרי הרבה שנים של ענוה והסתור באה העת שיתגלה רבי יעקב יצחק ותראה בעולם קדושתו האמתית. מוסרים בשמו פרוש חסידי לפסוק: "סוד ד' ליראיו ובריתו להודיעם" (תהלים כ"ה י"ד) "סוד ד' ליראיו" – התנהגותו של עובד ד' אמתי צריכה להיות בהסתור, בהצנע ובסוד. אינו צריך לשאוף לפרסום ולכבוד אבל "בריתו – של הקב"ה – להודיעם" הקב"ה כרת ברית עם עובדי ד' שהוא בעצמו יפרסמם ויודיע טבעם בעולם, כדי שיבואו בני אדם ללמוד תורה מפיהם וללכת בדרכיהם^(ד). וכן היה גם עם רבי יעקב יצחק.

האגדה מספרת, שנתגלה ראשונה על ידי הרב רבי אברהם יהושע

(א) התנלות הצדיקים שם; נפלאות היהודי עמ' 61; "תפארת היהודי" אות ב'.

(ב) רבי פנחס מקוריץ, נופת צופים (פיטרקוב תרע"א) ג' נ"ד בשם הבעש"ט.

(ג) הרב רבי שלום יוסף מיוזפוף ב"תפארת היהודי" אות ב'.

(ד) תפארת היהודי אות קכ"ז; עיין רבי אהרן שמחה מנומבין, רמזי אש" (וורשה

תרע"ב) דף ס"ג.

השיל מאפסא. בעברו פעם על יד בית חותנו של רבי יעקב יצחק עמד לפני הבית ואמר למשמשו: ריח טוב יוצא מבית זה לך וחפש בבית אולי התארח בבית המרוח איזה אורח קדוש! השמש נכנס, בדק בכל הבית והשיב לרב כי לא מצא בבית רק את רבי יעקב יצחק ובני ביתו. הרב מאפסא התפלא מאד על תשובת משמשו אבל הלך לדרכו. הדבר נשנה הרבה פעמים. הרב, מדי עברו דרך הבית, אמר כי הוא מרגיש שריח טוב יוצא מהבית והמשמש חזר תמיד על אותה התשובה עצמה. לאחרונה הלך רבי יעקב יצחק, שהרגיש בצער הגדול של הרב מאפסא מתשובת השמש, אליו וגלה לו שהוא הוא המסתתר בבית-המרוח; אולם בקש ממנו שגם מהיום והלאה לא יגלה אותו לשום איש, כי ברצונו עוד להשאר בהסתר... (א)

מצב זה של הסתר והתבודדות ארך עוד הרבה שנים. במשך אותן השנים הורע מאד מצבו החמרי. גורלו היה כגורל כל בני העליה המועטים, שלפני פרסומם סובלים דחקות ועניות. „התבוננתי לחיי שבעת הרוצים – אמר פעם רבי יעקב יצחק – וראיתי שהיו להם קודם שעמדו במעמדם דלות ושפלות ובזיונות“ (ב). כדי לפרנס את בני ביתו הוכרח לקבל על עצמו משרת מלמד, משרה שלא בטלה אותו הרבה מתלמודו ועבודתו. הרבה שנים התפרנס מאומנת זו ולרגלה חי חיי נדודים בערים וכפרים שונים. הוא היה מלמד בפשיסחה אצל הנגיד רבי דניאל (ג) בזאוויוחוסט אצל רבי יהודה לייביש פרינקל (ד) וגם בכפר אחד סמוך לעיר אופוטשנא אצל רבי אהרן אופוטשנר (ה). נדודיו אלו הוסיפו לטהר את נשמתו ולצרפה. „הכפרה היותר גדולה – אמר פעם רבי יעקב יצחק לתלמידו רבי שלמה לייב מלינטשנא – היא להיות נע ונד“ (ו). הנדודים מסירים את לבו של אדם מן החטאים וממקרים עונותיו.

(א) „התגלות הצדיקים“ עמ' 24. עד כמה החשיב הרב מאפסא את היהודי הקדוש“ אנו רואים מזה, שעל החתונה האוסטילית, כשהעמידו לפניו לדין את שיטת החסידות של רבי בונם מפשיסחה, הספיקה עדותו של רבי ירחמיאל מפשיסחה בן היהודי, כי רבי בונם היה חביב סאד על אביו ואמר עליו שהוא „נקודת לב“, להצדיק את החסידות הפשיסחית, למרות ההתאמצות היתרה של הקנאים רבי שמעון אשכנזי ורבי יוסף מיאריטשוב, המתנגדים הגדולים לרבי בונם. עיין „מאיר עיני הגולה“ (פיטרקוב תרפ"ט) אות קנ"ג.

(ב) הרב רבי יהואל משה מיאדימובא „לקומים חדשים“ (וורשה תרנ"ט) עמ' 99.

(ג) רבי יוסף לווינשטיין שם עמ' 13. בפשיסחה היה גם מלמד אצל נגיד אחד רבי בער. הרב רבינוביץ „כתר היהודי“ עמ' ה'.

(ד) „נפלאות היהודי“ עמ' 47.

(ה) הרב רבי יעקב אורנר בהקדמתו לכפר „תורת היהודי“ (כילגורייא תרע"א).

(ו) הרב ישראל ברנר „עשר עשרות“ (פיטרקוב תר"ע) עמ' 24.

מאזרים אותו באומן רוח להתגבר על מכשולים ומניעות ומרגילים אותו לנצחם.

ואמנם, בערים וכפרים אלו ששהה בהם רבי יעקב יצחק בתור מלמד, הלך בדרכו הקדושה אשר התווה לו מכבר. במשך כל הזמן הוא לא אכל בשר אפי' ביום השבת והתנהג בפרישות, בענוה, בקדושה וטהרה... (א)

בכל המקומות שעשה, היה מכובד ונשא בעיני מפרנסיו, שהכירו במעשיו והתנהגותו כי איש אלקים קדוש הוא. אחרי שנעשה לצדיק הדור, שלח לאחד ממפרנסיו, רבי אהרן מאופוטשנא, זוג תפלין, תשורת תודה על הכבוד הגדול שנהג בו בביתו, בהיותו אצלו מלמד. לאשתו שלח ברכת אריכות ימים וחיתה - לפי עדותו של נכדה הרב הגאון רבי יעקב אורנר - מאה ועשרים שנה (ב).

(א) רבי יוסף לווינשמיין שם.

(ב) בהקדמה לס' "תורת היהודי".

פרק שלישי.

רבי דוד מלילוב והשפעתו על ה"יהודי הקדוש".

השגותיו הנפלאות של רבי יעקב יצחק מפשיסחה. תשוקתו לנסוע לצדיק האמת. תעמולתו של רבי דוד מלילוב להפצת החסידות. אהבתו הגדולה לישראל. מסחריו. סבלנותו. חבתו לילדים ולבעלי חיים. תורותיו. למדנותו. נסיעותיו לובלינה ואסונתו ב"חווה". פנישתו עם רבי יעקב יצחק ורבי ישעיה מפשדבורה. רבי יעקב יצחק לומד ממנו פדת אהבת ישראל. השפעת רבי דוד מלילוב עליו. אהבת ישראל של רבי יעקב יצחק.

האגדה מספרת, שפעם אחת הרגיש רבי יעקב יצחק מפשיסחה, כי עבודתו הרבה בתורה, תפלה וגמילות חסדים עשתה רושם בנשמתו. חש בנפשו, שאמנם עלה לו בהרבה להתעלות ולהתרומם על הסביבה שחי בה. הוא הגיע ל"מדרגות" ו"השגות", שהביאו אותו בעצמו לידי השתוממות.

זה היה אחרי התעמקות ארוכה ברוי דרזין ובסודות התורה. עלתה אז בדעתו של ה"יהודי הקדוש" "השגה" מפליאה אחת. תמצית השגה זו היתה, שהקב"ה לא יחפץ במות הצדיק והסתלקותו מהעולם. אדרבה, הביבים עליו תפלתו, דבקתו ו"יחודיו" שהוא מיחד בחיים. הסתלקות הצדיק מהעולם באה רק מצמאוננו הגדול, השתוקקותו וכליון נפשו להתרומם בכל פעם יותר ולהתדבק באור אין סוף... כי ד' שם גבול - עד פה תבא! - ל"השגות" ו"מדרגות". כל זמן שהאדם עודנו אסור בכבלי גופו, אין ביכולתו להשיג הכל. החומר מפעל מלבוא לשלמות מחלטת. והצדיק, שנפשו נכספת להשגות עילאיות, מבקש בעצמו מהקב"ה, שיטול את נשמתו. בהסירו מעליו בזה את כבלי הגשמיות, שהוא אסור בהם, ואזי יכול להתדבק באלקים וליהנות מזיו השכינה... ורבי יעקב יצחק ה"יהודי", חש בנפשו, שגם הוא כבר הגיע למדרגה כזו. נשמתו השתוקקה לעלות מעלה מעלה. הוא הרגיש שגם נפשו יוצאת ממסגרותיה להתאחד עם האלקים... אבל כל ההשגות וכל המדרגות לא יכלו להניח את דעתו. ראה

בנפשו, שאמנם עובד את ד' במסירות נפש ומשיג סודות אלקיים נפלאים, אבל חסר היה הבטחון הגמור שהוא יוצא ידי חובתו בעבודתו. לא היה לו קנה המדה לעבודתו, באין לו מנהל ומדריך. ראה, שאחרי כל ההשגות והמדרגות, עדיין הוא זקוק לרבי, לצדיק. מי לנו גדול מרבי חיים חייקא מהמדורא, "שהיה עוסק בתעניות ובסגופים, כמה פעמים, משבת לשבת, והיה נעור אלף לילות לעסוק בתורה, ועם כל זה לא הרגיש בנפשו תקון השלמות, עד אשר בא אל הרב הקדוש המגיד רבי דוב בער ממעזריטש" (א).

התפלל, אפוא, רבי יעקב יצחק לד', שיזמין לו צדיק אמתי, מורה דרך, שינחהו במדרגות החסידות מצלה מצלה, למצן יגיע לשלמות אמיתית ואמנם, מן השמים שמעו לתפלתו והורוהו שיסע לצדיק הדור, אל ה"חווה" רבי יעקב יצחק הורוץ מלובלין (ב).

אגדות שונות, סותרות זו את זו, מתהלכות בין החסידים על נסיעתו לובלינה, אל ה"חווה" ואי אפשר לדעת באיזו מהן יש למצוא את הגרעין ההיסטורי, אולם היותר מתקבלות על הדעת הן אותן האגדות המוסרות לנו (וכך מקובלני גם מחסידים זקנים), שהצדיק רבי דוד מלילוב הוא שהשפיע על רבי יעקב יצחק מפשיסחה, לעשותו לחסיד לובליני. צדיק זה מפורסם בתעמולתו הגדולה להכניס "נשמות גבוהות" תחת כנפי שכינת החסידות. בגלל צדקתו, פשטותו וביחוד אהבתו הבלתי מוגבלת לישראל, היתה ביכלתו להשפיע על הרבה אישיות חשובות כדי לקרבן לחסידות. בין תלמידיו היו צדיקים מפורסמים כרבי ישעי' מפשדבורג, רבי שמחה בונם מפשיסחה (ג), רבי יצחק מוורקא (ד) ורבי חיים דוד דר. ברנרד הרופא מפטרקוב (ה). הוא היה אחד מידידיו היותר נאמנים של רבי יעקב יצחק מפשיסחה. גם התחתן עמו אח"כ. בנו רבי משה מלילוב היה חתנו של רבי יעקב יצחק. מן הצורך, אפוא, לנושאנו לתת ציור קטן מחייו ודמותו הרוחנית האצילית של אותו צדיק, שהשפעתו היתה גדולה מאד על החסידות הפולנית.

רבי דוד מלילוב נולד בשנת תק"ו (כ) בכפר ביאלא סמוך לעירה לילוב (ז).

(א) רבי שלמה הכהן מראדומסק, תפארת שלמה (פיטרקוב תר"נ) פרשת צו.

(ב) התגלות הצדיקים" עם' 25.

(ג) רבי אהרן מרקוס, דער חסידיומס" עם' 167; הרב ישראל ברנר, שמחת ישראל (פיטרקוב תר"ע) ב"תורת שמחה" אות קע"א.

(ד) עיין משה סנחם וואלדן, אהל יצחק (פיטרקוב תרס"ו).

(ה) רבי אהרן מרקוס שם עם' 164; פ. ז. גליקסמן, תפארת אדם (לודו תרפ"ג) עם' 7; הרב פרידלינג, הבאר (כרך א' ב') תרצ"א בזכרונותיו של אלי' יעקב מליטומרסק.

(ו) מ. ברוקמן, מגדל דוד (פיטרקוב תר"צ) עם' 45.

(ז) שם עם' 28.

לאביו רבי שלמה ולאמו רבקה (א). רוב ימיו בלה רבי דוד בכפרים ויערות שונים, בחיק הטבע. התבודדותו זו עם האלקים הטביעה עליו חותם של עממיות, פשטות וטבעיות. ביחוד התקנאו בו כל צדיקי הדור במדת „אהבת ישראל“, שהגיע בה לשלמות גמורה. דומה היה באהבתו לישראל, בתמימותו ובענותו העממית לרבי לוי יצחק מברדיטשוב ורבי משה לייב מסאסוב. כמוהם היתה גם תכליתו האחת בחייו רק אהבה בלתי מוגבלת לעמו. פעם אחת – מספרים החסידים – חלה בנו במחלה אנושה. כשנודע הדבר בעיר חרדו כל בני העיר לשלום, התפללו בעדו, בקרוהו ורפאוהו ולא ארכו הימים ובנו הבריא וקם מחליו. אולם רבי דוד מלילוב במקום לשמוח על הבראת בנו, התחיל לבכות בדמעות חמות. על שאלות העומדים מסביב: למה הוא בוכה? השיב: – אם מי שהוא משאר בני ישראל חולה אין איש שם על לב ואין „רעש“ בעולם ואם בני חולה הכל דורשים לשלום, מתפללים בעדו ומבריאם אותו... (ב) באהבתו הגדולה לישראל חפץ שכל אחד מהם יהיה חביב על העולם כמוהו... רבי שלמה הכהן מראדומסק כותב: „שמענו מפה קדוש הרב הוותיק אוהב ישראל רבי דוד מלילוב שאמר: „איך תאמרו עלי שאני צדיק הדור, אם אני עדיין מרגיש בעצמי אהבה לבני וזרעי יותר מלשאר בני ישראל?״ (ג) רבי דוד הבין שעליו להרגיש אהבה אבהית לכל אחד מישראל כמו לבנו הוא, וכך זמן שהרגשה זו עדיין אינה מושרשת בלבו, אינו ראוי כלל לעבד אצטלא של צדיק...

אופייניים הם הדברים שספרו רבי יהודי לילוב על התנהגותו ה„מסחרית“. חנות קטנה היתה לו בלילוב, שממנה הוציא את פרנסתו הדלה. וכדי שלא לקפח פרנסת שאר החנונים, לא מכר בכל יום יותר מכפי צורך פרנסתו לאותו היום. אחר כך סגר את חנותו וישב ללמוד... כשבא אליו קונה לקנות דבר מה, חשב תחלה את שמות כל החנונים שאצלם נמצא החפץ למכירה ולאחרונה הוסיף: וגם אצל דוד... בנו רבי משה מלילוב, שגם כן עסק תחלה ב„מסחר“, התאונן פעם לפניו, שיהודי אחד פתח לו חנות סמוך לחנותו ויורד לתוך חייו. אבל רבי דוד השתומם על דבריו ושאלהו: האם אין לך, בני, שמחה מזה ששכנך היהודי גם כן מפרנס את בניו ובני ביתו?! מובן, שמן „מסחרים“ כאלו היה רוב ימיו עני גדול. היה לבוש בגדים קרועים וחגורת תבן (ד), לא היתה לו אפי' טלית לתפלה והיה מוכרח להתפלל בסדין (ה)...

(א) שם עמ' 49; רבי אהרן מרקוס שם עמ' 253.

(ב) „מגדל דוד“ עמ' 21.

(ג) „חפזת שלמה“ על המועדים (בגדיו תרע"ט) רמז פורים דף ק"ב.

(ד) כן שמעתי מחסיד זקן אחד ששמע מאביו שהכיר את רבי דוד'ל.

(ה) משה פנחס וואלדן, „נפלאות הרבי“ (וורשה תרע"א) אות ע"ח.

מפורסמה היא סבלנותו אף לרשעים ועברנים. כשתפסו פעם אנשי ציבור לעברין אחד בשעת העברה, רדפוהו בכל העיר ורצו לקרעו כדג, רץ רבי דוד'ל החוצה והצילו מידם. הכניסו לביתו, האכילו והשקהו ועוד קרבו בחבה יתרה. וכשנסבו אנשי העיר על הבית ודרשו ממנו להוציא אותו אליהם, פנה אליהם רבי דוד בדברים אלו: חוסו נא עלי! הלא רפה רוח הוא ואינו יכול לכבוש את יצרו!... (א) בפעם אחרת, במקרה כזה, אמר רבי דוד לבני ביתו: כל אדם מישראל, אפילו עברין, באותו הרגע שהוא יושב בטל ואינו עובר עברה, כל כסף וזהב שבעולם כדאים לו ומצוה לאהוב אותו ולרחם עליו... (ב)

אחד מתענוגיו היותר גדולים היה אצלו הטפול בילדים וביחוד במחונני כשרונות. לכל עיר שבא הלך תחלה אל החדר, דרש בשלום הילדים וחלק להם ממתקים וכסף. בבואו פעם לעירה זאלשין – מספרת האגדה – וגכנס, כדרכו, לחביביו ילדי ישראל, אל החדר, נתן לכל ילד פרוטה אחת, אולם צידד ישראל יצחק נתן שלש פרוטות ואמר למלמד: אלפים מישראל ישכימו לפתחו של ילד זה... (ג) אותו הילד היה אחר כך אחד מתלמידיו הצדיק רבי יצחק מוורקא. גם על רבי שלמה הכהן מראדומסק מסופר, כי משך אליו את תשומת לבו של רבי דוד'ל בעודנו ילד קטן. הוא קרא לו והוציאו מבין חבורת ילדים. נתן לו סוכריה ואמר לו: לאבי זקנך הרב רבי שלמה מפנינשוב חסרה רק החסידות; אתה תשתדל לתקן זאת! (ד)

מענינת מאד חבתו לבעלי חיים. על הירידים בציבור היה דרכו להשקות את הסוסים והעגלים, שהאכרים והעגלונים עזבו לבדם (ה). תלמידו רבי ישראל יצחק מוורקא ספר, כי בהיותו פעם אחת בראש השנה עם רבו בלובלין, אצל ה"חוז"ה, נעלם פתאום רבי דוד'ל, לפני תקיעת שופר, מבית המדרש, וכשרץ הוא לבקשו מצאו מסתובב ברחובות לובלין ובידו "ירמולקה" מלאה שעורים, שהאכיל ממנה את הסוסים, שהעגלונים עזבו לבדם, בלכתם להתפלל ולשמוע תקיעת שופר. כשחזר רבי דוד לבית המדרש אמר

(א) א"ז הרב רבי צבי מאיר הכהן רבינובין, "אפרי צבי" (כתב יד).

(ב) "מגדל דוד" עמ' 29.

(ג) שם עמ' 20.

(ד) רבי אהרן מרקום שם עמ' 363. רבי שלמה מפנינשוב חבר את הספרים, ויקהל שלמה" (ליוורנו תקמ"ז); "בית שלמה" (פיטרקוב תרפ"ז) על מס' יבמות כתובות וקידושין; "בית שלמה" על דרשות (ירושלים תרפ"ז). הוא היה הסופר של ועד ד' הארצות ואליו פנה רבי יהונתן אייבשיץ בדבר המחלוקת עם רבי יעקב עמדין (עיין "לוחות העדות" לבוב תרי"ח דף ע"א). רבי שלמה הכהן מראדומסק היה בן רבי דוב צבי מוולושצבא, בן הרב רבי אריה לייב אב"ד בנוביפולא, חתן רבי שלמה מפנינשוב. עיין: א"א הרב יצחק מרדכי הכהן רבינובין, "אהל שלמה" (פיטרקוב תרפ"ד) עמ' ל"ט.

(ה) הרב יוסף לווינשטיין ב"אהל יצחק" אות ס'.

ה"חזוה", שחכה לו בתקיעת שופר עד בואו: רבי דוד הנאני ב"תקיעת שופר" שלו... (א) לבעל עגלה אחד, שהרבה להכות באכזריות את סוסו, אמר: דע לך כי לאחר מאה ועשרים שנה יתבע אותך הסוס לדין, והאם לא תבוש לעמוד בדין עם סוס...? (ב)

אותו החותם של עממיות, פשטות, אהבת האמת ואהבת ישראל בלי מצרים, טבוע גם על תורתו של רבי דוד מלילוב. הנה לדוגמא אחדות מתורתיו:

"ולמכיר נתתי את הגלעד" (דברים ג' ט"ו). לכך נתנה התורה בלי נקודות, "כדי לחדש בה ולהוציא ממנה פרושים מוסריים אחרים, בנקוד משונה. פסוק זה נקד רבי דוד כך: "ולמכיר נתתי את הגלעד". "ולמכיר" — למי שמכיר את ד', הולך בדרכיו ומתנהג במדותיו, "נתתי" את הגילעד. העדות למי שמכיר את ד' באמת הוא שמחתו התמידית. גיל וחידה נראים על פניו תמיד. ה"גיל" הוא "עד" למכיר את ד'... (ג)

"והייתם לי סגולה" (שמות י"ט ה') הקדוש ברוך הוא אומר להם לישראל: תהיו לי כמו תנועת ה"סגול", שלא יזה צד נהפכנה תשאר "סגול" כמו שהיא. כמו כן ישראל אף שחטא הרבה — שנהפך, אף עפ"כ הוא נשאר ב"תמונתו וצורתו" — בפנימיות נשמתו, יהודי כמו שהיה... (ד)

אין במציאות כלל יהודי רע — היה רגיל לומר — ומה שאנו רואים שנמצאים רשעים גם בין ישראל, זהו מחלק הגוי שיש בו, אבל מצד הלך הישראלי אין בו מציאות של רע כלל... (ה)

"כל מקום שיש עשרה מישראל, אפילו מלאך שבא לשם מתמוגג מפחד, דכל בי עשרה שכינתא שריא..." (ו)

בין גאולת היחיד — גאולת הנפש מכבליה הגשמיים, ובין גאולת הרבים — גאולת עם שלם משעבודו הרוחני והגשמי אי אפשר להן שתבואנה, אלא אם כן היחיד או העם מכירים את חסרונותיהם ומשתדלים לתקנם; אבל בזמן שאין רואים נגעי עצמם לא יגאלו לעולם. תנאי ראשון לגאולה הוא: דע ותקן את עצמך! דבר זה אנו לומדים מתורתנו הקדושה. כשאמרו בני יעקב ליוסף: "כנים אנחנו" (בראשית מ"ב) — כשחשבו בדעתם שהם צדיקים גמורים וכל עולה לא נמצאה בהם, לא היו מוכשרים לתקן ולגאולה. אדרבה, יוסף עוד קצף עליהם: "ויאמר אליהם יוסף הוא אשר דברתי אליכם לאמר

(א) שם.

(ב) "מגדל דוד" עמ' 15.

(ג) הרב יעקב חיים גולדשילד, "סרוס הרי"ם" ב"כבכי הרי"ם" דף ז'.

(ד) רבי שמואל... הרבי מסוכטשוב, שם משמואל" (פיטרקוב תרפ"ט) פרשת יתרו דף ק"ה.

(ה) "שיח שרפי קודש" ה"א אות ע"ו.

(ו) שם משמואל" פ' תולדות דף צ"ג.

מרגלים אתם". אבל אח"כ, כשהודו על האמת והכירו את חסרונותיהם באמרם: „אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו" רק אז התחילה גאולתם להתנוצץ. לבו של יוסף נתמלא רחמים ואהבה לאחיו: „ויסב מאליהם ויבך..."^(א)
 „עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים" (תענית דף ז"א). לעתיד לבוא יבקש הקב"ה, כביכול, מהצדיקים שימחלו לו („מחול" – מחילה) על היסורים, העניות והדחקות שסבלו בעולם הזה...^(ב)

עוז רוחו ורוממות נשמתו נתגלו, ביחוד, בכחו הגדול להסתיר מעיני בני האדם את מהותו הרוחנית האמתית. הוא לא היה נודע כלל, אפילו בחוג רעיו היותר קרובים, ללמדן. בשעה שחבריו נשאו ונתנו בהלכה, היה שותק תמיד וכששאלו אותו בדבר הלכה, רגיל היה לענות: „ומאין אני יודע?!..."^(ג) אולם לאמתו של דבר היה למדן גדול, וגם התמדתו בתלמוד היתה במסירות נפש. בנו רבי משה מליצוב אמר פעם לרבי דוב ביריש גומבינר: „כשהייתי בן שמונה שנים עטפני אבי עד הצואר בתבן, מפני הקור הגדול שהיה בביתנו, מחוסר עצים לחמם את הבית, וכך ישבנו ולמדנו בשקידה גדולה, בתלמוד, ראשונים ואחרונים"^(ד). רבי אהרן מרקוס כותב: „רבי דוד מליצוב ידע כל כך להסתיר את מהותו הפנימית, עד שאפילו חבריו היותר קרובים לא חשבוהו לבן תורה, ורק במקרים יוצאים מן הכלל נודע להם, לתמהונם הגדול, מחכמתו ובקיאותו בכל הספרות התלמודית. למדנותו נתגלתה, ביחוד, במשא ומתן ההלכותי, שהיה בינו ובין הרב המפורסם בחריפותו, רבי אברהם צבי אב"ד פייטרקוב, מחבר הספר „שו"ת ברית אברהם", בדבר הכשרת המקוה בטשינסטוחוב. במשא ומתן זה נתגלה רבי דוד מליצוב, בפעם הראשונה, כפוסק תלמודי. על הדבר הזה העיד בעצמו לפני ראש בית הדין בקראקא, הרב רבי אברהם יענער, המפורסם בהתנגדותו הקיצונית לחסידות, תלמידו של הרב מפייטרקוב"^(ה).
 מובן, שבגלל מדותיו הצרופות וקדושתו העליונה, היה רבי דוד

(א) שמעתי מר' ליפמאן בארנשטיין מקראקא, ששמע מהחסיד רבי חיים נייפלד מקשאנוב, ששמע מפיו של רבי דוד מליצוב.

(ב) יהודה יפת במאמרו „רבי חיים דוד דאקמאר" ב„מאמענט" שנת תרצ"א.

(ג) „מגדל דוד" עמ' 37.

(ד) רבי אהרן מרקוס שם עמ' 300. רבי דוב ביריש גומבינר היה חתנו של רבי ישעי' מפעזבורנו. בסוף ספרו של בנו הרב רבי משה מוואלברום „אהל משה" (פייטרקוב תרס"ח) נדפס מסנו קונטרס המכיל פלפולים ותר"ת בשם „הלך דב"ש".

(ה) שם עמ' 253. רבי אברהם יענער חבר הספר „שו"ת ברכת אברהם" (לבוש תר"ל) ז"ל, „צלותא דאברהם" (לבוש תרכ"ו), עיין על אדותיו ב„לוחות זכרון" עמ' 116. רשמי אגדה מסשא ומתן הלכותי זה, שכין ר"ד מליצוב והרב מפייטרקוב, נשארו גם בספרות החסידית. עיין „עין הסיים" לר' אליה וויגודזקי (פייטרקוב תרפ"ח) עמ' 31.

מליוב נערץ ונקדש בכל סביבתו, בין יהודים בין גוים חשו בו אב רחום וחנון, המוכן תמיד למסור את נפשו לטובתם... צדיק קדוש זה היה אחד מחסידיו היותר נלהבים של ה"חווה" מליובלין. עד כמה הגיעה הערצתו ל"חווה" מעיד ספור אחד, המפורסם בין החסידים: בימי מלחמות נפוליון, כשהיו דרכי פולין שוממים, מפחד הגייסות, שהיו חומסים ובוזזים על הדרכים, לא יכלו חסידיו ה"חווה" לנסוע לובלינה, ויבחרו הרבה מהם לנסוע, עד יעבר זעם, לרבי דוד מליוב. כשבת פעם רבי דוד אל "שולחן" השבת, מוסב מחסידיו ה"חווה", אמר: אני יושב בקצה "שולחן" של ה"רבי" מליובלין, כי לו ידעו כל יושבי תבל את גדולתו הרוחנית של "רבנו הקדוש", היו באים מכל אפסי ארץ וכל חלקי תבל ל"שולחן", שהיה אז ארך מהעיר לובלין עד לילוב ואני, דוד מליוב, הקטן שבכולם, הייתי יושב בקצה השולחן כמו עתה... (א)

כשהיו השנים כתקונן, רגילים היו חסידיו של רבי דוד להתאסף לעיר לילוב ומשם נסעו יחד עם רבם, לובלינה, אל ה"חווה". החסיד הישיש הרב רבי יצחק שמואלעוויץ, מחבר הספר "פלא יועץ", שנולד קרוב לזמנו, מתאר נסיעת חסידים זו לובלינה, כפי ששמע מאביו שחי בזמנו, בדברים אלו: "ימים אחדים קודם חג השבועות התאספו חסידיו רבי דוד לעיר לילוב. פרסה אחת סמוך לעיר באו שם כולם באסיפה אחת. משם באו ברגליהם ללילוב. ביניהם היו מנגנים, שהיטיבו לנגן, ויהי כאשר באו אל היער, הסמוך לעיר, התחילו לנגן כמו מוזיקא גדולה, עד שנשמע קולם העירה ובאותו הזמר באו לחצר בית ר' דוד'ל, בקול רנה ותודה המון חוגג, ולא פסקו מלזמר עד שהתעורר הקדוש רבי דוד ובא החצרה בנרות דולקים, כי כשבאו שמה היה לילה. מיד כאשר בא בתוך החבורה, התחיל לומר תורה. פניו היו מזהירים כלפי אש, בחדושי תורה אשר גלה להם ברשפי אש, שלהבת ד'. כך נמשך הדבר שעות אחדות, וכמה פעמים עד סמוך לעמוד השחר. אח"כ נתן להם "שלום" ושתו "לחיים", ולוו אותו לביתו בקול רנה וצהלה. למחרת התפללו יחד ולאחר התפלה עשו סעודה אצל רבי דוד'ל ואח"כ נסעו יחד אל ה"רבי" מליובלין על חג השבועות. המעות אשר היו להם להוצאות הדרך, נתנו כולם יחד כל מה שהיה להם ורבי דוד היה הגובר, המכניס והמוציא" (ב).

רבי דוד מליוב, החסיד הליובליני הנלהב, הוא שהשפיע גם על רבי יעקב יצחק מפשיסחה, שיסע ל"חווה" מליובלין. האגדה החסידית מקדימה מאד זמן פגישת שני הצדיקים והשפעתם ההדדית. לפיה הושפע

(א) מגדל דוד" עמ' 10.

(ב) כמכתבו לא"א מו"ר הרב יצחק מרדכי הכהן רבינוביץ.

רבי יעקב יצחק מר' דוד'ל לנסוע לובלינה, עוד בלמדו בישיבת פשדבורז.
מעשה שהיה כך היה: רבי דוד מלילוב בא פעם לפשדבורז ונכנס, כדרכו,
לישיבת הרב, שלמדו בה גם רבי יעקב יצחק וחברו רבי ישעי' מפשדבורז.
שניהם ישבו ולמדו יחד על יד התנור. מובדלים משאר חבריהם, כדי
שלא יבוטלו מהתמדתם. רבי דוד מלילוב הכיר מיד, כי שני מתמידים
אלו הן „נשמות גבוהות“, שמן הצורך לרכוש את לבם לחסידות. הוא
התקרב, אפוא, אליהם ונכנס עמם בשיחה ארוכה. שיחה זו פתחה לפניו
עולם חדש – עולם של חסידות ומיסתורין. רבי דוד'ל ספר להם על
אדות ה„חווה“, רוח קדשו, קדושתו וענותו. ודבריו, שנאמרו בתום
ובטוהר, נכנסו ללבם. אחזה אותם תשוקה גדולה להכיר אותו הצדיק
ורצו לנסוע מיד. אבל רבי דוד אמר להם, שעליהם לחקור תחלה אם
הם שייכים לשורש-נשמתו של ה„חווה“, כי אם אין הצדיק ותלמידו משורש
נשמה אחד, אינם יכולים להדבק זה בזה. רבי דוד הבטיח אותם להודיע
זאת בלובלין ורק אח"כ נסעו עמו לובלינה (א).

אגדה זו, המיחסת נסיעת ה„יהודי“ לובלינה עוד בימי למדו בישיבה
הפשדבורזית, מוטלת בספק. מדברי ההיסטוריון המובהק הרב רבי יוסף
דווינשטיין – שעליו סמכתי בעיקר בסדור תולדות ה„יהודי“ עד זמן נסיעתו
לובלינה – וכן משאר אגדות חסידיות ומהמסורות של נכדי ה„יהודי“ מוכח,
שזמן נסיעתו לובלינה מאוחר הרבה. לפי דעתי, האמת היחידה שאנו למדים
מאגדה זו היא, שרבי דוד'ל השפיע על ה„יהודי“ ורבי ישעי', שיסעו
לובלינה. כך מקובלני גם מחסידים זקנים ומנכדי רבי ישעי' מפשדבורז.
יתר הדברים מוטלים בספק גדול.

אולם גם לאחר שנעשה רבי יעקב יצחק מפשיסחה לחסיד לובליני,
לא חדל מלחבב ומלהעריך את רבי דוד מלילוב. תמיד שררו ביניהם
יחסי אהבה וידידות. רבי יעקב יצחק נסע – לפי האגדה החסידית – במכוון
ללילוב, כדי ללמוד מרבי דוד מדת „אהבת ישראל“ ועשה שם שנים עשר
שבועות. לתכלית זו סבב עם רבי דוד בכפרים ויערות, כדי להסתכל במעשיו
וללמוד מדרכיו ומדותיו. (ב) פעם אחת – מספרים החסידים בקשר עם
„סבובים“ אלו – בא רבי דוד מלילוב ורבי יעקב יצחק לכפר אחד. רבי
דוד מלילוב, שלא הסיר מחשבתו אף רגע אחד מ„אהבת ישראל“, סר מיד
כדרכו תמיד, לבית היהודי היחידי שגר בכפר, כדי לדרוש בשלמו של איש
ישראל. אבל רבי יעקב יצחק, שהיה עיף מעמל הדרך, נשאר בחוץ וישב
לו על עץ לנוח מעט. רבי דוד מלילוב שהה הרבה אצל היהודי הכפרי
וכשחזר, אחרי שעה ארוכה, שאלהו רבי יעקב יצחק: למה שהה זמן רב
כל כך?

(א) „מגדל דוד“ עמ' 12; ס. נ. גליקסמן „עיר לסק וחכמיה“ עמ' י"א.

(ב) „מגדל דוד“ עמ' 17.

— כשנכנסתי לבית היהודי — השיב לו רבי דוד — שמעתי את בנו אמר לאביו שהתעצל בעבודתו: אבא! לולא יראתי את האלקים הייתי הורגך בעד עצלות זו שבך! וכשראיתי איך יראת האלקים נוגעת בלב בן היהודי, נשארתי אצלו. לא יכלתי להפרד מיראשמים כזה!.. (א)

השפעת רבי דוד מלילוב נכרת גם בתורתו של רבי יעקב יצחק מפשיסחה. ביחוד במקצוע אהבת ישראל. קנה המדה של היהדות הוא, לפי דברי רבי יעקב יצחק, אהבת ישראל. כי "כל דבר שבפועל יש לו בחינה לידע אם הוא טוב, והבחינה של איש ישראל לידע אם הוא הולך בדרך הישר — בדרכי השי"ת, הוא אהבת ישראל. אם יראה שתתגדל אצלו אהבת ישראל בכל יום, סימן הוא שנתעלה בעבודת השי"ת והיא הבחינה האמתית בעבודת" (ב). רבי שלמה לייב מלינטשנא אמר בשם רבו, "הרב הקדוש ה"יהודי", שמצות אהבת בני ישראל הוא כל כך שיאהוב כל אדם מישראל, ואפילו אם יראה שישאל עובר עברה ח"ו, לשנוא אותו רק בשעת מצוה אבל לא אח"כ" (ג). דברים אלו מזכירים אותנו דברי הסניגוריא של רבי דוד מלילוב על העברין, שהבאתי למעלה. על דבר השפעת רבי דוד מלילוב על ה"יהודי" כותב גם רבי שלמה הכהן מראדומסק: "הרב ה"יהודי" איש האלקים מפשיסחה אמר, כי קבל דברי הרב הצדיק האלקי רבי דוד מלילוב זי"ע, שלא להוכיח עוד אנשים בדברי תוכחות ונאצות, כדי להשיבם בתשובה שלמה לפני השי"ת, כי אם להתהלך עמם בדברי רצון ונחת ולקרב את לבם באהבה, לעוררם ליראת שמים" (ד). מענין הדבר, שגם רבי לוי יצחק מברדיטשוב כותב כדברים האלו. רק, "זה שמוכיח את ישראל בדברים טובים... ראוי להיות מנהיג על ישראל וזה שמוכיח את ישראל בדברים קשים אינו בבחינה הזאת" (ה). שיטה אחת היתה לכל אוהבי ישראל החסידים שרק באהבה, בדברים טובים, ברצון ובפיוס אפשר לפעול על ישראל להחזירם למוטב...

ורבי יעקב יצחק ה"יהודי הקדוש" לא היה נאה דורש בלבד, כי אם גם נאה מקיים. אחד היסודות של תורת החסידות הפשיסחית היה שנאת בצע מחלטת. רבי יעקב יצחק מפשיסחה יוצר חסידות זו, היה שונא בצע אידיאלי. תלמידו רבי לייביש משידלובצי הציד עליו: "שמתאוות ממון ומשגל היה פרוש לגמרי ולא נמצא לו בעולם דוגמתו" (ו). בכסף ראה רבי יעקב יצחק רק אמצעי לעשות צדקה

(א) שם.

(ב) "תפארת היהודי" אות פ"ו.

(ג) רבי יהושע מאוכטרובא, "תולדות אדם" (וויזשניץ תרל"ד) בליקוטים לפרשת פנחס.

(ד) "תפארת שלמה" על המועדים דף קנ"א.

(ה) "קדושת לוי" (וורשה תרס"ב) פ' חוקת.

(ו) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות היהודי" עמ' 17.

וחסד, אבל לא תכלית בפני עצמה. רבי ישראל יצחק מבלזין כותב: „מספרים שלא לנה אצל ה„יהודי הקדוש“ אף פרוטה אחת. וכל מה שהיה לו ביום פזר בלילה לעניים“ (א). מעולם לא השיב ריקם פני מבקש טובתו. כשבא אליו עני, נתן לו מיד כל מה שהיה לו, למרות המצאו תמיד בתנאים החמריים היותר קשים. רגיל היה לומר: „עזר בעד עזר“ וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו“ (איוב ב' ד'). בעד פדיון נפשו צריך האדם לתת לצדקה כל מה שיש לו. וכשהתאונן לפניו עני שאין לו מה ללבוש, היה פושט אפילו את כתנתו היחידה מצליו ונותנה לעני... (ב)

אולם מדותיו, למדנותו ועבודתו של רבי יעקב יצחק מפשיסחה באו למרום קצין והשתלמותן העליונה רק עם בואו למנהיגה של החסידות בפולין. לרבי יעקב יצחק הורוץ, ה„חווה“ מלובלין. אצל רבו זה התאחדו ניצוצי הזוהר של נשמתו לאבוקה בוערת אחת. כשרונות נפשו וגדולתו הרוחנית הנפרדים, קבלו צורה ידועה ומסוימה והתאחדו לשלמות הרמונית ומאירה אחת...

(א) „שארית יצחק“ ט' תצא.

(ב) עיין „תפארת היהודי“ אות קי"ט.

פרק רביעי.

לְדִמוּתוֹ הָרוּחָנִית שֶׁל הַחֲוֵזָה מְלֹבְלִין.

הסתלקותו של רבי אלימלך מליזנסק וירושתו הרוחנית. דעות תלמידיו היוותו חשובים על ה"חזוה" מלובלין. ראיות מספרות התלמוד, הקבלה והחסידות על מדות הקדושה, הענות, היראה והאהבה בתור מכשירות לרוח הקודש ולהשראת השכינה. קדושתו של ה"חזוה". עדויות תלמידיו על ענותנותו, גודל מעלת הענוה בתורת ה"חזוה". טוב לבו, מדותיו הנעלות ואהבתו לישראל. מדת היראה בתורתו. עדויות על יראתו. מדת האהבה בתורתו. דבקותו הגדולה. התמזגות כל ארבע המדות בגשמתו. התגלות האלקות בעולם — הסבה לרוח הקודש ומופתים. עדויות על מופתיו ורוח קדשו. הסתתרותו, ערכם הגדול של ספריו. השפעתו הבלתי אנושית. תלמידיו הגאונים. דבריו של רבי אהרן מרקוס על ה"חזוה". השואת ה"שרף" רבי אורי מסטרליסק את חצר ה"חזוה" להר הבית.

לפני הסתלקותו של הצדיק רבי אלימלך מליזנסק, קרא אליו את תלמידיו המובהקים והאציל מהרד רוחו עליהם. לרבי מנחם מנדלי מרימנוב מסר את הנשמה שבמוחו; לרבי ישראל המגיד מקוזניץ — כחו שבלב; לרבי אברהם יהושע השיל מאפטא — כח פיו; ולרבי יעקב יצחק הלוי הורוויץ את מאור עיניו... (א)
רבי אלימלך מליזנסק — המוח — אמר על תלמידו ה"חזוה" שהוא גדול כמוהו... (ב)

רבי מנדלי מרימנוב — הנשמה שבמוח — אמר על ה"חזוה" שהוא עובד עבודת המלך, מלכו של עולם, בשקידה היותר עצומה... (ג)
רבי אברהם יהושע השיל הרב מאפטא — כח הפה — אמר: "מעיד

(א) וולדן, נפלאות הרבי"א אות כ"ט.

(ב) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות הרבי"א אות קצ"ח.

(ג) הרב יקותיאל אריה קאמילחאר, "אם לבינה" (הוצאה טרגובית) עמ' 60.

אני על ה"חווה" מלובלין, שאפילו עפעפי עיניו אינו מגביה בלי יחוד השם יתברך, מכל שכן דבור ומכל שכן מעשה"..." (א)
 והמגיד הקדוש רבי ישראל מקוויניץ – ה"ב – בשנת הסתלקותו, בליל יום הכפורים, כשהגיע בתפלתו אל התבות: "ויאמר ד' סלחתי כדברך", התחיל לבכות במר נפשו ולהתחנן ולבקש רחמים בעד ישראל, שיסלח להם הקב"ה על החטאים, הצונות והפשעים, שחטאו, שעו ושפשעו לפניו ובדברים אלו התחטא לפני אביו שבשמים: שמא תאמר מחסרון צדיקים בעולם תמנע לומר: סלחתי כדברך! הלא יש לך ברימנוב צדיק אמתי רבי מנדילי מרימנוב, ששקול כנגד כל צדיקי הדור; אפשר תאמר, ישראל אין עושים תשובה, הנה אנכי, בגופי החלש והרצון, הנני מוכן ומזומן לעשות תשובה בעד כל קהל עדת ישראל; שמא תאמר, כי מפאת חסרון "אורים ותומים" אינך יכול לסלוח לישראל. הלא יש לך חווה רבי יעקב יצחק מלובלין, שמאיר כאבנים הטובות שב"אורים ותומים" של אהרן הכהן הגדול... ולא פסק המגיד מקוויניץ מלבקש ומלהתחנן, עד ששמע מפי הקדוש ברוך הוא בעצמו, כביכול: סלחתי כדברך!..." (ב)

לפי השקפת היהדות לזרמיה השונים, זוכים ל"רוח הקודש", רק אנשים שלא פגמו בשום אבר מאבריהם ואשר זוהמת הנפש לא דבקה בהם. רק בני אדם העוסקים כל ימי חייהם בפרישות, בקדושה וטהרה; החיים חיי אמת, צדק, ענוה, יראה עילאה ואהבה בלתי מוגבלת לד' ולבריות; רק אותם האנשים שהגשימו בחייהם את כל מוסר הנביאים והגיעו, ע"י הזדככות התומר, למדרגת מלאכי אלקים. רק אלו זוכים ל"רוח הקודש"...

השקפה זו מתבטאה, ביחוד, במאמרו של ר' פנחס בן יאיר: "תורה מביאה לידי זהירות וכו' קדושה מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי רוח הקודש" (סוטה פ"ט מט"ו). המאמר הזה מדבר בפרטות מהתנאים המביאים לידי רוח הקודש; אולם בדרך כלל נראה, מהרבה מאמרים בספרות התלמודית, הקבלה והחסידות, שהגורמים העיקריים להשראת השכינה, להתגלות האלקות ולרוח הקודש הם ארבע מדות עילאיות אלו: קדושה – ביחוד במובן "נטירת הברית" הנקראה בשם זה; ענוה;

(א) רבי יצחק אייזיק מקוסרנא, זוהר חי' על בראשית (לבוב תרל"ה) דף קס"ה ע"ב.

(ב) רבי צבי הכהן מרימנוב, בארות המים (פשיסל תרנ"ו) דף כ"ב.

יראה עילאה – יראת הרוממות; ואהבת ד' – הכוללת: שמהה של מצוה, דבקות וכסופין לד'.

להארה יותר רחבה של נושא הענין, אחזק את דברי בראיות מהספרות התלמודית, הקבלה והחסידות. את הראיות אחלק לארבעה חלקים, לפי שמות ארבע המדות האמורות.

קדושה. ר' מייאשא בר כריה דר' יהושע בן לוי אמר: כל מי שהוא רואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנה, זוכה ומקבל פני השכינה. מה טעם? "עוצם עיניו מראות ברע" (ישעי' 59) מה כתיב בתריה? – "מלך ביפיו תחזינה עיניך" (פסיקתא); אמר ר' יוסי בר' יאשיהו כל המפנה דעתו בנשים סוף בא לידי עבירה וכל המפנה עצמו מעבירה ולא עשאה, אפי' הוא ישראל ראוי הוא להעלות עולה ככה"ג ע"ג המזבח... וניזון מזיו השכינה כמלאכי השרת, שנאמר: "ויתנו את האלקים ויאכלו וישתו" (מס' כלה פ"א); "אי זכי דנטיר לה (לברית קודש) שכינתא לא איתפרשת מיניה" (א); "זכאין אינון צדיקאי דכלהי קדישין, ואשתכחו בקדושה קמי מלכא קדישא ושריא עלייהו רוח קודשא בהאי עלמא ובעלמא דאתי" (ב); "אם האדם מזכך את עצמו מכל וכל ומקדש רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, זוכה ונעשה מרכבה לשכינה והשכינה מדברת מתוך גרונו" (ג).

ענוה. "ואת דכא ושפל רוח אשכון" אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני והניח כל אילנות טובים והשרה שכינתו בסנה" (ד); "כל מי שיש בו ענוה זוכה לחסידות" ו"כל אדם שיש בו חסידות נקרא מלאך אלקים, הה"ד כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ד' צבאות הוא" ומי שהוא במדרגה זו יכול לברך את ישראל "כה תברכו את בני ישראל... כה תברכו ביראה, כה תברכו בענוה" (ה); "כל זמן שהאדם נחשב בעיני עצמו למאומה... אי אפשר להבורא ית' להשרות שכינתו בתוכו... וכשאינו נחשב בעיניו למאומה... אז הבורא ב"ה מצמצם את עצמו בקרבו" (ו); "בכל אשר ירבה להקטין את עצמו באמת, אזי יזכה שתהא השכינה רובצת עליו כאימא דרביעא על בניה וא"א ליכנס למדרגות גבוהות, אם לא מי שהוא שפל וגבוה

(א) זוהר הקדוש פרשת לך דף צ"ד ע"א.

(ב) שם פ' מצורע דף נ"ה ע"ב.

(ג) רבי קלונימוס מקראקא, מאור ושמש (ווארשא תרס"ב) פ' תרומה.

(ד) סוטה דף ה' ע"א. עיין: גדרים דף ל"ה ע"א; אמר ר' יוחנן אין הקב"ה משרת שכינתו אלא על גבור וחכם ועשיר ועניו. וכולן ממשה.

(ה) זוה"ק פ' נשא דף קמ"ה ע"א וע"ב.

(ו) רבי נחום מטשרנוביל, מאור עינים (ווארשא תרס"א) פ' שמות.

ב"ענין" א); "השכינה שורה על הצדיק שהוא שפל
ב"ענין" ב); "מי שחפץ לזכות לרוח הקודש, יראה להתרחק מן הגאווה
עד קצה האחרון, עד אשר יושם כאסקופה התחתונה, שהכל דשין
עליה ותהיה מוטבעת השפלות בלבו ממש... ומן הכעס, כי אין דבר מונע
רוח הקודש יותר מן הכעס ומן ההקפדה בתכלית, אפי' עם בני ביתו" ב).
יראה. "אין הקב"ה מגלה סודו כ"א ליראיו, וכל ירא חטא
השכינה מקשקשת לפניו ושומרתו" ד); "כמה גדולה היראה לפני
הקב"ה, שבכלל היראה הענוה ובכלל הענוה חסידות" מי שיש בו יראת
חטא, יכול לברך את ישראל, "כה תברכו את בני ישראל... כה תברכו
ביראה" ה); "יראה זהו עיקר להשראת השכינה" ו); "כאשר האדם
מעמיק ביראת ד', אז הוא בטל במציאות והחיות שלו דבוקה במקור
העליון וזה מדרגת הנבואה" ז); "עיקר כל ההשפעות שהצדיק ממשיך
הוא ע"י היראה, יראת הרוממות" ח).

אהבה. "אין השכינה שורה לא מתוך עצבות... אלא מתוך שמחה
של מצוה, שנאמר: והיה כנגן המנגן ותהי עלי יד ה'" ט); "תאנא,
ההוא זכאה דאיתדבק ברוחיה ונפשיה לעילא במלכא קדישא, ברחימותא
כדקא יאות, שליט בארעא דלתתא וכל מה דגזר על עלמא
אתקיים" ו); "מי שזוכה להיות בגדר שתהיה המחשבה שלו דבוקה להמקור
שממש שורשה... יכול להביט מסוף העולם עד סופו, כמו שנודע
זה ממעשים שראינו מבני אדם שזכו לכך, כגון הבעש"ט" יא); "ע"י מעלות
קדושת המחשבה של הצדיקים שלא נפגמה, והם תמיד במחשבות קדושות
לד', ע"כ יתעלו במחשבה ההיא לדבקות העליון ב"ה, שלמעלה העבר
והעתיד הכל שוה, לכך יזכו לאור רוח הקודש ולנבואה,
בהמשך אור א"ס ב"ה במחשבתם" יב).

א) רבי ישראל המגיד מקוויניץ, עבודת ישראל" (וורשה תרל"ה) פ' עקב.

ב) רבי שלמה הכהן פראדומסק, תפארת שלמה" פ' במדבר.

ג) רבי חיים וויטאל, שערי הקדושה" (לכונן תרי"ח) חלק ג' שער ד'.

ד) ברייתא דאגדת בראשית.

ה) זוה"ק פ' נשא דף קמ"ה ע"א וע"ב.

ו) רבי נפתלי צבי מרומשיץ, ורע קדש" (פשיסל תרס"ו) פ' תשא.

ז) רבי לוי יצחק מברדיטשוב, קדושת לוי" פ' תשא.

ח) מאור ושמש" פ' לך, וגם ברמזי פורים.

ט) שבת דף ל' ע"ב, השמחה, הדבקות והכסופין לד' הם ככלל מרת האהבה. עיין:
רמח"ל, מסלת ישראל" פ"ט.

י) זוה"ק פ' אחרי דף ס"ח ע"א.

יא) רבי נחום מטשרנוביל, מאור עינים" שמות.

יב) תפארת שלמה" פ' בהר.

ואותן המעלות והמדות הטובות, שמנו חכמים כמכשירות להשראת השכינה ולרוח הקודש, כולן התאחדו בנשמתו של ה"חזוה" רבי יעקב יצחק הורוויץ מלובלין. ע"י עבודתו התמידית להשתחרר מכבלי החומר זכה לאותן ארבע המדרגות העילאיות, המובילות לשלמות היותר עליונה במובן היהודי. גופו החמרי נכנע מפני נשמתו הטהורה; יצרו נכפפו לפני הוד הקדושה שחופף עליו וכל אבריו וגידיו הזדככו, הטהרו והגיעו למדרגת "מבשרי אחזה אלוה..."

בו יצא לפועל האידיאל של הטהרה, שכל כך הרבה מדובר עליה בספרות התלמוד והקבלה. ה"חזוה" מלובלין היה לחסידים סמל הקדושה והפרישות. עוד בימי נעוריו – מקובל בפי החסידים – משנת י"ב ללידתו, קשר עיניו במטפחת, שלא לפגום ראיתו בעולם הגשמיות, וכה הלך בעינים עצומות שלש שנים^(א). בפרישות כזו התנהג גם אחרי חתונתו, בלמד בניקולסבורג בישיבת הגאון רבי שמואל'קה. הצדיק רבי שלמה מקשאנוב, שלמד עמו יחד בישיבה זו, ספר: "כאשר באתי לניקולסבורג היה שם הרב הקדוש מ' יעקב יצחק, אשר נעשה אחרי כמה שנים רבי בלובלין, והיה שתי שנים אחרי הנשואין והיה יושב בישיבה בשפל מקום, ולא הביט מד' אמותיו חוצה בפני שום אדם זולת בפני רבו"ב^(ב). הוא קבל על עצמו "שלא לראות כי אם מה שיהיה לרצון ולנחת רוח להשי"ת" ^(ג) ואמנם הגאון והצדיק רבי צבי אלימלך מדינוב מעיד עליו: "עיני ראו ולא זר אבל כבוד אדומור הרב הקדוש מ' יעקב יצחק וצוק"ל, שהיו העינים ברשותו ואף עפ"י שהיה מסתכל פנים בפנים, לא ראה כי אם הנרצה לעבודת השי"ת, עפ"י דרכי התורה" ^(ד).

קדושתו העליונה הביאה אותו לענוה מפליאה. (קדושה מביאה לידי ענוה"). ה"חזוה" היה בעיני עצמו הבריה היותר שפלה שבעולם. בהנהגות שרשם לעצמו "לזכור אותן תמיד ולדקדק בהן הרבה פעמים בשבוע", כתוב: "לזכור שהכל טובים ממנו, אפילו המשרתת... ולהכיר השפלות שגרוע מכל אדם ומכל הבריות" ^(ה). תמיד רחפו לנגד עיניו רק "חטאיו" הרבים. "צריך לי – הוא כותב בעצמו – תמיד להתבייש מהבורא יתברך שעברתי על רצונו הרבה, כי הוא גמל טובות

(א) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות הרבי" אות קפ"ה; רבי אהרן מרקוס, "תאסידיומוס"

עמ' 281.

(ב) רבי מנחם מנלי סופר, "שלשה עדרי צאן" (פטרקוב תר"ץ) עמ' י'.

(ג) ה"חזוה" מלובלין, "דברי אמת" (ווארשא תרמ"ג) בראש הס' ב"התנהגות".

(ד) "דרך פקודיך" (לכונן תרפ"א) דף פ"ב.

(ה) ה"חזוה" מלובלין, "ואת זכרון" (ווארשא תרמ"ג) דף ב' ע"א.

בלי מנין ועד. אין חקר ואני לא כן בייתי עם ד' (א). על "שפלותו" ו"פחיתותו" רגיל היה להתאונן תמיד, ולבכות בדמעות חמות בפני תלמידיו וגם בפני כל חסידיו, בעת שבתו אל ה"שולחן", בשבת. פעם אחת – מספר תלמידיו רבי יצחק אייזיק מקומרנא – אחר חצות, קודם למודו, אמר: "רבונו של עולם! אפשר אני מן אותם שכתוב בהם: "ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי!" והתמרמר מאד והאריך בדברי רצוי ובכיה ותחנונים ואמר: "אין גרוע בעולם כמותי! אפילו יאמר לי מלאך ד' שאני צדיק איני מאמין לו, ואם יאמר לי הקב"ה בעצמו שאני צדיק, אאמין לו על אותו הרגע ולא יותר, כי בנקל נוכל לדחות לשאול תחתית ח' ו... (ב) תלמיד אחר, רבי איתמר מקונסקיוואלי, מעיד: "שמעתי מפה קדוש אדמו"ר הרבי מלובלין נ"ע, ברוב ענותנותו ובשברון לבו הלשין על עצמו: "אוי לו לדור שאני מנהיגו..." (ג)

ענותנותו הגדולה עוברת כחוט השני גם בכל ספריו. דבריו עושים עלינו רושם, כאלו חפץ להתודות לפנינו על "חטאיו" ו"פשעיו". עיקר הצדיק – לפי דעתו – הוא הנכנע בדעתו ומכיר חסרונותיו (ד) אפילו האדם שכבר הגיע למדרגה היותר עליונה, אם אינו מכיר שפלותו הוא גרוע". עפ"י שיטתו זו הוא מבאר את המאמר "משביעין אותו אפילו כל העולם אומרים עליך צדיק אתה היה בעיניך כרשע" (נדה דף ל' ע"ב). "הלא מי שכל העולם אומרים עליו צדיק בוודאי הוא צדיק, והאיך יחזיק את עצמו כרשע? – אלא וודאי יכול מי שמקורב להשי"ת למצוא לו שפלות, כי הוא משיג מעט איך ראוי לעבוד לאל הגדול והנורא, כי ידע שוודאי אי אפשר להיות יוצא אחד מני אלף... ומכל שכן לאיש כמוני כי רשעתי..." (ה)

כל כך גדולה הענוה בתורת ה"חווה" מלובלין, עד שאפילו מי שהוא באמת שפל, בהיותו בעל עברות, אף עפ"י כ אם מכיר את חסרונותיו ומודה על האמת, הוא קרוב ל"אורחא דמהימנותא" וחשוב מאד לפני הקב"ה, כי "קרוב ד' לנשברי לב". "איתא בזוהר מאן דזעיר הוא רב ומאן דרב הוא זעיר, מי שהוא שפל בעיניו אפילו הוא באמת שפל, הוא רב לפני המקום ברוך הוא" (ו). עפ"י דרכו זה באר גם את רוח הקודש ואת המופתים הרבים, שנעשו על ידו.

(א) דברי אמת ב"התנהגות".

(ב) היכל הברכה (לבוב חר"ב) דף רע"ז ע"ב.

(ג) מסמרת איתמר פ' תשא. עיין עוד: רבי משה מממבור, תפלה למשה (לבוב

תרפ"ו) פ' פקודי.

(ד) דברי אמת פ' נח.

(ה) זאת זכרון דף כ"ד ע"ב.

(ו) שם דף ב'.

ה"חזוה" החזיק אמנם את עצמו למלא חסאים ועוונות, שאינו ראוי כלל למדרגות גדולות ולהשראת השכינה. לאותן המדרגות זכה, לפי דעתו, רק מפני שהוא מכיר את חסרונותיו, מודה עליהם ולבו נשבר בקרבו על "חטאיו" ו"פשעיו" הרבים. "חותמו של הקב"ה אמת". המדה היותר חביבה להקב"ה היא האמת. ומי שהולך בדרך האמת, היודע כל חסרונות נשמתו היותר דקים ומשתדל לתקנם, הקב"ה אוהבו ומשרה עליו את שכינתו יותר מעל צדיק גמור. "יש שכמעט מתיאשים – הוא כותב – להיות עתה נסים ונפלאות ולהתרבות כבוד שמים כמו בזמן הקדמונים, כיון שאין לנו עתה המוח והכח כמותם, אך אפשר ג"כ לאורך גיסא, כי מי שדעתו שפלה עליו תפלתו אינה נמאסת... ומי שהוא גדול אין נקל לו להיות שפל כ"כ בעיניו, כמו מי שהוא אֵין באמת ובפשיטות" (א) ו"אם אראה גדול חסדו ונסיו ויראה לי השי"ת חסדו וקרבתו ומדרגות גדולות, זהו מפני גדל טובו ית', אשר ימינו פשוטה לקבל שבים..." וע"י "שגמרתי בלבי להיות על כל פנים שפל בעיני מאד, כי אם אדם מתבייש על עוונותיו, הקב"ה מרחם עליו ומקרבו יותר מצדיק מעיקרו, וזה אינו מעלה שלי, אדרבה..." (ב) כל המדרגות שזכה אליהן הן רק טובות הבורא, שהוא מטיב אף לחיבים ועברניים, אם רק מתנהגים בענוה ובהכרת שפלות עצמם. מטעם זה אין לו לצדיק, בעל רוח הקודש, להתגאות במופתיו ורוח קדשו "כשייטיב לו הבורא לא יחזיק עצמו בשביל זה לצדיק, כ"א יזכור שפלותו, שהשי"ת עושה טובות לחייבים, בטובו וחסדו הגדול" (ג). כלל גדול בתורת ה"חזוה" מלובלין כי "שפל אנשים תפלתו מקובלת לכל". "מי שדעתו שפלה עליו אפשר לגלות לו סודות התורה", הוא "יכול להשיג רצון העליון" ו"לפעול נסים ונפלאות לטובת ישראל" (ד); ע"י שתהיה שפל בעיניך – הוא כותב במקום אחד – תפעול נסים ונפלאות ותתרבה האמונה, כאלו אתה רועה וזן ומגדל אמונה..." (ה)

יחד עם ענוה גדולה הצטיין ה"חזוה" גם באהבת ישראל, במדות צרופות ובסבלנות מפליאה. לפי דבריו, תפקיד הצדיק הוא להמשיך שפע לכנסת ישראל (ו) ומאחר "שצדיק הדור כלול מהרבה מישראל, כמו שמשנה היה כלול מס' רבוא, ע"כ הצדיקים אותבים את ישראל ומוסרים את נפשם

(א) דבריו אמת" פ' שופטים.

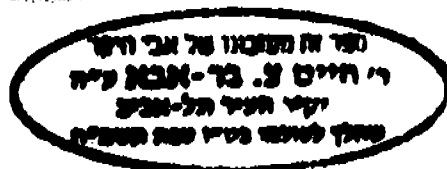
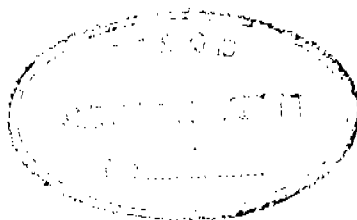
(ב) שם כ"התנהגות" סי' ע"ו.

(ג) זאת זכרון" דף ב' ע"א.

(ד) שם.

(ה) דבריו אמת" פ' אמור.

(ו) שם פ' נח.

עליהם, באהבתם אותם" א). ההיסטוריון המובהק, הרב הגאון רבי יוסף לווינשטיין, שהיו "נהירין ליה שבילי דלובלין", כי גדל ונתחנך בבית מדרשו של ה"חזוה" ובין תלמידיו וחסידיו היותר מקורבים, כותב: "לא שמעו מה"רבי" שום גנות על זולתו, רק על אחד אמר שהוא "ווליקא", כלומר: שהולך ממקום למקום ואינו נח, ופעם אחת, בהיות אצלו הגאון ה"ר לייבלי קאווליר, גנהו כאלו הוא עדיין ילד, כנראה שהרגיש זחירות הלב בו, כי הרב מקאוולי אמר על עצמו, שיש לו נשמת הש"ך והוא חברו" ב). רק שני דברי גנות אלו "ילד" ו"ווליקא" נשמעו מה"רבי", שעמד ביחסים שונים עם רבבות חסידים... כמו כן נודע טוב לבו הנפלא. ביתו היה תמיד פתוח לכל עני ועובר אורח, ולפעמים היה גם בעצמו משמש, בחבה ושמחה, את העניים, אוכלי שולחנו" ג). החסידים הרבים שבאו לובלינה לשבתות או לימים טובים אכלו – כמו שהיה נהוג גם אצל שאר צדיקי פולין כמניד מקוויניץ ד) ורבי מנדילי מרימנוב ה) – משולחן ה"חזוה". כפי שיש לשער עלה לפעמים מספר אוכלי שולחנו ליותר מאלף" ו). בהזדמנות זו רגילים היו להשתמש גם המתנגדים הקמצנים. בעברם לרגלי מסחרם דרך לובלין ונשארו שם בשבתות או בימים טובים, היו הולכים אל ה"חזוה", נותנים לו סכום מצער ל"פדיון נפש" ומיד היו נחשבים לחסידים, שכל סעודות השבת נתנו להם מבית ה"רבי" ו). ולא רק בשבתות וימים טובים כי אם גם בכל יום – כפי שמקובלני ממקור נאמן – היו עורכים, בביתו של ה"חזוה",

א) זאת זכרון דף ד' ע"א.

ב) נפלאות הרבי"א אות רג"ד.

ג) הרב צבי יהוקאל מיכלוהן ב"נפלאות הרבי" עמ' 8; שם אות צ' ושי"ד.

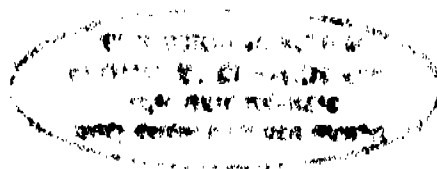
ד) שם אות פ"ד וכן שמעתי מר' בנימין וויינגסברג, ש"כ בפלוונא, ששמע מאביו רבי ישראל וויינגסברג, שנתגדל בביתו של ה"יהודי הקדוש" ונסע לכל צדיקי הדור ההוא: לרבי מנדילי מרימנוב, המניד מקוויניץ, ה"חזוה" מלובלין, רבי מאיר מאפסא, רבי ישעיה מפשדבורג, רבי דוב ביר מראדושיץ ורבי שלמה הכהן מראדומסק.

ה) עיין: רבי יהוקאל פאנעט, שו"ת מראה יהוקאל" סי' ק"ד; רבי אהרן מרקוס, דער חסידיומוס" עמ' 161.

ו) רבי קלונימוס מקראקא כותב: "לפעמים באים לצדיק אלפים נפשות לשמוע מכינו תורה וספר וכשבאים אליו מכנים אותם להאכילם ולהשקותם" (מאור ושמש" פ' לך). דבריו אלו מכוונים בודאי אל ה"חזוה" מלובלין, לשאר צדיקי הדור לא בא לשבתות וימים טובים, מספר רב של חסידים כזה, גם מחסידים זקנים שמעתי שנאספו לפעמים לובלינה לשבתות וימים טובים כחמש מאות איש וגם יותר.

ז) משה מנחם וואלדן, אהל הרבי" (פטרקוב תרע"ג) ב"מאור הנפלאות"

אות י"ד.

שולחנות לפני הרבה חסידים חשובים או "יושבים" – שנשארו לזמן רב בלובלין, כדי לעסוק בחסידות א).
ענותו הגדולה הביאה אותו ליראה עילאה. ("ענוה מביאה לידי יראת חטא"). ענוה לבדה בלי יראה אינה חשובה כל כך, גם הענוה, אם איננו מתנהג ביראתו ית', אינה ענוה כי אם גאווה להחזיק אותו לעניו ב). הענוה אינה אלא מדרגה אחת בסולם השלמות היהודית. מדרגה גבוהה ממנה היא היראה. "היראה היא היסוד של התורה" ג); "ע"י היראה שוכן ד' עמנו" ד); "מיראה בא לכתר תורה, כהונה ומלכות" ה). יראה זו אינה יראה חיצונית – יראת עונש, כי אם יראה פנימית, יראת הרוממות, כי לפי דברי ה"חזוה" הקדוש, "יראה אתפרש לתלת סטריין, תרין מינייהו לית בהו עיקרא: בר נש דדחיל מן קודשא בריך הוא בגין דייחון בנוהי ולא ימותון, או דדחיל מעונשא דגופיה או דממוניה", או "דדחיל מעונשא דהאי עלמא ועונשא דגיהנם, תרין ארין לאו עיקרא דיראה איגון ושרשא דיליה. יראה דאיהי עיקרא: למדחל בר נש למאריה בגין דאיהו רב ושלטיט, עיקרא ושרשא דכל עלמין וכלא קמיה כלא חשיבין... ודא עיקרא ויסודא לכל שאר פקודין דאורייתא, מאן דנטיר יראה נטיר כלא, לא נטיר יראה לא נטיר פקודי אורייתא, דהא דא תרעא דכולא" ו). ככה מורה גם ה"חזוה" מלובלין: "יראת העונש היא גשמית ויראת הרוממות – רוחנית" ז). ליראת הרוממות בא האדם ע"י התבוננות ברבוי העולמות ובפלאי היצירה, ובעיקר ברוח האלקי – הפנימי והנעלם בכל, המחיה והיוצר בכל רגע ורגע את כל הבריאה. "כשיזכור בו ית' שמלא כל הארץ כבודו ובוחן כליות ולב, נתמלא האדם פחד גדול" ח); "אדם שמאיר בצדקתו לעולם... יזדעזע מפחד ד' ומהדר גאווה" ט). יראה עילאה זו מעלה את האדם ומנשאה אותו על כל החיים. היא "מפריחה אותו ומרוממתו" י).

א) כן שמעתי מר' בנימין זייגנסברג ששמע מאביו ר' ישראל הנ"ל, שבעצמו היה מאוכלי שולחנו.

ב) "זאת זכרון" דף ס"ט ע"א.

ג) שם דף ה' ע"א.

ד) "דברי אמת" פ' לך.

ה) "זכרון זאת" דף ל"ו ע"ב.

ו) זוה"ק בהקדמה דף י"א ע"ב.

ז) "דברי אמת" פ' ואתחנן.

ח) "זכרון זאת" פ' תולדות.

ט) "זאת זכרון" דף ג'.

י) שם.

גדולה יראת הרוממות המביאה את האדם לכל המעלות והמדות הטובות. היא מביאה אותו לקדושה - „ע”י היראה נתחלפה תאות נשים” ; לענוה - „ע”י היראה מסתלקת מהאדם הגאווה”^(א) ; לאהבת ד’ - „לאדם העובד ביראה נותן השי”ת אהבה”^(ב) ; לשמחה ולשירה - „היראה גורמת שתבוא לאדם השפעה וחיות להודות ולנצח בנגינות ולפאר ליוצרנו”^(ג) ; לדבקות - „ע”י היראה האדם מלא שמחת לב, בלי בטול דבקותו ית”ד”^(ד) ; לדעת אלקים - „ע”י היראה בא האדם להתבוננות והשגת רוממות אל”^(ה) ; להשראת השכינה - „ע”י היראה השכינה אתנו והאדם יכול לפעול רצונו, ולהמשך נחת רוח וכל מיני שפע למטה”^(ו). מדת היראה קבלה בתורת ה”חווה” צורה מיוחדת. היא אינה רק התבוננות בהדר גאון ד’ והתעמקות בשפלות האנושית, המביאות את האדם לחשבון הנפש והכנועה, כאותה היראה של הרבה מגדולי החסידות. בתורת ה”חווה” היראה היא גם מקור של תענוג רוחני, של שירה, שמחה, דבקות, נגינה ואהבת אלקים...^(ז)

ואמנם תפלתו של ה”חווה” מלובלין היתה ממש ב”אימה, יראה, רתת וזיע”. רבי מאיר’ל מפרימישלן אמר: „מי שרוצה להבין את הפסוק „ויחרד יצחק חרדה גדולה”, יסתכל בתפלתו ובתנועותיו של רבי יעקב יצחק מלובלין!”^(ח) ביחוד, פשתה רושם גדול החרדה הגדולה, שנפלה עליו, בשעת אמירת ה”תורה”, לפני ה”שולחנות” ביום השבת. מיראתו הגדולה רעד כל גופו וכל אבריו הזדעזעו. מחרדה זו בא ל”התפשטות הגשמיות” והיה נופל על פניו או על כסאו, כשידיו ורגליו וכל גופו רועדים ומזדעזעים וכך שכב לפעמים שעות אחדות ביראת הרוממות, שממנה בא מיד לדבקות, שהגיעה לבחינת „כלות הגפשו...”^(ט)

(א) שם.

(ב) שם דף י”ב ע”ב.

(ג) שם דף ה’ ע”א.

(ד) שם דף כ”ט ע”ב.

(ה) שם דף ה’ ע”א.

(ו) „דברי אמת” פ’ אמור.

(ז) את ערכה הרב של היראה למד ה”חווה” מרבו המגיד רבי דוב ביר ממזריטש, שנ”כ העלה את היראה ליסוד ראשי של היהדות. רבי דוב ביר אמר: „תכלית הכל היא היראה, כי אם אין יראה אין חכמה חשובה כלל ותכלית חכמה היא היראה. הגם שצריך לעבוד את ד’ באהבה ויראה, אין צריך לתפוס רק יראה וממילא תשרה עליו אהבת הבורא ית”^(א) („לקוטי אמרים”).

(ח) רבי אהרן מרקוס, דער חסידיוטוס” עם’ 150.

(ט) ספורסם בין החסידים. עיין, למשל, רבי יוסף לוינשטיין ב”נפלאות היהודי”

עם’ 15 ; יהושע ראקער „דער צאנזער צדיק” (ווינא תרפ”ז) עם’ 41.

אולם עם הערך הרב שיש בתורת ה"חווה" למדת היראה, גדולה ממנה האהבה. ("יראת חטא מביאה לידי חסידות" – הכוללת את האהבה). אמנם היראה היא "שורש כל ישראל וכוללת כל ישראל", אבל היא רק "השער לד", כי מיראה באים לאהבה, שהיא ה"ציקר" (א). לא כל אדם יכול לבוא לאהבה. למדרגה זו, היותר עליונה שבעבודת האלקים, מגיע האדם רק אם יש בו המדות הקודמות. אם יש בו ענוה, פרישות, קדושה ויראה. "אם אין יראה א"א לבוא לאהבה" (ב). אפילו הצדיק אינו תמיד ב"גדלות דמוחין" ואינו יכול להיות תמיד באהבת ד'. "רק לאדם שעובד ביראה נותן השי"ת אהבה" (ג), משום זה "לא תמוש היראה מהאדם אפי' רגע ורק לפעמים באהבה" (ד). אולם בעצם מהותה גדולה האהבה מהיראה, כי "ע"י היראה מצמצם האדם את עצמו", אבל "באהבה הוא מתרחב ומתגדל" (ה). האהבה "היא במדרגה העליונה" (ו), כי האהבה "היא השראת השכינה" (ז). לאהבה באים ע"י השמחה, "מי שרוצה תמיד השראת השכינה, יראה להיות בשמחה" (ח). הצדיק שבא למדרגת אהבה והשראת השכינה, הולך ממנה למדרגה יותר גדולה, עד שמגיע ל"התפשטות הגשמיות" ואינו אז ביראה או באהבה, כ"א בהתפשטות" (ט). אותו הצדיק שהגיע למדרגת "התפשטות" הוא למעלה מן הזמן ולמעלה מן השכל. הוא יכול לאחר אפילו את זמן התפלה, כי בשעה שאהבת האלקים "בוערת" בלבו, כשמגיע למדרגת "חסידות" היא האהבה שהיא בכל הנפש... אינו חושש דוקא בק"ש ותפלה, פי' אם מזדמן לו לאחר הזמן בשביל אהבת הבורא ב"ה, והוא עוסק בדבקות או בשבחים, או אם נראה לו שיפעול לפניו יותר נחת רוח אם לא יקרא ק"ש ותפלה, הגם שיצר הרע מוכיחו אינו חושש על שום עונש בשביל אהבת הבורא לפעול רצונו, ובאמת רחמנא לבא בעי וגדולה עברה לשמה" (י).

ואמנם עבודת האלקים של ה"חווה" היתה ספוגה התלהבות, אהבת אלקים ודבקות, דבקות בלי שיעור ובלי קץ... אי אפשר לו לאדם של עכשיו לצייר לעצמו אפילו חלק אחד מני אלה מאותה השלהבת הגדולה, שבערה

(א) "דברי אמת" פ' לך.

(ב) "זאת זכרון" דף ל"א ע"ב.

(ג) שם דף י"ב ע"ב.

(ד) שם.

(ה) "זכרון זאת" פ' תרומה.

(ו) "דברי אמת" פ' בראשית.

(ז) "זכרון זאת" פ' שופטים.

(ח) שם פ' עקב.

(ט) שם דף ל"ו.

(י) "זכרון זאת" פ' פנחס.

בלבות חסידי פולין הראשונים. אנו, בני הדור האחרון, רואים לפעמים בחסידים זקנים ש"נותרו לפלטה", רק ניצוץ עמום מאותה אש הדבקות, מאותה התלהבות הנשמה, שבערה בלבות רבותיהם, הצדיקים הראשונים. "זה ידוע – כותב אחד מתלמידי ה"חווה", רבי קלונימוס מקראקא – וראיתי כן מצדיקים גדולים, שבהיותם מדבקים עצמם בעולמות העליונים והם מופשטים ממלבושי גופניות – השכינה שורה עליהם ופיהם מדבר נבואות ועתידות ואותם הצדיקים אינם יודעים אח"כ מה שהיו אומרים, כי הם דבקים בעולמות העליונים והשכינה מדברת מתוך גרונם" (א). צדיקי פולין הראשונים היו מופשטים לגמרי מהגשמיות ונפשם יצאה מצמאון וכסופים לאלקים. לא חשו, בשעת "התפשטות הגשמיות" אף במקצת בגופם החמרי. נשמתם שוטטה ברחבי הנצח והתדבקה באור אין סוף. "עטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה..." (ב) תאור חשוב ומענין מתפלתו האשית של ה"חווה", נמצא בספרו של אחד מתלמידיו, הצדיק רבי יהודה לייב מזקילקוב. צדיק זה היה מגדולי תלמידיו של רבי אלימלך מליזנסק, חברו של ה"חווה" עוד מימי נעוריו וחשוב מאד בין החסידים. אחרי הסתלקותו של רבי אלימלך מליזנסק, התחיל ה"הנהיג" בעצמו, אבל ימי "הנהגתו" לא ארכו. הוא בעצמו עם חסידיו החליטו לנסוע לצדיק הדור, אל ה"חווה" מלובלין (ג). מפני החשיבות הגדולה שיש לתאורו, אני מצתיק את דבריו בלי השמטות: "וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת ההר עשן וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק וכו' ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלקים" (שמות כ' י"ח). כאן נמצא דבר נפלא לבעלי שכל, להשכיל לבותם. עיקר הדבר, שצריך להתלמד לעת בואו לשכינת הצדיק, העובד את ד' באמת, בגודל פחדו ויראתו. עיקר הלמוד הוא להביט לפנימיות עבודתו בקודש ולגודל ענותנותו. לא כאותם האנשים, מחוסרי ההבנה, אשר לא ידעו כלום ועושים הטפל לעיקר וצופים בהכנת הצדיק להמצוה, איך שהצדיק מתרעש

(א) מאור ושמש" פ' ויגש.

(ב) א"א מו"ר הרב רבי יצחק מרדכי הכהן רבינוביץ הי"ו ספר לוי, ששמע מאיש נאמן, חסיד וירא שמים, שראה בעיניו, בהיותו אצל הצדיק רבי ליבלי אייגר, בליל שבת קודש, כברכו ברבת "המוציא" על הפת, בשבתו אל ה"שולחן" לעינו הרבה חסידים, תחת לבצוע את החלה, חתך, בהיותו שקוע בדבקות עצומה, בסכיני בידיו ולא הרגיש מאומה. דמו התחיל למפטף על השולחן עד שהכפה נתלכלכה והוא עדיין לא חדל סתחוך בידו, עד שסוף סוף עלה בידו החסידים לעוררו מהדבקות ולהוציא את הסבין מידו... מי שחי בין החסידים, אינו מתפלל כ"כ על עובדה זו. עובדות כאלו ידועות למאות. עיין, למשל, רבי נרשון קאמילהאר, מבשר טוב (פורטורו, תר"ם) עמ' 6 ועמ' 18; רבי אהרן מרקוס, "חסידיומוס" עמ' 202.

(ג) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות הרבי" אות ר"ב.

ומתפחד לפני עשית המצוה, ומחמת זה נדמה להם כי נשבר לבבם בקרבם והם מתנענעים ג"כ, אבל עבודתם הבל ולריק ייגעו, ומי האיש החכם ויבין את זאת, כי העיקר להביט בפנימיות העבודה של הצדיק, ליקח לעצמו מוסר השכל לכל ענין ולכל דבר, כאשר אירע לי בעצמי, פ"א חגגתי את חג הסוכות בק"ק לובלין, אצל איש האלקים וכו' רבנו יעקב יצחק זצ"ל והלך קודם הלל לסוכה לברך על נטילת לולב, על ד' המינים, והלכו אחריו כל הבאים וגם אני הלכתי בתוכם אל הסוכה, והיה הצדיק מתרעש ומתפחד קודם הברכה, בבהלות עצומות ותנועות גדולות דרך שעה. והעם שהיה שם, היו מסתכלים בזה, כי נדמה להם זאת לעיקר ונדמה להם שמשיגים יראה גדולה, והיו מתנענעים ג"כ ברתת ובזיע כאשר נדמה להם, אבל אני ישבתי על הספסל ולא עשיתי את הטפל לעיקר, רק המתנתי אחרי כלות הבהלות והפחדים, ואז עמדתי להביט היטב לברכתו אשר בירך, ואין לשער גודל מדרגתו בשעת הברכה. וזה הענין נלמד מהפסוק שלפנינו: "וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת ההר עשן" ג"כ אבל "ויעמדו מרחוק", "ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלקים". משה רבנו לא השגיח לקולות וברקים, רק לפנימיות של עשרת הדברות וזוהי התפארות של משה, אשר התורה מתפארת בו בזה. וכן נזכה אנחנו בני ישראל, המתאספים בקהלות הקודש לקדושי עליון, לבוא לתכלית האמת בכל דבר" (א). אנו רואים מתאור זה שמבקרים חריפים, בני עליה, היו לו ל"חווה", שהתבוננו היטב לתפלתו, לעבודתו ולמעשיו אם חדורים הם ברוח האמת האלקית. וה"חווה" הורה שצריכה להיות התמזגות של כל המדות והמדרגות העילאיות. לא די לצדיק להגיע רק למדרגה אחת. בצדיק, צריכה להיות התמזגות של כל המדרגות. על כל אחת להשלים את חברתה. כשם "שענה בלי יראה אינה ענוה, כ"א גאוה להחזיק אותו לעניו", כך יראה בלי ענוה "אינה עקרית", כי "היראה בעיקר מלובשת בעניי ענוה", בלי הענוה יתכן ש"י "היראה יבייש בני אדם ולא יכבד לאדם שאינו צדיק" (ב). וכן הדין במדרגה היותר עליונה, באהבה. גם הצדיק שהוא דבוק תמיד באלקים זקוק לשאר המדות: לקדושה, לענוה וליראה. "אם היתה לו יראה ויש לו אהבה, ועובד את השי"ת באהבה, כמו בשמחת בית השואבה... צריך ליזהר לזכור בהיראה מפניו ית', או הכנעה לזכור חסרונותיו, שלא תבוא תפארת, או גאוה, או תאוה" (ג). על הצדיק להיות קדוש וטהור ויחד עם זה להיות עניו גדול; עליו לירא את האלקים וגם לאהוב אותם.

(א) לקוטי מהרי"ל (לובלין תר"ס) פ' יתרו.

(ב) "ואת זכרון דף מ"ט ע"א.

(ג) שם דף ל"א ע"ב.

התמזגות זו היתה ב"חזוה" מלובלין ובגללה זכה למדרגת רוח הקודש. ("חסידות מביאה לידי רוח הקודש"). התגלות האלקות בפרסום ובפומבי, לעיני עשרות אלפים איש ובמדה כזו שהיתה אצל ה"חזוה", לא היתה מימות החזוים הראשונים. תקופת ה"חזוה" – התקופה שבה עמדה החסידות על מרום פסגתה – דומה, לפי השקפת החסידות, לתקופת הנביאים. ולא עוד אלא שההארה הנבואית שופעת בזמננו בשפע יותר גדול, מאשר בזמן ההוא. "היום בזמן הגלות – כותב המגיד רבי דוב ביר ממזריטש – הוא בקל להשיג רוח הקודש יותר מבזמן הבית, כמשל המלך, כשהוא בבית מלכותו, א"א להתקרב אליו כל כך כמו שהוא בדרך, שאז יוכל להתקרב אליו כל מי שירצה, אפי' בן כפר, כך היום בגלות, כשאדם מחשב בדבקות השי"ת ב"ה, אזי מיד שורה עליו ושוכנת אצלו" (א).

אין פה המקום להקדיש חקירה רחבה על מופתי ה"חזוה" ולהביא את המון העדויות, מהאנשים היותר נאמנים, על רוח קדשו הנפלא וראיתו הנבואית. אסתפק רק בעדותו של הגאון והצדיק רבי צבי אלימלך מדינוב.

"בעינינו ראינו – כותב אותו הצדיק – מכבוד אדמו"ר הרב הקדוש מוה"ר יעקב יצחק ז"ל, שכאשר היה קורא מהכתב שמות בני אדם שכתבו לו, היה מתבונן ברוח קדשו אם זך וישר פעלו ואם להפך ח"ו. וכמה פעמים שמעו מפיו שהיה אומר קודם הקריאה: לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה" (ב).

"י"ב ימים הראשונים דניסן – כותב צדיק זה במקום אחר – הם כח כללי ל"ב חדשי השנה. וזכי הראות יכולים להתבונן בכל יום איזו מאורעות יהיו בחודש, אשר הוא נגד היום ההוא. וכבוד אדמו"ר הרה"ק מוה"ר יעקב יצחק, היה כותב ברוח קדשו בכל יום, מה שיהיה בכל החודש, כנודע הדבר בפרסום לחבורתנו הקדושה. ובאותה השנה שנתבקש לשיבה של מעלה, לא כתב רק עד מנחם אב, והענין הוא בפרסום" (ג).

תכליתם של המופתים ורוח הקודש, שהשתמש בהם ה"חזוה" בפרסום, היתה, כדי לגלות את האלקות בעולם. על הצדיק, לפי דבריו, "לפעול השלמת רצון אל, להגביר קדושתו ית' ולפעול תשועות ישראל ונסים ונפלאות, וזה עדות להשראת השכינה בתוכנו, שעונה לכל קראנו" (ד). "הצדיק – הוא כותב במקום אחר – מגלה כבוד שמים בתפלתו" (ה).

(א) "לקוטי אמרים" דף ח' ע"א.

(ב) "אגרא דפרקא" (לבוש תר"ע) אות כ"ה.

(ג) "אגרא דכלה" (פשמישל תר"ע) פ' פקודי.

(ד) "זכרון זאת" פ' פקודי.

(ה) שם פ' בשלה.

הוא "מחזיק האמונה ומעביר לב ישראל לד' בנסים ונפלאות" (א). תפקידו העיקרי של הצדיק הוא, "להיות רועה וזן ומגדל אמונה..." (ב) אולם גדולי החסידים אמרו, שה"חווה" משתמש במופתים ורוח הקודש לתכלית אחרת: כדי להסתיר באמצעותם את מהותו הרוחנית, האמתית. רבי שמחה בונם מפשיסחה אמר, שה"חווה" הסתתר ברוח הקודש וה"יהודי הקדוש" – בפלפולים (ג). כלומר: ה"חווה" הסתיר מעיני רואים את מדרגותיו הגדולות, את דבקותו וקדושתו במופתים. בהם הפנה את תשומת לב ההמון שיראו בו רק, בעל מופת" ו"חווה". וה"יהודי" השתמש לתכלית זו בפלפולים. בחדושי תורתו העמוקים, הפנה את תשומת לב ההמון וגם של הרבה חסידים למדנים, שיראו בו לתומם רק למדן. אמנם הסתיר עצמו ה"חווה" מלובלין. אבל הד מקדושתו העליונה נשמע מספריו: "זאת זכרון", "זכרון זאת" ו"דברי אמת". אני אומר, "הד", כי לפי השקפת החסידות, לפי דברי "הצדיק רבי שלמה הכהן מראדומסק, אין ערך גדולת המחבר וערך גדולת החבור משתווים כלל" (ד). אין נשמת המחבר מתגלה בשלמות בחבורו. אולם על כל פנים רושם אדיר עושה עלינו כל מאמר שבספריו. אנו מרגישים בקראנו בהם, את אהבת האלקים ש"בערה" בלבו של צדיק זה, את אהבתו האשית לישראל ואורייתא. אנו חשים את הענוה הנפלאה הנובעת מכל רעיון ורעיון שבתורותיו. הוא מגלה לפנינו את נשמתו בעצם טהרתה, הוא מתודה לפנינו ואנו עומדים משתוממים לפני אישיותו של עניו אלקי זה... (ה)

(א) "דברי אמת" פ' תוריע.

(ב) שם פ' אמור. רעיון כזה מביע אחד מגדולי המלומדים האקקולטיים, הפרופ. ג'סס היסלאפ. הוא מביא באחד ממחקריו על הגדת העתידות והנבואות, שהעובדות הרבות ממין זה, מעידות על עולם של רוחניות ואלקות. לפי השקפת העולם הפטריליסטית הרי כל תנאי חייו של האדם כותנים מכה מלחמת הקיום שלו ומהתנאים החיצוניים, הגורמים להטבת מצבו או להרעתו. לפי דעתה, אין האדם נכנע להשגחה עליונה, כ"א לכל דבר הבחירה בידו. אבל העובדות של הגדת העתידות מראות על סדר עליון, על השגחה אלקית. כי מאין יוכל מגיד העתידות או החווה, לדעת את הפרטים היותר קטנים והיותר דקים של העתיד, שאי אפשר לבארם בהכמה יתרה או בהכנת החיים, הן אינם גלויים לו כל תנאי המצב השונים והגורמים החיצוניים, היכולים לבטל את נבואתו. כשרון עילאי זה, מעיד, אפוא, על הנהגה עליונה השולטת בתנאים הטבעיים והחמריים. (בספרו המתורגם לאשכנזית, פראבלעטע דער זעלענפארשונג" (שטוטגארט 1909) עמ' 273).

(ג) רבי שמואל משינאווי, "רמתיים צופים" (וורשה תרס"א) א"ר פכ"ב אות פ"ה; עיון: רבי דוד משה מטשורטקוב, "דברי דוד" (הושיאטין תרס"ד) דף כ' ע"א.

(ד) רבי אהרן מרקוס, "קסת הסופר" על "שו"ת סן השמים" (קראקא תרנ"ה) דף ל"א.

(ה) פרופ. ש. דובנוב בספרו, "תולדות החסידות" ח"ג, כ"בחינת המקורות" (שעריין לא צופם בעברית. לפני מונח התרגום האשכנזי, נעשיכטע דעם חסידיוסוס" עמ' 294, בערך ספרי

בקדושתו העליונה ובמדותיו העילאיות מתבארת השפעתו המוסרית האלקית. כל מי שבא אליו, התבונן לתפלתו ותנועותיו בעבודת האלקים.

ה"חווה", מטיל ספק במקוריותם של ב' ספרי ה"חווה": "זאת זכרון" ו"זכרון זאת". כמו כן מסופק הוא באמתות דבריו של ר' יעקב קאפיל הורוויץ, נכד ה"חווה", שהדפיס את הספר "דברי אמת". ומעמו: מפני שכל נכדי ה"חווה" שהדפיסו את הספרים הנזכרים, כתבו בהקדמותיהם, שהם מדפיסים אותם ע"י כתב ידו של ה"חווה", שלא ראה עדיין אור הדפוס ולא הוכירו כלל (וגם ר' יעקב קאפיל, מדפיס הס' "דברי אמת", שהספר "דברי אמת" כבר נדפס פעם אחת, עוד בחיי ה"חווה", בוולקווא שנת תקס"ח ופעם שנית במדילקוב תקצ"ו).

לפי דעתי, הטלת ספק זו במקוריותם של ספרי ה"חווה" אין לה כלל על מה לסמוך, מהעמים המובאים להלן:

אצל אחד מנכדי ה"חווה", רבי מרדכי הרב ב"מנחם", נמצאה תעודה אחת החתומה ע"י כל בניו של ה"חווה" ומאושרת מ"בית הדין" בלובלין. תמצית התעודה היא: שיורשי ה"חווה" החתומים, מקבלים על עצמם לקיים את ססק הדין שיוציאו הבוררים, שנמנו ע"י בני ה"חווה", ע"ד ירושתו של ה"חווה". הבוררים היו: רבי נפתלי צבי מרופשיץ, רבי שמעון אשכנזי מפילוב זרבי מרדכי מקורוץ, ב"ן השאר, נכתב שם גם ע"ד הכתבים, שנשארו מה"חווה": גם בכתבי קודש שתחת יד אבינו, אשר השאיר אחריו ברכה, יד כולנו, בני יורשי אבינו, שזה בו אף הבחור קאפיל נ"י יש לו חלק רביעי בכתביו הנ"ל. הבהור קאפיל הנזכר בתעודה, הוא הוא ר' יעקב קאפיל הורוויץ, שהדפיס את הס' "דברי אמת" מתוך כתב יד, ונחשב לאחד מיורשי ה"חווה", כי אבינו ר' אברהם ב"ן ה"חווה" נפטר עוד בחיי אביו, ובנו ר' קאפיל נטל ירושתו (עיון: רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות הרבי"א אות קצ"ג). מכל מקום אנו רואים מתעודה זו (שנדפסה בס' "בשורות טובות" לד. מלך, בילגורייא תרפ"ו), מכתב י"א, שאמנם ירשו בני ה"חווה" מאביהם בכתבי יד. הבהור קאפיל נטל חלק רביעי והדפיס את הספר "דברי אמת". שאר חלקי כתב-היד חיו בודאי הספרים "זאת זכרון" ו"זכרון זאת".

מלבד זאת עצם כתב היד של כל ספרי ה"חווה", שמור עד היום אצל הרבי מפוריסוב, רבי אורי יהושע, בעת באטבוצק. אצל אחד מנכדי ה"חווה" נמצאה גם העתקה מהספרים "זאת זכרון" ו"זכרון זאת", שנעשתה עוד בחיי ה"חווה", ע"י רבי מרדכי מסטאשוב, אחיו של הצדיק רבי מאיר מאטא. בתחלת העתקה זו כתוב: "לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה וכו' הריני מוכן ומזומן להעתיק ספר כת"י הנקרא "זאת זכרון" מכת"י אדמו"ר רבי יעקב יצחק הלוי הורוויץ נ"י לנ"ג ולע"ע (לנצח נצחים ולעולמי עד), שהוא בעצמו כתב ספרו וקרא שמו "זאת זכרון". בסוף כתב היד כתוב: "הספר הלזה שייך לכבוד אדמו"ר שיחי' מלובלין, אני הכותב הק' מרדכי הלוי מסטאשוב". ע"י אחד מנכדי ה"חווה" ר' יהושע אשר הורוויץ, נדפסו הס' "זאת זכרון" ו"זכרון זאת", בפיטרקוב תרס"ו, בצרוף השוואות ותקונים של כל כתבי היד.

מלבד זאת כל מי שמתבונן לסגנון ספריו של ה"חווה" ומתעמק ברוחם ושיטתם רואה פיר, כי רק מפי ה"חווה" ועמו יצאו דברים אלו. ה"סבה", שלא הוכירו נכדי ה"חווה" את

ראה בשברון לבו האמתי ובאהבתו הגדולה לישראל, הרגיש בנפשו התחדשות ותחית הנשמה ונעשה מיד לאחד ממעריציו^(א). הצדיק רבי נפתלי צבי מרופשיץ אמר: "אני מעיד על רבי ר' איציק'ל מלובלין נ"ע, כאשר בא אליו אדם מחדש, מיד נטל את נשמתו וכבסה ונקה אותה מכל טומאה וחלאה, והחזירה לו כאשר נתנה לו בשעת הולדו^(ב)."

אין פלא, אפוא, שאישיותו כבשה את לבם של ישראל. מכל קצוות פולין, רוסיה, אונגריא ורומניא, נהרו אלפים ורבבות יהודים, כמו לפנים לחזונו הנביאים, אל ה"חזוה" מלובלין. החסידות נהפכה על ידו לתנועה צמחית, שהקיפה את כל בית ישראל, מהלמדנים הגדולים עד האנשים היותר פשוטים. הורידו הרבנים המתנגדים, גאוני הארץ, את ראשיהם לפני הוד קדושתו וחכמתו העליונה. הפסיקו להכריז "חרמות שמתות ונדוים"; חדלו לצאת בחצנים שנונים, בקול תדועת שופר והדלקת נרות^(ג). נוכחו אותם הקנאים שטעו. אחד אחד עזבו את המערכה ובכבודם ועצמם באו לשמוע תורת אלקים מפי ה"חזוה" ונעשו לחסידים נלהבים וקנאים.

ה"חזוה" רפז מסביב לו את האישים היותר גדולים של יהודי פולין וגליציה. העיר "לובלין נעשתה למרכז רוחני של כנסת ישראל באירופה המזרחית. רק מבט אחד ברשימת תלמידיו הרבים – הצדיקים, הגאונים והחסידים, דיו להוכיח אותנו, עד כמה נערץ ונקדש היה ה"חזוה", בין גדולי זמנו וגאוניו. כדאי להזכיר שלובלינה נסעו רבנים גאונים כרבי אברהם צבי הרב בפיוטרקוב (מתברר הס' "שור"ת ברית אברהם"), רבי אריה לייב, הרב בוישניצא (מחבר הס' "אריה דבי עילאי"), רבי אליעזר, הרב בסרניגרוד (מח' הס' "נועם מגדים") רבי צבי אלימלך, הרב בדינוב (מח' הס' "אגרא דכלה" ועוד), רבי יהודה לייביש, הרב בקישנוב (מח' הס' "חומת אריאל"), רבי יעקב צבי, הרב בגליגוב (מח' הס' "מלוא הדועים"), רבי ישראל איסר, הרב בוויניצא (מח' הס' "שער המשפט" על חו"מ רבי משה טייטלבוים, הרב באוהיל (מח' הס' "השיב משה" ועוד), רבי משה רוסנברג, הרב בוולודאווי (מח' הס' "שו"ת מהר"ם ר"ב האחרונים"), רבי יוסף טוב גיטיל, הרב בטשיחוב (מח' הס' "טהור רעיונים"), רבי שמואל, הרב באוסטראווצי (מח' הס' "זכרון שמואל"). חשבתי רק את הרבנים הלמדנים המפורסמים ביותר מלבד שאר הלומדים והחסידים החשובים, הצדיקים ומנהיגי הקהלות^(ד), ואין

דברי אמת הנדפס, היתה מפני שהצטו להשכיח את מקחם, כהיותם עניים ומחסרי פרנסה...
(עיין: רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות הרבי" אות ק"צ ורס"ו).

(א) עיין: רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות הרבי" אות ר"ב.

(ב) הרב רבי ישראל רוב גילרנר, דביר המוצנע"פ קרח.

(ג) מלשון כתבי החרם שביריד וילנא (ב. טייטלבוים, חרב מלאדי וספגת חב"ד).

(ד) (ורשה תרע"ד) ח"א ע"מ 209.

(ד) רשימת תלמידיו של ה"חזוה" נמצאה בראש הספר, אהל הרבי, מר' יוסף לווינשטיין.

לשכוח שרוב הרבנים והחסידים האלו, נהפכו ממתנגדים לחסידים. החסיד, המקובל והמלומד רבי אהרן מרקוס, שאת ידיעותיו בחסידות לא שאב מספורי מעשיות, כי אם מהמקור החי, מצדים נאמנים – חסידים זקנים, שהכירו עוד היטב את ה"חווה", ה"יהודי", רבי קלונימוס מקראקא, רבי מאיר מאפטא ועוד. מלומד זה, שבבואו מהמבורג כדי להכיר את החסידות, ישב חדשים וצופים בראדומסק, אצל רבי שלמה הכהן, בעל "תפארת שלמה", הגבונן והסתכל לעבודתו, הקשיב לכל הגה היוצא מפיו, עד שהאמין בו כמו בנביא אלקים. אופייניים ובעלי ערך רב הם דבריו על ה"חווה". הוא כותב: ה"חווה" מלובלין אסף מסביב לו את הלומדים היותר חשובים מפולין, גליציה ואונגריא. לא היו אלו פתאים מאמינים לכל דבר, כי אם מבקרים חריפים, שהשגיחו על כל פסיעה ופסיעה שעשה, רובם התנגדו בתחלה אל החסידות או התייחסו אליה בספקנות, בהיותה חזיון חדש וחשוד. אולם לאט לאט נהפכו לחסידים נלהבים – ועם זה לא השפיעו ע"י עובדות שלמעלה מן הטבע – ובאו לידי כך, שקראוהו בשם "רבנו הקדוש", כנוי שלא השתמשו בו מימות רבי יהודה הנשיא מסדר המשנה. רבי ישעי' הרב בפשדבורג, אחד הגאונים היותר גדולים שבזמנו ועם זה מחמיר נורא, אמר שהשגיח במשך עשרים ושתים שנה על כל פסיעה ופסיעה של רבו, ונוכח ומצא, שבמשך כל הזמן ההוא, לא אחר לקום ל"חצות" אפילו בחמשה רגעים. אפשר לכתוב ספר שלם על חייו של ראש הדור זה, שבכל יום ויום עוד ברוח קדשו למקטן ועד גדול. רבי צבי אלימלך מדינוב, המפורסם בספריו הרבים, אמר שה"חווה" יכול להנבא כשמואל הנביא, חוץ מ"כה אמר ד'". אל שולחנו ישבו עשרים ומאה תלמידים, שהאציל מרוחו עליהם, אחדים מהם, הכרתי עוד, זקנים מופלגים בני שמונים ותשעים שנה, אישים מאירים שיתרון חכמתם ועליצות רוחם המיוחדת ליהודים, עוררו בי תמיהון. נשתמרו אצלם הטהרה והרעננות של ימי עלומיהם, ביחד עם מזג טוב מקסים ופקחות של זקנה"א).

מי שבא לובלינה – אמר ה"שרף" רבי אורי מסטרליסק – יצייר לעצמו, שהעיר לובלין היא ארץ ישראל; חצר בית המדרש – ירושלים; ביהמ"ד בעצמו – הר הבית; דירת ה"חווה" – האולם, העזרה וההיכל; חדר ה"חווה" – קודש הקדשים והשכינה מדברת מתוך גרונו של ה"חווה"ב)...

(א) דער חסידיומוס" עמ' 158.

(ב) רבי יוסף לחינשטיין ב"נפלאות הרבי" אות ר"צ.

פרק חמישי.

המדות, ענוה ויראה בתורת ה'יהודי הקדוש'.

ה'חווה' מבקש מד' שיראהו את מסלא מקומו בחייו. שמחתו הגדולה מבוא של ה'יהודי'. הערצת ה'יהודי' את ה'חווה'. הערצת משיחית. תורת הענוה של ה'יהודי הקדוש'. 'תורות' אופיניות על הענוה. התנהגותו בענוה. ערכה הגדול של סדת היראה. תפלתו הנוראה של ה'יהודי'. השפעת ה'חווה' עליו. יראת החסידים. מקוריותה של הענוה המשיחית. התחברות החסידים. ה'חבורה הקדושה'.

האגדה מספרת, כי בשבת לפני בואו של ה'יהודי הקדוש' לובלינה, כשבת ה'חווה' אל ה'שולחן', בשעת אמירת ה'תורה', אמר לחסידים בהתלהבות "דקדושה: "יפקוד ד' אלקי הרוחות איש על העדה, אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם, ואשר יוציאם ואשר יביאם, ולא תהיה ערת ד' כצאן אשר אין להם רועה". שאלתי מאת ד', כי יראני בחיי את ממלא מקומי, שינהיג את בית ישראל אחרי, ונצניתי מן השמים כי שמו יהיה כשמי, יעקב יצחק...

וכשדרך ה'יהודי' על מפתן חדרו של ה'חווה', היו דבריו הראשונים אליו: נמצא בתלמוד: "וכבר אמר אנא ד' ונשמע קולו" (יומא כ' ע"ב). המלה "כבר" היא מלשון "כביר" - חזק. "וכבר אמר" - הרבה מאד צריך האדם לצעוק, בקול גדול וכביר, ולהתחנן אל ד' "אנא השם", עד שיגיע לבחינת "ונשמע קולו". הרבה מאד עליו לעבוד, למען יגיע לשלמות ולקרבת אלוקים...

אחרי דברי עקיצה אלו, שה'יהודי' שמח עליהם מאד, בראותו בהם את מדריכו העתידי, קם ה'חווה' מכסאו, הלך לקראתו, חבקו ונשקו והראה את שמחתו הגדולה מבואו אליו.

— נחמתני! — אמר לו ה'חווה' — לפני ימים אחדים בא אלי חסיד אחד, שגם שמו היה "יעקב יצחק", ואימה גדולה נפלה עלי, בראותי אותו,

(* מפרק זה ואילך אקרא לרבי יעקב יצחק משיסחה בשם "היהודי", כדי להבדיל בינו ובין רבו.

כי יראתי שמא הוא יהיה המנהיג אחרי. אולם עתה בבואך אלי, נחמתני, נחמתני! (א)

באגדה זו הביעה החסידות את השפעת ה"חווה" על ה"יהודי" במקצוע העונה, שהוא יסוד עקרי בתורתו. במאמר זה הראה אותו ה"חווה" לדעת שאין הדבר כמו שהוא חושב, שכבר בא להשגות ומדרגות. הרבה הרבה, צריך האדם לצעוק, עד שהוא בא לבחינת "ונשמע קולו". אפילו אם נראה לו לאדם, שכבר הגיע למדרגות גדולות בעבודת ד', אף עפ"י כן אין לו להתחשב עמהן. עליו לחפש תמיד רק את הפגמים והלקויים שבנשמתו.

ואמנם עונה זו – שלא להאמין בעצמו שהוא "יש", "תלמיד חכם" ו"רא שמים" – היא קו אופייני בתורת ה"יהודי" בפרט והחסידות הפשיסטית בכלל. מטעם זה העריך כל כך ה"יהודי הקדוש" את ה"חווה". יראתו הגדולה, קדושתו, מדותיו הנעלות וביחוד ענותו הנפלאה ואהבתו לאמת, עשו רושם גדול על ה"יהודי". רק בו ראה את מדריכו ומנהיגו האמתי, שכל כך השתוקק לו. הרבה אגדות וספורים מספרים החסידים על יחסי האהבה וההערצה, ששררו בין שני צדיקים אלו. מתוך ספורים אלו משתקפת ביחוד, הערצתו הגדולה של ה"יהודי" ל"חווה". הערצה שעברה כל גבול. הוא התחשב לאחד מחסידיו הפשוטים, וראה בו צדיק יסוד עולם, מנהיג הדור שאין שני לו.

רבי מאיר מפרימישלן – מספרים החסידים – הלך פעם אל רבו הצדיק רבי מרדכי מקרימיניץ. בדרך פגש את ה"יהודי". – לאן אתה הולך? – שאל ה"יהודי" את רבי מאיר.

– אל הצדיק רבי מרדכי מקרימיניץ!

– רק בלובלין יש לנו רבי!... אמר לו ה"יהודי" והפציר בו שיסע אל ה"חווה" (ב).

רבי עזריאל הורוויץ, הרב בלובלין, שעל שם חריפותו הנפלאה נקרא בשם "ראש ברזל", היה מפורסם למתנגד קנאי ומתלוצץ על ה"חווה" וחסידיו. לעומת זאת התיחס באהבה וידידות ל"יהודי", שהיה מלבד חסיד נלהב גם גאון וחריף, ואם לא הבין את שיטתו בחסידות, מוכרח היה לנהוג כבוד בגאונותו וחריפותו. פעם שאל רבי עזריאל את ה"יהודי": מדוע ה"חווה" יושב סגור בחדרו, משמש עומד אצל הדלת ואינו מרשה בכל עת להכנס החדרה. דבר שלא היה נהוג אצל הרבנים הגאונים של הדור ההוא. וכי לשומר הוא צריך?

– זקני העדה – ענה אותו ה"יהודי" – קרוים "ראשים" ראשי אלפי (ישראל). הראש הוא האבר היחיד חשוב שבגוף. הוא חביב מאד על בני

(א) התגלות הצדיקים" עמ' 25.

(ב) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות היהודי" עמ' 16.

האדם ושומרים אותו כ"בבת עינם", בהיותו משכן הדעת והראיה ושאר החושים היותר חשובים. "הכל בתר רישא גרירא". וכראש לגבי הגוף, כן הצדיק לגבי האומה כולה. הצדיק – ה"חווה" הוא הראש של ישראל. משום זה חביב הוא על ישראל וצריך שמירה מצולה כ"בבת העין..." (א)

שאלו אותו פעם בני רבי אברהם מטשיחוב: מדוע אל ה"חווה" מלובלין נוהרים אלפים ורבבות חסידים ולאביהם רבי אברהם, שאינו נופל בקדושתו מה"חווה", נוסעים רק חסידים מעטים. הן גם אביהם לומד כל היום בקדושה וטהרה, רודף צדקה וחסד ועושה "מופתים" מפליאים? לכל צדיק – השיב להם ה"יהודי הקדוש" – צריך להיות ניצוץ של משיח. ה"חווה" יש לו ניצוץ זה. ומטעם זה נוסעים אליו כל ישראל (ב).

לא פחות הוקיר גם ה"חווה" את ה"יהודי". הוא נעשה מיד בגלל קדושתו, ענותו וביחוד בגלל למדנותו הגדולה, מעין "משנה למלך" בחצר ה"חווה". כפעם בפעם בא לובלינה לזמן רב, ישב בבית מדרשו של ה"חווה" ועסק בהשתלמות חסידית. מסביב ל"יהודי" התרכזו בחירי חסידיו של ה"חווה", וביחוד הלמדנים הגדולים, ששתו בצמא את דברי תורתו ולמדו ממנו חסידות עמוקה, מקורית – חסידות פשיסחית. כשבא איזה אברך או רב לובלינה, צוהו מיד ה"חווה" שילך אל ה"יהודי" ללמוד ממנו חסידות (ג). באופן כזה נעשה ה"יהודי" לנקודת המרכז בחצר ה"חווה", מעין אבוקה רוחנית, שכל בחירי החסידים באו אליה כדי להתחמם לאורה....

בפרק זה ובבאים, אתאמץ לתת לפני הקורא תמונה מקיפה משיטתו, התנהגותו ועבודתו, שממנה יודע לקרוא סוד השפעתו הגדולה. יסוד עקרי בתורת ה"יהודי" הוא הענוה. מדה זו היא – לפי השקפתו – המקור העיקרי לכל המדות הטובות. בכוחה של הענוה להביא את האדם למדרגת ההשתלמות היותר עליונה. כל החסרונות שבחיי האדם מקורם מאי הכרתם, שבאה בעיקר ע"י הגאות. הגאותן רואה את עצמו עומד על נקודת ההשתלמות היותר גבוהה. כל מעשיו, דבוריו ומחשבותיו הם בעיניו הטובים והאמתיים ביותר, שאינם נופלים כלל תחת הבקרת, כי הגאות מצורת את עיניו ומונעת ממנו את היכלת לראות את הדברים באורם האמתי. רק האדם, שהענוה מושרשת בלבבו; שאינו מרמה את עצמו ואינו מתבייש להגיד את האמת ה"ערומה" לעצמו. רק אותו האדם

(א) הרב רבי שלום יוסף מיוזיפוף, כ"תפארת היהודי" אות י"ז.

(ב) רבי אהרן מרקוס בהנהגותיו לכפרי רבי משה חיים לוצאטי (כתב יד) ששמע בעצמו

מבני רבי אברהם.

(ג) הרב רבי שלום יוסף מיוזיפוף שם אות כ"א.

יוכל להגיע לשלמות אידיאלית. רק מי שהוא שפל בדעתו יוכל להגיע לכל המדות הטובות ולתורה. "ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה בו" (שמות ב' ד') פסוק זה פרש ה"יהודי" כך: התורה נקראת "אחות". ("אמור לחכמה -- אחותי את") והתלמיד חכם נקרא בשם "דעה". אם רואה החכם שאיננו יוכל להשיג את התורה, שעודנו רחוק ממנה, "ותתצב אחותו מרחוק לדעה" -- אם התורה (אחות) מתיצבת מרחוק מן התלמיד חכם הנקרא "דעה". אזי העצה היא: "מה יעשה בו" -- יעשה האדם את עצמו בבחינת "מה" -- ענוה (על שם הפסוק "ואנחנו מה"), ישריש האדם ענוה ושפלות בלבו ואז יבוא להשגות בתורה א'. כל כך מאוסה היתה הגאות בעיני ה"יהודי", עד שאמר כי מחית הגאות חובה עלינו כמחית עמלק. "ר"ם בגימטריא עמל"ק" ב).

ענותותו של האדם צריכה להיות בלי קץ. הוא צריך לראות בעצמו רק חטאים ועונות, לעומת זאת חברו אפילו הוא רשע, צריך להיות בעיניו איש ישר. עפ"י דרכו זה פרש ה"יהודי" את הפסוק: "וירא אליו ד' באלוני ממרא" (בראשית י"ח א'). "וירא אליו ד'" -- לאברהם אבינו, הצדיק האמתי והעניו, נראתה השראת השכינה, "באלוני ממרא" -- באותם המקומות ואצל האנשים הממרים את ד' ("ממרא"), כי מ"רוב ענוה נראה לו לצדיק, שהשי"ת שוכן אצל המון העם, הנראים לרשעים וממרים את ד', כי נראה לצדיק שהמפורסמים לרשעים יוצאים ידי שמים יותר ממנו, כדרך כל הצדיקים שרואים מעלות חברו ושפלות עצמו" ב).

רגיל היה ה"יהודי" לומר: "מי שבו לעצמו יכול לבוז לכל העולם" (ביהודית: "ווער עס ווייזט אפייג זיך קען ווייזען אפייג דער גאנצער וועלט"). כלומר: מי שהוא עניו באמת -- בפנימיות נשמתו. ממילא כל דבריו וכל מעשיו אינם לתכלית עצמו או לכבוד עצמו. הרי הוא מחזיק את עצמו ל"אין", כי כבר עקר מלבו כל רושם של אנוכיות. וכשרואים בני האדם שלא לעצמו מתכוון, נשמעים מאליהם אליו, ונכנעים בפני האמת המדברת מתוך גרונו. כל מתנגדיו בטלים ומבוטלים בפניו והוא יכול לבוז לכל העולם... ד).

שלוש מדרגות בעבודת ד' -- הורה ה"יהודי הקדוש" -- מי שחזק צדיק, עוסק בתורה, עבודה וגמילות חסדים; אולם הוא יודע שהוא צדיק. הוא מכיר את צדקתו ונדמה לו שכבר יצא ידי חובתו בעבודת הבורא -- זוהי המדרגה היותר גרועה, מאחר שאין בדעתו של צדיק זה

(א) רבי ירחמיאל ישראל יצחק, הרבי מאלכסנדר, "ישמח ישראל" (לודו תרע"א)

פ' שמות.

(ב) רבי שמואל שמריה מאוסטרובצי, זכרון שמואל פ' לך.

(ג) רבי איתמר סקונסקיוואלי, משמרת איתמר פ' וירא.

(ד) רבי יוסף לווינשטיין ב"שית שרפי קורש" ח"ג. (לודו תרפ"ח) עמ' 12.

להשתלם יותר במוסר ומדות, כ"א כל ימיו יעמוד על מדרגה אחת. עמידה זו ירידה היא, כי נטלה ממנו אפשרות ההשתלמות. המדרגה השניה היא: מי שמעשיו המוסריים אמנם מעטים – שלא עבד הרבה את ד', אבל הוא יודע את מצבו המוסרי – אינו מרמה את עצמו שהוא צדיק, הוא מכיר את חסרונותיו ומודה עליהם. זוהי כבר מדרגה גבוהה. ע"י ידיעת מצבו המוסרי באמת, יוכל לתקן ולשפר את מעשיו, ותקנה נשקפת לו שיבוא לשלמות. המדרגה השלישית הוא: של צדיק אמתי, העובד את ד' במסירות נפש, ואעפ"כ הוא עניו גדול ושפל בדעתו, וחושב תמיד שעדיין לא הגיע לכלום, שעודנו רחוק מאד מהבורא ית'. זוהי המדרגה היותר גבוהה (א).

על האדם לראות תמיד רק את חסרונותיו וחטאיו, ותכלית חייו תהיה רק לתקן אותם. על האדם לדאוג רק לטהרת נשמתו וצרופה. עבודת צרוף זו נמשכת במשך כל ימי חייו, ונפסקת רק עם הסתלקותו מהעולם הזה, אבל בחייו תפקידו הוא עליה והתרוממות בלי הפסקה. "שמעתי מהרב הקדוש ה"יהודי" – כותב אחד מתלמידיו – שאם האדם העובד את ד' רואה בעצמו שכאמול כן היום, והיום הוא באותה הבחינה בעבודתו כיום אתמול, ידע נאמנה שעוד נפל ממדרגתו והיום נגרע מערכו, מבחינת עבודתו מהיום שעבר, כי האדם הוא בבחינת הולך ולא עומד" (ב).

"צדק צדק תרדוף!" – למה נכפלה התבה "צדק" שתי פעמים? – להורות שכל ימי חיי האדם, נתנו רק כדי לתקן בהם את נשמתו. "צדק" – אעפ"י שהאדם עשה כל מעשיו בצדק, שהוא צדיק גמור אעפ"כ "צדק תרדוף" – תשתדל להרבות עוד צדק. עד יומך האחרון, עד נשימתך האחרונה, עליך לעבוד "בתוספת קדושה יתרה", ולא תאמר כבר יצאתי ידי חובתי... (ג)

ואמנם עבודתו של ה"יהודי" היתה כמו שהורה. בכל יום התחיל עבודתו מחדש, כאלו לא עבד כלום עד עתה. תמיד חשב בדעתו שעדיין אין בו מקדושה אמיתית; שעדיין הוא רחוק מאד משלמות. "הרב הקדוש ה"יהודי" – כותב צדיק אחד – השיג בכל ראש השנה דרכים חדשים לעבוד את ד', עד שנדמה לו, כי כל מה שעבד את השי"ת בשנה שעברה, לא היתה לו עדיין שום ידיעה בעבודת השי"ת (ד). "והיה

(א) רבי יצחק מרדכי פדווא, אור הנר" (פטרקוב תרע"ד) ב"ניצוצי אורות" דף ד'.

(ב) הרב רבי יעקב אהרן מאלכסנדר, בית יעקב" (פטרקוב תר"ס) פ' ראה דף ע"ב.

(ג) רבי איתמר מקונסקיוואלי, משמרת איתמר" דף קס"א.

(ד) רבי יהושע פאומטרוכא, תולדות אדם" פ' משפטים.

הולך בעבודת ד' בכל יום ויום במעלה רמה יותר, ממדרגה למדרגה^(א), עד שאמר עלי, שבכל יום נתעלה במדרגות והשגות, כמו מאינו יהודי ליהודי...^(ב)

אולם מדת הענוה, עם כל חשיבותה הגדולה, אינה המדה העקרית של החסידות. גם הענוה זקוקה למדה אחרת – ליראה. "ענוה" ו"יראה", שתי מדות עילאיות אלו הן יסוד היהדות. "יראה ושפלות" – אמר ה"יהודי" לתלמידו רבי איתמר מקונסקיוואלי – הן ה"כלל-גדול" בעבודת ד'^(ג). משתי מדות אלו מסתעפת כל עבודת החסידות. אבל רק כששתיהן מתאחדות באדם, כי כל מדה משלמת את חברתה. הענוה לבדה אינה שלמה בלי היראה וכמו כן ערך היראה משתלם רק במדת הענוה. "שמעתי – כותב אחד מתלמידי ה"יהודי" – מפיו של קדוש ישראל מורי מוה"ר יעקב יצחק מפשיסטה: "ובמורא גדול זו גלוי שכינה", שאין האדם יכול לבוא למורא גדול הרומז ליראה עילאה, רק ע"י "גלוי שכינה", ע"י שנתגלה לו רוממות ד', אז בא האדם לבחינת הכנעה גדולה ושפלות"^(ד).

גדולה היראה לפני הקב"ה – לפי תורת ה"יהודי" – שבכחה להמתיק כל הדינין, הגזרות והרעות הבאים על ישראל. "כשהאדם מתיירא ממתיק הדינין"^(ה). ולא עוד אלא שכל הדינין תבאים לעולם, אינם אלא כדי להגביר את היראה בין בני האדם, וכשמתפשטת יראה בעולם – כשמכירים בני האדם את גדלו של השי"ת ופחדו גופל עליהם, אזי מיד פוסקים הדינין. "מורי רבי יעקב יצחק מפשיסטה פרש הפסוק: "משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה". ר"ל: מן השמים שמיעין את הדין, ולא שמתנהגין ח"ו עם כנסת ישראל במדה זו, רק ששמיעים אותה, למען "ארץ יראה" – שיבואו בני האדם ליראת שמים, ואז "שקטה" – נשקט הדין תיכף ומיד, כשבני אדם יראים את ד'^(ו).

וה"יהודי הקדוש" לא היה נאה דורש בלבד, כי אם גם נאה מקיים. כל עבודת האלקים שלו ספוגה היתה יראה עילאה. ביחוד, נוראה היתה תפלתו. רבי מנחם מנדל מרימנוב אמר עליו, שיש לו נשמת ר' זירא, כי תפלתו היתה בא'ימה, יראה, ר'תת וז'יע,

(א) רבי שלמה הכהן מראדומסק, תפארת שלמה" עה"ת בלקוטים דף קמ"ו.

(ב) רבי יהודה אריה לייב סגור, שפת אמת" (קראקא תרס"ז) פ' במדבר; רבי שמואל מסוכטשוב, שם משמואל" (פיטרקוב תרס"ז) פ' לך דף כ"ט.

(ג) משמרת איתמר" פ' עקב.

(ד) רבי משה דוד לירא, מנדל דוד" (פיטרקוב תרנ"ג) פ' ראה.

(ה) רבי שמחה בונם מפשיסטה, קול שמחה" (פשמישל תרל"ו) פ' תולדות.

(ו) מנדל דוד" פ' יתרו; מאור ושמש" פ' בהעלותך; רבי יחזקאל מקומור, נחמד

מוהב" (פיטרקוב תרס"ט) פ' שמות.

ראשי התיבות של ר' זירא^(א). רבי יעקב אריה מרדכימין אמר, כי תפלתו של ה„יהודי“ היתה כתפלתו של הבעש"ט, תפלתו של הבעש"ט כתפלתו של האר"י הקדוש, תפלת האר"י כתפלתו של ר' שמעון בן יוחאי, ותפלת רשב"י כתפלתו של אדם הראשון קודם החטא...^(ב) מקובל בין החסידים שמפחדו הגדול, בשעת התפלה, נשרו שניו מפיו^(ג). תפלתו היתה ממש בכל כחו ובמסירות נפש. רבי משה מרוזוואדוב אמר, כי כשהגיע ה„יהודי“ בתפלתו ל„ויברך דוד“, ראו בו יציאת הנשמה...^(ד) מהיראה הגדולה חלפה ממנו גבורתו. בנין גופו החסון התמוטט כל כך, עד שהרבה פעמים התעלף אחרי תפלתו מהתאמצות יתרה^(ה), ובעצמו אמר, כי לו היה יכול להתפלל תפלת „שמונה עשרה“ אחת כאיש פשוט, היה חוזר לגבורת עלומיו^(ו), אבל הוא לא שת לבו לגבורתו העצומה שחלפה ממנו, כי אם המשיך ללכת בדרכו ולהתפלל בדבקות, באש קודש ובמסירות נפש. „אם דוקרים חרב בגופו של המחפלל – רגיל היה לומר – והוא מרגיש כאב, אין תפלתו תפלה...“^(ז)

ליראה עילאה זו זכה אצל רבו ה„חזוה“ מלובלין, עמוד היראה. האגדה החסידית מספרת: בחג פסח אחד, כשבת ה„יהודי“ אל „שולחן ה„חזוה“, בשעת עריכת ה„סדר“, כשהגיע „ה„חזוה“ למאמר ההגדה „ובמורא גדול זו גלוי שכינה“, הסיר את טליתו מעל שניו והתחיל להסתכל ב„יהודי“. בהסתכלות זו חפץ להאציל עליו מיראתו הגדולה. ואמנם הסתכלותו עשתה רושם גדול עליו. ה„יהודי“ התחיל לרעוד בכל אבריו וגידיו בחרדה גדולה כל כך, עד ששנים אחדות נשרו מפיו מיראתו הגדולה. מאז היו עבודתו, תורתו ומעשיו חדורים ביראה עילאה ופחד אלקים...^(א) דברי בפרק זה ובקודם על יראתם הגדולה של ה„חזוה“ וה„יהודי“, נראים, „אולי, בעיני הקוראים שלא חיו בין החסידים כדברי אגדה. לנו, בני החסידים, הדברים פשוטים מאד. גם אני ראיתי עוד חסידים זקנים אחדים, בעלי יראה, שכל אבריהם וגידיהם רעדו בשעת תפלתם, מפחד הדר גאון ד'. עוד בער במ ניצוץ מהשלהבת הגדולה, שבערה בלבות רבותיהם – הצדיקים הראשונים... מענינים לנושאנו, דברי

(א) רבי שמואל משינאווי „רמתיים צופים“ א"ו סכ"ה אות כ"ו; תרמו על השויון של ראשי התבות זירא לאימה יראה רחת וזיע מצאתי בכתבי היד של רבי אהרן מרקוס.

(ב) „מאיר עיני הנולה“ אות רפ"א.

(ג) עיין: שם אות ע"ו.

(ד) רבי יוסף לווינשטיין „תפארת היהודי“ אות ע"ד.

(ה) „אמרי יהושע“ בקונטרס „עטרת אבות“ עמ' 9.

(ו) „מאיר עיני הנולה“ אות רפ"א.

(ז) „אור הנר“ דף ג'. עיין „ישמח ישראל“ פ' תולדות.

(ח) שמעתי מר' ישראל מרקוס, ששמע מאביו רבי אהרן מרקוס.

הרב רבי שמואל משינאווי, על יראתו של אחד מתלמידי ה"יהודי", רבי שלמה לייב מלינטשנא. הוא כותב: "פעם אחת הייתי בחג השבועות, בק"ק לענטשנא, והנה בסעודת הלילה על השולחן, פתח אדמו"ר ז"ל ואמר בשם הרב ה"יהודי" ז"ל: שבלי שבועות אין אומרים תורה, כי "דרך ארץ קדמה לתורה", ואין "דרך ארץ" לומר תורה בעת שלמחר יקבלו את התורה. וסיים הוא: "אך מה עושים בלילה הזה? — מכינים את עצמם לקבלת התורה באימה, יראה, רתת וזיע!" ובתוך כך אחזהו חיל ורעדה ופחד ויראה, ורעדו כל אבריו וארכבותיו דא לדא נקשן, עד שנאחו בשולחן בכל גופו ולא הועיל כלום, עד שפחדו כל אנשי שלומנו והוכרחו להסירו מעל השולחן, ונשאו אותו לחדרו המיוחד והניחוחו על מטתו ושכב שם, עד שנח מהפחד ובא וישב אל השולחן. זה ראיתי, כשישבתי אצלו ממש"א".

אולם מדות הענוה והיראה, שנראה בהן השפעתו הגדולה של ה"חזוה", קבלו בתורתו צורה מיוחדת. ה"יהודי" התעמק בהן ועשאו ליסודות עיקריים בשטתו. ביחוד, קבלה צורה מקורית השקפתו על הענוה. השקפה זו הגיעה לקיצוניות יתרה בתורתם של תלמידיו רבי שמחה בונם מפשיסטה ורבי מנדיל מקוצק, היא שהבדילה בין חסידי פשיסטה לשאר החסידים. חסידי פשיסטה ערכו מלחמה גלויה את מדת הגאות. לתכלית זו הנהיגו ביניהם חיי "חברה", למדו יחד, אכלו יחד ונסעו יחד לרבותיהם. באופן כזה היתה להם היכולת להעיר אחד את חברו על החולשות הגאותניות ולשרש אחריהן בכוחות משותפים. כאחד האמצעים לעקירת הגאות, שמש ל"חברה" גם הזלזול במנהגי הנמוס והכבוד המקובלים. לא חלקו כבוד זה לזה, כי אם לרבים או לתלמידיו הגדולים, חסידות וכבוד הם שני הפכים ע"י התורה הפשיטתית-קוצקית. חסידות אמתית זוהי ענוה. אולם לקיצוניות הגיעה תורה זו, כפי שכתבתי, רק בתורותיהם של תלמידיו. חסידי ה"יהודי" היו מתונים יותר. ככה אמר הגאון רבי אברהם מסוכטשוב: בימי ה"יהודי הקדוש" התחילו להורות דרך האמת ובקוצק הורו יותר ויותר על ה"שפיטץ" (— על החוד, בטוי קוצקי); שם אמרו זהו שקר וגם זהו שקר והיו מנפים יותר את דרך האמת" (ב). ה"יהודי" היה המתחיל והיוצר של החסידות הפשיטתית. להתפתחותה היותר גבוהה הגיעה שיטה זו אצל רבי מנדיל מקוצק.

לחיי "חברה" כאלו עורר גם ה"יהודי" את חסידיו. בהתחברות החסידים ללמוד יחד ולסעודת מרעים, ראה ה"יהודי" דבר גדול בחסידות. ולא עוד אלא שחשובה היתה בעיניו התחברות זו כמו שהיה במקוה. "ההתחברות עם ישראל — כותב אחד מתלמידיו — מטהרת, וכמו ששמעתי

(א) "רמתיים צופים" א"ר פי"ח אות נ"ח.

(ב) "שית שרפי קודש" ח"ד אות קי"ד.

מהאיש ה"יהודי" נ"צ ש"ויקה"ל" בגימטריא "מקו"ה", וכן פרושם בלשון אשכנז אחד הוא "איינזאמלען" (א).

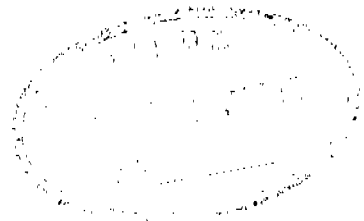
האהבה וההתחברות בין החסידים היו מעולם מעקרי החסידות. אולם צורה מיוחדת לבשה ההתחברות זו בין חסידי פולין. חבורות החסידים היו מאוחדות ומקושרות בקשר אמיץ, פנימי ולבבי. כפעם בפעם התאספו לסעודת מרעים, לשתות "משקה" או לעסוק בחסידות. בשעת אותן הסעודות המשותפות שכחו את כל עסקיהם הפרטיים. כעשיר כדל ישבו יחד. נטשטשו כל המחיצות וכל הגבולין החמריים. הדלות הנוראה נסה מפני השיחות החסידיות ודברי התורה מצדיקי האמת. לא חסר מאומה אז לאותם החסידים, בהיותם בטוחים שהצדיק משתתף בצערם, אוהב אותם אהבה בלי מצרים ומעריך ברוחו הנבואי טל של תחיה על לבוניהם... שמחת הלב התגברה מרגע לרגע. שירת הדוה פרצה מעמקי נשמתם. אחזה יד ביד, זרוע התלכדה לזרוע והרגלים נשאו מאליהן לרקוד של שמחה ודבקות...

מפורסמת היא ה"חבורה הקדושה" בלובלין, שבראשה עמד ה"יהודי הקדוש". לחבורה זו נמנו גדולי תלמידיו של ה"חווה" כרבי דוד מלילוב, רבי ישעי' מפשדבורו, רבי קלונימוס מקראקא, רבי נטע מחילם ועוד. אנשי "חבורה" זו ישבו בבית מדרשו של ה"חווה" ועסקו בדברים העומדים ברומו של עולם. כשבא אברך חשוב, עלוי או בר אוריין לובלינה, אל ה"חווה" לעסוק בחסידות, נמנה מיד, אם היה ראוי לדבר, על ה"חבורה הקדושה". שם למד תורת החסידות מפי חברי ה"חבורה", שהיו תלמידיו המובהקים של ה"חווה" וממלאי מקומו. כדי להספח אל ה"חבורה", היה החבר החדש נותן דוג מי דבש ונתקבל ברצון¹ משאר החברים... (ב)

בפרק זה דברנו רק מהמדות "ענוה" ו"יראה" בתורת ה"יהודי", כדי להראות על השפעת ה"חווה" עליו. בפרק הבא נדבר מהתנהגותו בתורה, עבודה וגמילות חסדים.

(א) משמרת איתמר פ' ויקהל.

(ב) עיין: "אהל הרבי" ב"אור הנפלאות" אות ע"ב; רבי נתן נטע מחילם, נטע שעשועים (וורשה תרנ"א) בהקדמה. עם כל גדולתו וחשיבותו של ה"יהודי" בלובלין סבל עוני ומחסור. העניות לותה אותה כבתחלה, על כל צער ולא עזבה אותו לבדה... רבי אברהם ריינוויצר, משמשו של ה"חווה", ספר לרבי יוסף לווינשטיין, כי בסוף ימיו בשנתמוטט מצב בריאותו של ה"יהודי", והיתה לו הרבה פעמים חולשת הלב, שמע אותו פעם רבי אברהם, כשהלש לבו, שאמר לאנשים שנמצאו בבית מדרשו של ה"חווה": "מי שרוצה לזכות בעוה"ב יתן לי ג' גדולים (— אגורות קטנות של נחושת) לקנות יין-שרף!" מצבו החמרי היה כל כך רעוע שלא היה לו כסף לקנות לו מעט יין-שרף להחיות את נפשו. אבל כשאיש לא נעתר לבקשתו, כי לא נמצא בבית המדרש איש שיכיר את ערכו, הוכרת ה"יהודי" למשכן את אוזרו על יין-שרף באמרו: אם כן אקנה לעצמי עולם הבא... (נפלאות היהודי ע"ב 13).

פרק ששי. שבִּלַת הַזֶּהב.

משומו של מקרא אינו אלא לבוש חיצוני לפנימיות התורה. גם התלמוד מסתיר בתוכו כוונה פנימית. למודו של היהודי הקדוש. וראתו ע"י למוד הסוגיא דמבנות צלפחד. גדלו בתורה. למוד התורה צריך להיות לשמה ובענוה. שנאתו לבלתי הרוחניות שבו. משל לפרישותו. התנגדותו למבגנות. עובדה אומינית לעזו רוחו. העלאת ניצוצות הקדושה. צדקתו הגדולה. ספור אומיני לאהבתו הגדולה לישראל. הניצוץ האלקי שבאפיקורמות. הטעמים האומינים לשמו החדש. דעות גדולי הצדיקים על קדושתו.

דפי השקפת חכמי הקבלה, לא באה תורתנו הקדושה להשמיענו רק אותם הדברים הנזכרים בה, כפשוטם ממש. כל הספורים והחוקים שבספר התורה, אינם אלא לבוש חיצוני, המסתיר בתוכו מהות פנימית, נעלמה. "רק טפשין דעלמא לא מסתכלין אלא בההוא לבושין דאורייתא... אינון דידעין יתיר לא מסתכלין אלא בנשמתא דאורייתא... בנשמתא דנשמתא" (א). "מאן דאמר דההוא ספורה דאורייתא לאחזאה על ההוא ספור בצבד קאתי, תיפח רוחיה, דאי הכי לאו איהו אורייתא עילאה... מלך בשר ודם לאו יקרא דיליה הוא לאשתעא מילי דהדיוטא, כש"כ למיכתב ליה, ואי סלק בדעתך דמלכא עילאה, קוב"ה, לא הוו ליה מלין קדישין למכתב ולמעבד מינייהו אורייתא, אלא דאיהו כניש כל מלין דהדיוטין... אלא ודאי כל מלה ומלה אתיא לאחזאה מילין עילאין" (ב).

ולא התורה הכתובה לבדה מלאה רזי דרוזין וסודות אלקיים, כי אם גם התלמוד, מסתיר תחת לבושו החיצוני תוכן רוחני נעלם, וההלכות והדינים הנראים לנו כפשוטים מכילים בתוכם גם כוונה נסתרת. ככה, למשל, מפרשים המקובלים, ש"שלוש נשים הנזכרות לענין אפיית

(א) זוה"ק בהעלותך קנ"ב ע"א.

(ב) שם קמ"ט ע"ב.

מצה (פסחים מ"ח), מרמזות על ג' מוחין דוציר אנפין" א'; "שנים אוחזין בטלית, מרמזו על טלית דקליפה וטלית דקדושה וכו' וכל אחד, בין מצד הקדושה בין מצד הקליפה, יש לו אחיזה בו, לכך יחלוקו" ב'; "גזל מריש וקבעו בבנין, הכוונה על הנשמה שהיא מריש דרגין, שהאדם קובע אותה לתכלית בנין גופו, בשביל פניות עצמיות" ג'. כל מצות התורה, הדינים וההלכות לא ניתנו אלא לצרף בהן את הבריות ושיבואו על ידיהן לדבקות באלקים. "למה נקרא דיני התורה הלכות? - מענין הליכה, שכל התורה היא הליכה אל הדבקות" ד'. האלקות הצטמצמה והתלבשה גם בדינים פשוטים ומי שלומד אותם מתדבק על ידיהם באלקים. כי "רצון העליון ירד ונתלבש - לפי דברי רבי שניאור זלמן מלאדי - בפשטי ההלכות המדברים בענין עולם העשיה, המחליף פרה בחמור וכיוצא באלו" ה' וכ"שהאדם מבין או משיג איזו הלכה במשנה או בגמרא ופוסקים, הרי זה משיג ותופס ומקיף בשכלו רצונו וחכמתו של הקב"ה, דלית מחשבה תפיסא ביה" ו'.

ככה היה גם תלמודו של ה"יהודי הקדוש". הוא למד את התלמוד עפ"י שיטתו בחסידות וקבלה. בשקלא וטריא של הגמרא, בהלכות והדינים ראה את ההארה העילאית השופעת מהם. במסכות נזיקין "ב'ב'א" (בבא קמא, ב"מ וב"ב), ראה ה"יהודי" את ראשי התבות "ב'ראשית ב'רא אלקים" ו'. גם בשקלא וטריא של הסוגיות החמורות ב"בבא קמא", הנראות לנו בחיצוניותן כמו שאינן מכילות רק משא ומתן של הלכות, גם אז לא סרה ממנה הדבקות בבורא ית'. פעם אחת - מביא רבי אהרן מרקוס - התאונן ה"יהודי" לפני ה"חזוה", כי נופלת עליו לפעמים יראה גדולה כל כך, עד שאין ביכולתו כלל לשאת אותה. "בטח אתה לומד היום את הסוגיא ד"בנות צלפחד" בבבא בתרא! - השיב לו ה"חזוה" מלובלין. ואמנם כן היה ה'. הוא למד סוגיא זו לא כפרושה הפשוט, כ"א עפ"י כוונתה הנסתרת, עפ"י סוד הקבלה הצפון במליה. על הרז הטמון בסוגיא זו, העירני חותני הרב רבי משה הכהן שמידט, שהוא נמצא בכתבי האר"י. "ענין

(א) "תקוני זוהר".

(ב) "תולדות יעקב יוסף" פ' נח.

(ג) רבי נחמן סהורודק, ב"הרב מלאדי ומפלגת חב"ד" מאת מ. טייטלבוים ח"ב עמ' 176. משם העתקתי ציטטים אחדים לנושאי הנוכחי.

(ד) "כתר שם טוב".

(ה) "לקוטי תורה" פ' פנחס.

(ו) "תניא" פרק ה', המגיד מקוויניץ כותב: "בעת השמיעה יתגלה הסוד שבתלמוד בבלי, שהכל מיוסד בגנוי אורייתא" (עבודת ישראל פ' ויהי).

(ז) הרב רבינובין, "כתר היהודי" עמ' ד'.

(ח) "דער חסידיומוס" עמ' 159.

בנות צלפחד – מובא שם – הוא סוד הגבורות והן ה' גבורות, לכן היו ה'; צלפחד – פרוש צלפחד, שהוא שורש הגבורות"א). השם צלפחד, מורה, איפוא, בקבלה "על" ענין הגבורות והפחד (צלפחד) וזו היתה הסבה, כפי רוח קדשו של ה"חזוה", ליראתו של ה"יהודי הקדוש"... חביב מאד היה על ה"יהודי" למוד התלמוד. העוסק בתלמוד מתעלה, מתרומם ומטהר. "גמרא עם תוספות מטהר את המוח" ב). ה"יהודי הקדוש" היה בגאונותו ובאהבתו לתלמוד התלמוד טפוס חדש של צדיק. במשך כל ימי חייו היה עוסק בתלמוד ומרביץ תורה בישיבה לתלמידים. נסעו אליו החסידים לא רק לתלמוד מענותו וקדושתו, כ"א גם לשמוע ממנו חדושי תורתו ופולחניו החריפים. רבי יצחק מאיר מגור, מחבר הס' "חדושי הרי"מ", אמר שה"יהודי" היה הצדיק היחידי, ש"הנהגתו" החסידית לא גרעה כלום מתורתו, ולמרות אלפי החסידים שנסעו אליו לשאול בעצתו וללמוד ממנו חסידות, לא חסר מאומה מתורתו^ג. בני דורו השוו אותו בלמדנותו לאחד מבעלי התוספות, וכפי שמספרים החסידים אמר בעצמו, כי בספרו של רבי יהונתן אייבשיץ, "אורים ותומים", לא מצא רק כשלשה חדושים טובים... ד) ה"יהודי" היה הצדיק הראשון שיצר חסידות למדנית. אחד מיסודות שיטתו היה, כמו אצל רבי שניאור זלמן מלאדי, התמזגות של "תורה ועבודה"; של למדנות – תורת השכל וחסידות – תורת הלב ה). אבל למוד התורה חשוב, לפי תורת ה"יהודי", רק אם הוא לשמה. אם הוא בלי שום פניה רק לשם ד'. אבל אם בלמודו מעורבת איזו פניה גשמית ככבוד, גאות או קנטור, אין תורתו חשובה לכלום. רק אם למוד התורה מרומם את האדם ומעלה אותו למדרגה מוסרית גבוהה, אזי חביבה לד' תורתו. החסידים מספרים: ה"יהודי" למד פעם את ה"שיעור" לפני תלמידי ישיבתו. חידושי תורתו ופולחניו הצטיינו, כמו תמיד, בעמקות וחריפות והביאו את תלמידיו לידי השתוממות. בשעת הלמוד נמצא אז בבית המדרש תלמידו, ה"סבא קדישא", רבי דוב ביר מראדושיץ, שלא הטה אזנו כלל לשמוע חדושי התורה, רק אמר "תהלים" בהתלהבות גדולה. תלמידי הישיבה הביטו עליו בבטול. מבלי הוא את עתו לריק באמירת תהלים – חשבו בדעתם – ואינו עושה את אזניו כאפרכסת לשמוע חדושי התורה. אבל ה"יהודי", שהרגיש ביחס תלמידיו לרבי דוב ביר, אמר להם: אמירת התהלים של תלמידי זה חשובה בשמים מכל פלפולינו! ו)

א) ר"ח וויטאל, "לקוטי תורה" (ווילנא תר"מ) פ' פנחס.

ב) הרב נתן נטע מקולביל, "רשמי אש השלם" (פיטרקוב תרס"ז) עמ' 49.

ג) "מאיר עינו הנולה" אות ע"א.

ד) רבי אהרן מרקוס שם עמ' 159.

ה) עיין להלן בפרק ח', שיטתו החדשה של ה"יהודי הקדוש".

ו) ר. ה. משרניא, "נפלאות הסבא קדישא" (פיטרקוב תרפ"ט) עמ' 88.

חפץ להעיר את תלמידיו, כי למוד התורה אינו עוד התכלית בפני עצמו, אם אינו מביא את הלומדים ליראת שמים ומדות צרופות. ביחוד ישים הלמדן לב שלא יבוא ע"י בקיאותו וחריפותו לגאות. לבד תחסר ע"י למדנותו אותה המדה, שהעמידה ה"יהודי" במרכז שיטתו, מדת הענוה. אם מתגאה הלמדן בידיעותיו טוב ממנו מי שאינו בן תורה כלל. עפ"י דרכו זה פרש את המאמר הידוע: „דעה קנית מה חסרת; דעה חסרת מה קנית“. „דעה קנית“ – אם יש לך ידיעה גדולה בתלמוד, השתדל מאוד להיות בענוה, כי „מה חסרת“ – ע"י למדנותך עלול אתה שתחסר ממך הענוה (בחינת „מה“); „דעה חסרת“ – אם אינך בן תורה ג"כ אל תתיאש, כי עכ"פ „מה קנית“ – קרוב הנך למדת הענוה, הלא אין דך במה להתגאות... א)

ולא רק בתורה הצטיין ה"יהודי", כי אם גם בצבודה וגמילות חסדים.

עבודתו את השי"ת היתה קיצונית, כמו ענותנותו ויראתו. קיצוניות זו אופינית היא לכל חיייו ותורתו. נשמתו שנאה את הפשרות ואת החצאיות. הוא האמין באדם וביחוד בצדיק. ביכלתו להתגבר על כל המעצורים כדי להגיע למטרתו. „מיום שעמדתי על דעתי – אמר על עצמו – לא העברתי מנגד עיני שם הוי"ה!“ (ב). תמיד רחף נגד עיניו תפקידו היחידי בעולם הזה: להשתחרר מכל כבלי החומר „ולהשליט על עצמו שלטון הקדושה“. „שונאי הגדול!“ – היה ה"יהודי" קורא לגופו (ג). הוא חש בעמקי נשמתו שנאה כבושה לבלתי-הרוחניות שבו. ואמנם העיד עליו תלמידו רבי לייביש משידלובצי, שמ"תאות ממון ומשגל היה פרוש לגמרי ולא נמצאה לו בעולם דוגמתו (ד). וכפי שמספרים החסידים, אמרו עליו צדיקי דורו, שהוא פרוש מהעולם הזה, כמו מת המונח עשר שנים בקבר... (ה)

את פרישותו הבלתי-טבעית, המשילו בני דורו לסוחר אחד, שהיה לו בית מסחר לסיטונות. הוא „עשה“ מסחרים גדולים בסכומים מרובים, והלך בעשרו הלך וגדול. אולם אשת הסוחר התאוננה לפניו, שמבית המסחר הסיטוני אין ביכלתה להוציא בכל עת את הכסף, הנדרש להוצאות ביתה. לא תמיד יכל היה הסוחר למלא את כל דרישות אשתו ובני ביתה, כי היה עליו לפרוע את השטרות בזמנם ולשלוח הכסף לקנות סחורות

(א) „משמרת איחמר“ פ' בהעלותך דף ק"ה.

(ב) „סאיר עיני הגולה“ אות ע"ג, בשם בעל „חדושי הרי"ם“ ו"ל.

(ג) ישראל משה ברוסברג „תולדות הנפלאות“ (וורשה תרנ"ט) עמ' 49, בשם רבי חיים סאיר יחיאל ממגילניצה.

(ד) רבי יוסף לווינשטיין ב„נפלאות היהודי“ ע' 17.

(ה) „שיח שרפי קודש“ ח"ד עמ' 67.

חדשות. יעצה אותו, איפוא, אשתו לפתוח לו גם חנות זעירה לממכר לאחדים. בחנות כזו תהיה תמיד הפרוטה מצויה, וכל זמן שתצטרך לכסף תוכל להוציא משם.

שמע הסוחר לקול אשתו ופתח לו חנות זעירה למכור לאחדים. אבל גם חנות זו התפתחה במדה מרובה. קפצו הרבה קונים על הסחורות שנמכרו בה, עד שנעשתה גם היא לבית מסחר גדול לסיטונות. גם פה נעשו טרנזקציות מסחריות גדולות, והאשה נשארה, כבתחלה, בלי פרוטה מצויה בכיסה... כה החליף הסוחר את חנויותיו הרבה פעמים, בכל פעם בחר לו לסחור בסחורה גרועה, בחשבו שלא יקפצו עליה הקונים כמו על הראשונה, אולם כל חנויותיו נעשו בתי מסחר סיטוניים. לאחרונה נסה הסוחר את הנסיון האחרון: פתח לו חנות קטנה לממכר זפת... חשב שעל סחורה שחורה כזפת ודאי שלא יקפצו הקונים; אבל גם תוחלתו זו נכזבה. גם חנות זו של זפת נעשתה לבית מסחר סיטוני...

ככה היתה גם פרישותו של ה"יהודי". ראה ה"שטן" שה"יהודי" עוסק בתורה וחסידות במסירות נפש. ראה שהוא משבר ומנפץ כל האזקים הגשמיים ושאינו מקבל עליו כלל את מרותו של החומר. ירד, איפוא, והתחיל לנסותו בנסיונות כלליים. שם לו מעצורים קשים על דרכו, כדי להפריע אותו מעבודתו הקדושה, אבל כל נסיונותיו לא הועילו. ה"יהודי" לא סר מדרכו, כ"א המשיך הלאה ללמוד, לשמור ולעשות בהתלהבות, בדבקות וביראה עילאה. מה עשה השטן? - התחיל לנסותו בנסיונות פרטיים, ב"חנויות זעירות לממכר לאחדים". תחלה נסחו בעניות. רעב מר פרש את כנפיו עליו ועל בני ביתו. חסר לו אפי' לחם צר ומים לחץ. אבל עניותו לא העבירה אותו על דעתו. הוא לא סר מדרכו הסלולה. אח"כ נסחו השטן בעברות פרטיות אחרות, אבל הוא עמד בדעתו והתגבר על יצרו. לאחרונה נסה השטן את נסיונו האחרון: לקח ממנו את אשתו ונתן לו "חנות זעירה" - אשה שניה, מרת שיינדיל, שהיתה מפורסמת בעולם בתכונתה הרעה. אבל הוא עמד גם בנסיון זה. גם אשה זו לא בטלה אותו מדבקותו בבורא ית'... (א)

אבל עם כל פרישותו הגדולה לא הורה להמתת הגוף. שנוא היה, אמנם, על ה"יהודי" גופו הגשמי. הוא ראה בו "שונאו הגדול". כי הן רק החומר מכיל בתוכו כל המניעות להתפתחותו הרוחנית והמוסרית של האדם. "יצר לב האדם רע מנעוריו". בלי חשך הוא רודף אחרי כבוד, גאות, חניפה, שקר וממון. ה"יהודי" נלחם, איפוא, ב"שונאו" הרוחני זה. אבל לא כבש אותו בצומות ותעניות כ"א ע"י התרוממות מוסרית ורוחנית. במובן זה פרש ה"יהודי" את המאמר: "בשעה שתקן שלמה עירובין ונטילת ידים, יצאה בת קול ואמרה: אם חכם

בני ישמח לבי גם אני" (עירובין כ"א ע"ב). מאמר זה תמוה: מה היתה החכמה שבתקנת עירובין ונטילת ידים? – אולם פרושו החסידי כך הוא: תכלית תורתנו אינה להזיר אותנו מן העולם הזה. להפך. כל המתענה הרי זה חוטא. התורה רוצה רק להכניס תוכן מוסרי-רוחני בחיים. תוכן זה מקדש ומטהר את החיים ועושה אותם לרוחניים, אלקיים. זו היתה גם תקנתו של שלמה המלך: "עירובין" – האדם צריך להיווג מעורב בין הבריות ובחיים. אבל בצד ה"עירובין" צריכה להיות גם "נטילת ידים". על האדם לדעת גם להבדיל בין חיים לחיים. לפעמים באה עת שעליו "ליטול את ידיו". כלומר: להסתלק מן החיים ולהבדל מהם... (א)

עד היכן הגיע שלטון הרוח על החומר אצל ה"יהודי" בעצמו, מעידה עובדה זו: בשנת תקנ"ח נסתלק אביו רבי אשר בפשדבורז. אל הלוייתו בא גם ה"יהודי", ומפני שההלוייה היתה בערב שבת סמוך לחשכה, נשאר לשבות בפשדבורז. מובן, שכל העיר חרדה לכבודו. ל"שולחנותיו" בשבת באו כל למדני העיר וחסידיה. אבל לתמהונם הגדול של בני העיר, התנהג ה"יהודי" באותה השבת, היום הראשון שאחרי פטירת אביו, כמו בכל שאר שבתות השנה. שמחת שבת אמתית האירה בפניו. הוא אמר "תורה" לפני החסידים והתנהג ב"רבנות" כמו לא קרה מאומה. הדבר חרה מאד לאנשי פשדבורז, ראו שה"יהודי" אינו שם על לבו כלל פטירת אביו. לפי דעתם, צריך היה ה"יהודי", אפילו בשבת, להתנהג במעט אבל ורצינות. לסעודה השלישית, שעת "רעוא דרעוין", נאספו שוב כל חסידי פשדבורז, אבל גם עתה לא פסקה שמחתו. לא נכרה על פניו רצינות כל שהיא.

אולם מה השתוממו אנשי פשדבורז, בראותם במוצאי שבת, כשהבדילו על הנר ואחרי החלם לשיר שירת "המבדיל", גפל ה"יהודי" מכסאו על הארץ. התחיל ל"מרוט שערות ראשו ופאותיו ולהתאבל על אביו בבכיות ויללות נוראות. לא הועילו כל התנחומין שנחמוהו נכבדי פשדבורז. הוא שכב הרבה שעות על הארץ ובכה תמרורים... (ב)

זוהי רק אחת הדוגמאות מצו הרוח של צדיקי פולין הראשונים. במשך כל יום השבת הבליג על יגונו העצור בלב, ורק כשהודלק נר של חול נתן לו להתפרץ החוצה...

כל מעשיו של ה"יהודי" וכל דבוריו היו, לפי המסורת החסידית, ספוגים "יחודים". בכל דבר גשמי ראה את הניצוץ הרוחני, המחיה אותו

(א) שם חלק נ' אות תקל"ג, בשם ר' אברהם'לי פוריסובר, נכד ה"יהודי".

(ב) עובדה נאמנה זו שמעתי מר' בנימין ווייננסברג, שו"ב כפלאוונא, ששמע מאביו החסיד רבי ישראל, איש פשדבורז, שהיה מחסידי ה"חווה" מלובלין, ה"יהודי", רבי ישעי' מפשדבורז ורבי שלמה הכהן מראדומסק. רבי ישראל היה בעצמו בשעת המאורע.
(ג) עיין: רבי שרגא יאיר מביאלובז'ג, "ארון העדות" (וורשה תרע"ו) דף ח'.

וכל עבודתו היתה להוציא את המאור האלקי שבכל דבר. הוא הזהיר אפי' אנשים פשוטים, שאכילתם לא תהא אכילת רעבתנים, רק שיאכלו בכוונה כל אחד לפי מדרגתו^(א). שאיפתו היתה שלכל מעשי האדם תוכנס כוונה רוחניות, פנימית. עפ"י דרכו זה פרש את דברי רש"י על הפסוק „ויפל על צואריו ויבך על צואריו“ (בפגישת יעקב ויוסף. בראשית מ"ו כ"ט), „רבותינו אמרו שקרא יעקב את שמע“. דבריו תמוהין: וכי לא היה לו ליעקב זמן אחר לקרוא קריאת שמע, רק באותה השעה שנפגש עם יוסף בנו? ועוד: מדוע לא קרא גם יוסף קריאת שמע כאביו? — אולם עפ"י פרושו כך היא משמעות דבריו: כשראה יעקב את יוסף שכבר חשבו לנטרף, נתמלא לבו אהבה בלי מצרים אליו, אולם אהבה זו הן היתה גשמית, אהבת אב לבנו ויעקב אבינו חפץ להעלות אותה האהבה למקורה האלקי. התחיל, איפוא, לקרוא קריאת שמע „ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך“. בקריאת שמע זו הקריב את אהבתו ליוסף קרבן לד'. אהבת האלקים היא מקורן של כל האהבות שבעולם ועל כולן להכלל בתוכה. באופן כזה מתקדשות שאר האהבות ומתאחדות במקורן הראשון, האלקי. לעומת זאת לא היה על יוסף מוטל כלל לקרוא קריאת שמע, בשעה שנתעוררה אהבתו לאביו, כי אהבת הבן לאב מצוה היא — כבוד אב, ויש בה בעצמה ניצוץ האלקות. משום זה לא קרא יוסף את שמע כאביו^(ב).

וכמו שהצטיין ה„יהודי“ בעבודת ד' במדרגה שאין למעלה הימנה, כן הצטיין גם בעבודת הצדקה והחסד. לעבודתו הנפלאה זו נתן טעם עפ"י הקבלה. „היה אומר על עצמו, כי מפני כן הוא מרבה מאד בצדקה ובמעשים טובים יותר משאר בני אדם, מחמת שהוא הולך בעבודת ד' בכל יום ויום במעלה רמה יותר, ממדרגה למדרגה, כידוע שהיו כל עניני תפלותיו במסירות נפש, והיה ירא מה„סטרא אחרא“ לבס' תתגבר עליו ח"ו, לכן היה עושה צדקות וגמילות חסדים, להיות כסות עינים נגד ה„סטרא אחרא“^(ג). הצדקה היתה, לפי דעתו, המגן היחידי לכל הכוחות שהפריעוהו מעבודתו. ה„יהודי“ קבל על עצמו לקיים מצות „עשה“ אחת ומצות „לא תעשה“ אחת במסירות נפש, בכל פרטיה ופרטי פרטיה. מצות „עשה“ היתה — צדקה; מצות „לא תעשה“ — לא תנאף ד'. ואמנם צדקתו ואהבתו לישראל עברו כל גבול. במסירות נפש שאין כמוה לא היה מסיח דעתו מלעשות צדקה וחסד. בנשמת ה„יהודי“ התמזגו עממיות ו„אהבת ישראל“ מסוג רבי משה לייב מסאסוב ורבי דוד מלילוב

(א) „דברי תורה“ (לובלין תרנ"ו) דף ס"ו.

(ב) הרב יחיאל משה מיארימובא „נפלאות חרשות“ (פיטרקוב תרנ"ז) עפ' 30.

(ג) „תפארת שלמה“ עה"ת בלקוטים לפ' תשא דף קמ"ו.

(ד) ר' חיים שמתה לייגר „דור ישרים“ (בילגורייא תרפ"ה) דף ס"ב.

עם למדנות גאונית. הוא היה יוצרה של שיטת החסידות ה"למדנית-פילוסופית", אבל תמיד היה מוכן לרדת אל העם, ולהתנהג גם כאוהב ישראל במובן החסידי. מעולם לא לנה אצלו פרוטה וכל הכסף שהיה לו ביום פזר בלילה לעניים א). כשבא אליו עני עובר ממקום למקום - מקובל בין נכדי ה"יהודי" - שלא חפץ להתמהמה לחנם בעיר, הלך בעצמו בשוקים ורחובות, אפי' במקומות שעמדו נשים, לקבץ נדבות ולא חס על כבודו, עד שקבץ סכום הגון בשביל העני ושלחו לדרכו ב).

האגדה מספרת: פעם אחת הלכו רבי דוד'ל מליצוב וה"יהודי" לקבץ נדבות בשביל עניים. בדרכם סרו גם לביתו של עשיר אחד, העשיר נתן לרבי דוד מליצוב נדבה הגונה, אולם ל"יהודי" סרב לתת בחשדו אותו שהוא מקבל לעצמו, ועוד העליב אותו באמרו אליו: בריא אולם שכמותך יכול לעבוד ולהשתכר! כששמע רבי דוד מליצוב את דברי העלבוני כלפי ה"יהודי", החזיר לעשיר את הכסף ושניהם הלכו לדרכם. אבל מיד בעזבם את העיר נודע לעשיר כי שני ה"אורחים" היו רבי דוד מליצוב וה"יהודי". רץ, איפוא, אחריהם וכשהשיגם התחיל לבכות בדמעות חמות ולפייס את ה"יהודי" שימחול לו על עלבונו, בהתנצלו לפניו שלא הכירהו וחשב אותו לאחד "מארחי פרחי".

- עלבון כבודי אני - השיב לו ה"יהודי" - איני צריך למחול, מאחר שלא נתכוונת להעליב אותי. אבל כבודו של היהודי, שאליו אמרת דברי העלבוני אין ביכלתי למחול. לו גם לא חשבת להעליב אותי אבל עץ כל פנים זלזלת בכבודו של יהודי סתמי. כבודו של אותו האיש מישראל אין ברשותי למחול...

מהיום ההוא - מסיימת האגדה - זיה אותו העשיר מחלק הרבות צדקה לכל מי שבא אליו, ומכל עני ועני בקש שימחול לו על עלבונו... ב)

אופינית היא אחת מתורותיו על גודל מעלת הצדקה: הן בכל דבר רע שבעולם - אמר - יש בו גם צד טוב. ניצוצות הקדושה פזורים בכל מקום, אפילו ביותר שפל. מהו, איפוא, הצד הטוב, הניצוץ האלקי, שבאפיקורסות? - על שאלה זו השיב ה"יהודי": שבאפיקורסות ישתמש האדם בשעת נתינת הצדקה, אל יבטח אז האדם בד' ויאמר: הלא ד' אב רחום וחנון ולא יעזוב את העני ובני ביתו לגוע ברעב. על ידי "בטחון" זה הלא ישתמש מחובת הצדקה. מותר, איפוא, לאדם להשתמש אז באפיקורסות ולחשוב בדעתו: אם אני לא אתן לעני מי

א) עיין לעיל, בפרק "ר"ד מליצוב והשפעתו על ה"יהודי" עם' כי' כ"ד; תפארת היהודי" עם' 6.

ב) הרב רבינוביץ, כתר היהודי" עם' ל"ט.

ג) שמעתי מחסידים.

ירחם עליו? הן יגוע עם בני ביתו ברעב. זהו הניצוץ הקדוש שבאפיקורסות א).

ה"יהודי" מפשיסחה היה אחד הצדיקים שהתאחדו בו כל המדות העילאיות של היהדות לאחדות שלמה. הוא היה גאון תורני, שהפליא את גאוני המתנגדים בחריפותו ו"צדיק-אמת", שהתמזגו בו כל המדרגות החסידיות. הכירו כל החסידים שלפניהם תופעה מיוחדת במינה. אף הדמיון החסידי העשיר לא היה בפיו די מלים, לתאר בהם את קדושתו הנפלאה. כל התארים שנתנו לגדולי הצדיקים שעד זמנו לא היו מתאימים לציור אישיותו, והערצתם הגדולה זו מצאה את בטויה בשם החדש שקראו לו: היהודי הקדוש.

אופיינים הטעמים שנתנה החסידות לקריאת שם זה. בטעמים אלו בא לידי בטוי, עד כמה היה ה"יהודי" מקודש ונערץ בין החסידים. הסבה שלא נקרא בשמו העצמי היתה, על שם ששמו היה דומה לשם רבו ה"חזוה" מלובלין, ודין מפורש ב"שולחן ערוך" ש"אסור לתלמיד לקרוא לרבו בשמו, ואפילו לקרות לאחרים ששם כשם רבם אסור" ב). שנו, איפוא, לקרותו בשם "יהודי קדוש". טעם אחד אמרו החסידים, שלכך נקרא בשם זה, על שם שלא אמר מעולם חדושי תורתו בשמו העצמי, כ"א בשם אחרים. ביחוד, רגיל היה לומר ששמע את החדושים מיהודי אחד. בטעם זה הביעה החסידות את הערצתה הגדולה לענותו של ה"יהודי" ולדרכו להסתיר את מהותו הפנימית. טעם אחר אמרו, על שם שבכל יום ויום נשתנה בעבודת ד', כמו מאינו יהודי ליהודי. בטעם זה הביעו החסידים את השתוממותם על עבודת האלקים הקיצונית של ה"יהודי". טעם שלישי אמרו על שם שנשמתו היתה נשמת מרדכי היהודי ג). רבי יצחק מאיר מגור, מעריצו הגדול של ה"יהודי", באר והרחיב טעם אחרון זה, עפ"י מאמר התלמוד: "ואמאי קרי ליה למרדכי יהודי? — על שם שכפר בעבודה זרה וכל הכופר בעכו"ם נקרא יהודי" (מגלה י"ג ע"א). נמצאים בתלמוד וב"זוהר" עוד הרבה מאמרים על מדות רעות, שהמתנהג בהן הוא כעובד עבודה זרה. על כעס: "כל הכועס כאלו עובד עכו"ם ד'; על דה"ר: "כל המספר לשון הרע, כאלו כפר בעיקר" ה) ועוד. ה"יהודי" מפשיסחה היה, לפי דבריו, האחד שראוי היה להקרא בשם "יהודי" סתם. לא היה דומה לעכו"ם בשום דבר. לא

א) הרב רבי יעקב אהרן מאלכסנדר, בית יעקב פ' קדושים דף מ"ג.

ב) "זוהר דעה" סי' רמ"ב סעיף ט"ו.

ג) עיין על טעמים אלו: ר' אהרן וואלרן, שם הגדולים ההרש" ערך ה"יהודי"; נפלאות היהודי בהקדמה.

ד) זוה"ק בראשית דף כ"ו ע"ב. עיין שבת דף ק"ה: "כל המקרע בגדיו בהמתו יחיה בעיניו כאלו עובד עכו"ם".

ה) ערכין דף ט"ו ע"ב.

נמצאה בו שום מדה רעה. לא כעס ולא חנופה. לא גאות ולא דה"ר. הוא כפר בעבודה זרה עם כל פרטיה ופרטי פרטיה, בהיותו יהודי שלם ששמו התאים לו באמת א).

וכמו שהעריצוהו החסידים כן העריצוהו גם גדולי הצדיקים, ועוד הגדילו את קדושתו על זו של ה"חזוה" ב). ככה אמר ה"שרף" רבי אורי מסטרליסק, שהרבי מלובלין היה דוגמת תפלין של רש"י וה"יהודי" דוגמת תפלין דרבנו תם, ועפ"י הקבלה גדולה קדושת התפלין של רבנו תם מתפלין של רש"י ג).

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר פעם לרבי יהודה לייב מזקילקוב, מתנגדו הגדול של ה"יהודי": לרבנו ה"חזוה" מלובלין היו גונים הרבה. היה לו גון מיוחד של תורה, של מצות, מדות, מעשים טובים וכו'. כל אחד מתלמידיו לקח לו גון אחד מגוני רבו. מורי ה"יהודי" לקח גונו הראשי, גון של יראת שמים ואתם ראויים להיות מצעירי תלמידיו... ד).

ביחוד העריץ אותו הגאון והצדיק רבי יצחק מאיר מגור. הוא היה אומר, שאפי' הדבור לבדו מקדושת היהודי, מסוגל להכניס יראת שמים בלב האדם ה), וכמו שרבי עקיבא היה "עלוי" בין התנאים – אמר פעם – כן היה גם ה"יהודי" "עלוי" בין הצדיקים ו).

תלמידו של ה"יהודי" וממלא מקומו, רבי שמחה בונם מפשיסחה קרא לרבו בשם "שבלת הזהב" ז). דומה היה רבו, לפי דבריו, לאותה שבלת הזהב הנמצאת בבית הנכאת, שהקש שלה, המוך וגרעיניה, גדלו משדה הפלאים זהב טהור. כאותה שבלת הזהב שאין בה כלום ממה שיש בחטה טבעית, רק היא כולה ממבחר החמרים – מזהב טהור. כך היתה אישיותו של ה"יהודי הקדוש", לא היה בה כלום ממה שיש בגוף גשמי. הוא היה מאור רוחני מזהיר ומאיר. "זהב טהור" שלא שלטה בו חלודה, וזהו לא הועם משום פגם ובתם...

א) מאיר עיני הגולה" אות ע"ד.

ב) עיין: "רסמים צופים" א"ר פכ"ב אות ס"ה.

ג) הרב סיוויסוף ב"תפארת היהודי" אות ז'.

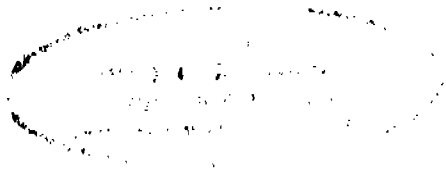
ד) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות היהודי" ע' 53.

ה) "מאיר עיני הגולה" אות ע"ג.

ו) שם אות ע'.

ז) הרב סיוויסוף ב"תפארת היהודי" אות י"ג.

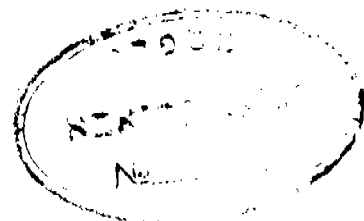

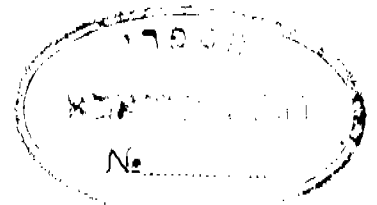
רבי יעקב יצחק מפשיסחה

„היהודי הקדוש“

חוברת שניה

ספר זה מתבוננו של אבי היקר
ר' חיים צ. בר-אבא ע"ה
יקיר העיר תל-אביב
שהלך לעולמו בטי"ו סבת השמי"ח

פרק שביעי.

למהותה הרוחנית של החסידות הפולנית.

שלשה זרמים רוחניים בחסידות. הזרם האוקרייני, החבר'י והפולני.
יחסו של ה"חזוה" פלובלין לחסידות החבר'ית. סבת יחס זה.
אהבת ישראל בתורת רבי אלימלך מליונסק. ירידת הצדיק לצורך
עליו. תורת המניח מקוויניץ. יחוד שתי האהבות בתורת רבי יהודה
לייב סקילקוב. ה"התקשרות" בספרו של רבי קלונימוס מקראקא.
התגלות האלקות בעולם ע"י מופתים ורוח-הקודש. יחודים ודבקות.
העמסות שבחסידות הפולנית. המקורות לתקירת החסידות. מכתב
חשוב לברור מהותה של החסידות הפולנית. ההשתמשות ברוח הקודש
ומופתים ותולדות בעלי המופת בפולין ונליציא. יחס היהדות והחסידות
אל תופעות הכשפים והאקקולציות.

כדי לקנות לנו מושג שלם משטתו החדשה של ה"יהודי", עלינו
תחלה להרחיב מעט את הדבור, על מצב החסידות ומהותה בזמנו. עם ברור
מהותה תבואר לנו, ביתר בהירות, גם העצמיות והחדוש שבשטת ה"יהודי"
מפשיסחה.

שלשה זרמים רוחניים שונים בחסידות. שנויי הזרמים הם לפי מדרגתה
הרוחנית של כל ארץ, שבה מתרכזים המוני החסידים. הזרם הראשון בזמן
והמקורי ביותר הוא זה של אוקריינא (וואלין ופודוליא) – הארץ שבה
נולדו ופעלו מיסדי החסידות, רבי ישראל בעש"ט, וראשוני תלמידיו. בארץ זו,
לא הגיע מעולם למוד הקלמוד למדרגה גבוהה ולהפצה מרובה, והחסידות
הסתגלה למצבה זה. החסידות האוקריינית, הבאה לידי בטוי בספרי רבי דוב
ביר ממיזריטש, רבי יעקב יוסף מפולנאה, רבי אפרים מסדילקוב ועוד, היא
היותר מקורית. חלק חשוב בספרות זו תופסות החקירות העיוניות על יחס
האלקות לבריאה – הצמצום. עליהם היה מוטל לבסס את השיטה הקבלתית
החדשה, שנוצרה על ידי החסידות. ביחוד, החדוש על דבר צמצום האלקות
בטבע, שמצא הרבה מתנגדים במחנה התלמודיים כגאון רבי אליהו מוילנא
ורבי חיים מוולוז'ין. מלבד חקירות אלו, תופסות חלק חשוב ה"תורות" על
שאר החדושים, שהביאה אתה החסידות כ"העלאת הניצוצות", "יחודים",

„בטול היש“, „התחברות להמון העם“, „זלזול בגאות הלמדנים“, השקפות חדשות על היראה, האהבה ועוד.

הזרם השני הוא זה של רייסין (רוסיא הלבנה) – זרם החבדיו“ת. כי שונה מדרגתה הרוחנית של ארץ זו מאשר באוקריינא. מספר הלמדנים היה רב בה והשפעתם היתה כבירה. בעד למדני רוסיא אלה, שלא הסתפקו בחסידות האוקריינית, כי יותר מדי פשוטה ועממית היתה שתוכל לקרבם אליה, חבר רבי שניאור זלמן מלאדי, הגאון התלמודי והוגה הדעות, את ספר ה„תניא“, שבו קבלה החסידות צורה פילוסופית עמוקה, ואת ה„שולחן ערוך“ שהצטיין בגאונותו. ע“י שני חדושים אלו: העלאת ערך למוד התלמוד ויצירת חסידות פילוסופית, יכלה החסידות, העממית ביסודה, להשלים עם הלמדנות, המתנגדת לה.

הזרם השלישי הוא זה של פולין (הקונגרסית וגליציא מערבית ומזרחית). יוצר זרם זה היה הצדיק רבי אלימלך מליזנסק. בספרות החסידות הפולנית מעטים המחקרים העיוניים על הצמצום, ידיעה ובחירה וכדומה. יסודות אלו של החסידות נחשבים בה ל„מושכלות ראשונות“, שאין עליהם מערער ושנתבססו כבר על ידי שאר תלמידי המגיד ממיזריטש וביחוד, ע“י הרב מלאדי. תפקידה העיקריים של החסידות הפולנית היו: התעמקות בחסידות והוצאתה לפועל. ספרי הצדיקים הראשונים בפולין מלאים „תורות“ על דבקות, יראה, ענוה, יחודים, נטירת הברית ועוד. אולם עיקר החדוש שבתורתם היה העלאת ערך הצדיק למדרגה היותר גבוהה. מרבים ספרים אלו לדבר על הצדיק בתור מעלה ומרומם את ישראל למדרגת קדושה גבוהה וביחוד, בתור משפיע ו„ממשיך חסדים“ לישראל. כששאלו את ה„חוזה“ מדובלין על יחסו לשיטת הרב מלאדי, השיב תשובה אופינית: „אנו אוהבים „תורות“ פועלות!“ (ביהודית: „מיר האבען ליעב פועלישע תורות“ משחק מלים – פולניות-פועלות). (א) כלומר: ה„חוזה“ לא העריץ את ההתעמקות במחקרים העיוניים, שנעשתה ליסוד שיטתם של החבדיו“ם. העיקר היה אצלו ההתנהגות המעשית של החסידות; ההוצאה לפועל של כל המדות החסידיות כיראה, אהבה, ענוה, נטירת ברית וכו', וגם להמשיך „חסדים“ והשפעות גשמיות לישראל ע“י תפלת הצדיקים (ב).

שיטתם מתבארת על ידי זה, שהשפעת המתנגדים בפולין, לא היתה כל כך גדולה כמו בליטא ורייסין. אמנם התאמצו, בראשית ימיה של החסידות, להכחידה מן העולם. בתי הדין בלבוב, קראקא וברודי הוציאו חרמים חמורים על אלה „חדשים מקרוב באו, ובים התלמוד עקבותם לא נודעו, העושים אגודות אגודות ויניעו תנועות שנות כשכור, האומרים שלא התלמוד

(א) רבי יוסף לוינשטיין ב„נפלאות הרבי“ אות רל"ו.

(ב) כזה היה גם יחסם של שאר הצדיקים העממיים לשטת רבי שניאור זלמן מלאדי.

עיין: ת. מ. היילסאן „בית רבי“ (ברדיטשוב תרס"ג) עמ' 87.

העיקר^א, אבל החרמים והשמתות לא הוצילו מאומה. בליטא עמד בראש תנועת המתנגדים הגאון רבי אליהו מוילנא, אישיות בעלת השפעה כבירה על כנסת ישראל, שהיתה ביכלתה לרכז מסביב לה את בחירי הרבנים ומנהיגי הקהלות. מטעם זה, הצטיין הפולמוס^ב שבין המתנגדים והחסידים בחריפותו וגרם לתוצאות רעות, שאחת מהן היתה להושיב במאסר את רבי שניאור זלמן מלאדי. אולם בפולין וגליציה לא נמצאה אישיות כ"גאון" ש"תעמוד בפרץ", והחרמים והנדויים נמסו כקרח מפני שמש קיץ... הצדיקים בפולין לא הוצרכו להצטדק ולהתנצל לפני המתנגדים, על היסודות העיוניים שבחסידות. רק במעשיהם והתנהגותם: בתפלתם שהיתה בהתלהבות גדולה וביראה עילאה, באהבת ישראל בלתי-מוגבלת, בדבקות, בענוה, בקדושה ובמופתים ו"המשכת חסדים" לישראל, כבשו את לבם של יהודי פולין.

לעמוד על מהותם של חדושים אלו בחסידות הפולנית דרושה הרחבה יתרה. על ידי הכרת חסידות זו, שלא נחקרה עוד, נעמוד על שטתו של ה"יהודי" מפשיסחה, מקוריותה וערכה הרב. אתחיל את דברי מתורת רבי אלימלך מליזנסק ואסיים באחרונים, שהמשיכו ופתחו את^ד שיטתו, בצרוף השקפות על התנהגותם, ועל המופתים.

עיקר העיקרים בתורת רבי אלימלך מליזנסק הוא "אהבת ישראל". הצדיק שהוא בבחינת דוכרא, אינו משגיח לטובת והנאת עצמו, אלא כל כוונתו היא להשפיע שפע טוב לכל ישראל, ותמיד נפשו ורצונו משתוקקים לראות בשמחת ישראל, שלא יחסר להם כל טוב^ה. כדי להוציא "שמחת ישראל" זו לפועל, מתפללים הצדיקים בהתלהבות, בדבקות וביראה עילאה וע"י תפלתם, הנאמרת מעמקי לבם, ממשיכים חסדים והשפעות טובות לישראל. הצדיקים דואגים תמיד לכללות ישראל ומתפללים עליהם בכל עת, מעוררים רחמים וממתיקים כל הדינין מעל ישראל ומהפכים אותם לרחמים^ו; "ע"י מסירות נפשו של הצדיק על ישראל, הוא מבטל גזרות רעות ומשפיע להם כל טוב^ז". רעיון העובר כחוט השני דרך כל הספרות החסידית בפולין הוא, שישראל אין יכולים לעבוד את ד' כראוי בעניות ובחוסר פרנסה. מטעם זה ממשיכים הצדיקים שפע לישראל, כדי שיוכלו לעבוד את ד' מתוך הרחבת הדעת, כי "קשה לישראל לקיים מצותיו ולהיות תמיד בתשובה ובפרט בגלות המרה, ולזה צריכים סעד, שיתן השי"ת המטה ביד הצדיקים, שיהיה בהם כוח, כדי לרפאותם ולהחיותם בתפלתם"^ח. על הצדיק "להשפיע לישראל כל טוב, למען יהיו צדיקים גמורים, שלא תהיה להם שום מניעה

א) מנוסח חרם-קראקא שנרפס ב"לוחות זכרון" עמ' 40.

ב) "נועם אלימלך" פ' פקודי.

ג) שם פ' שלח.

ד) שם פ' חקת.

ה) שם פ' וישב.

בעבודת הבורא ית"א. בכוח „אהבת ישראל“ זו יש לאל יד הצדיקים לעשות כל מה שרוצים. מפתחות הבריאה כולה נמסרו בידיהם לטובת ישראל. „השי"ת נותן בידו ורשותו של הצדיק, כל הטובות וההשפעות שישפיע לישראל“ (ב); „הצדיקים קרובים לעולמות העליונים, ומוכן לפנייהם ליטול השפעות, כאדם שהוא קרוב אצל איזה דבר, ונוח לו בקל ליטול בידו“ (ג).

ותפקידו של הצדיק אינו רק להמשיך חסדים לישראל ולתת מופתים לטובתם. עליו גם להעלות את נשמות ישראל, לטהרם ולקדשם. קדושה זו מכנים הצדיק בלב חסידיו ע"י התנהגותו העליונה, ע"י דבקותו, יראתו ואהבתו הגדולה לישראל. וביחוד, ע"י ה„התקשרות“ שהוא מתקשר עם חסידיו, השייכים לשורש נשמתו. ע"י „התקשרות“ זו, ביכלתו של הצדיק להעלות את אנשי שלומו ולקדשם, כדי שיהיו ראויים להשפעות גשמיות. „הצדיק השלם העובד את ד' באמת, ויאבק איש עמו“ – היינו אבק החטאים שהם בכל איש, כל זה הוא נגד עיניו, והוא מעלה אותם עד כסא הכבוד“ (ד). ואם תאמר: איך יכול הצדיק, שהוא דבוק באין סוף, להעלות בתפלתו ונשמתו אנשים חטאים? הן הצדיק הוא „מובדל ומופרש מעניני עולם הזה, ואין לו שייכות עם העולם כלי? –“ אולם כשהצדיק חוטא איזה חטא קל, ועושה תשובה עליו כעל עברה חמורה, כי „עם צדיקים מדקדקין כחוט השערה“, ואזי בשעת אותה התשובה, הוא מתקשר עם נשמות החטאים ומעלה אותם, אם יארע לצדיק איזה חטא, אזי יורד ממדרגתו ומהררר בתשובה, ועי"ז יכול להחזיר גם את העולם עמו“ (ה).

ככה הורה גם המגיד רבי ישראל מקוזניץ, ש„מדרך הצדיקים להמתיק הדינים ולבקש רחמי השי"ת על בראיו“ (ו). הצדיקים, לפי דבריו, „נחשבים בעיניהם לאין ואפס, הם ענוים ושפלים ואינם חוששים לטובת עצמם, ועי"ז שהם זוכין לבחינת אי"ן, מחדשים בעולם גזרות טובות, ישועות ונחמות, כפי רצונם“ (ז). בהמשכת החסדים והמופתים, מתכוונים הצדיקים לא רק לטובת ישראל, כ"א גם לטובת השכינה. כי „אם איזה איש מישראל בצער, אזי גונע הצער גם למעלה והשכינה הקדושה, כביכול, מיללת עליו: קלני מראשי קלני מזרועי!...“ (ח) וכדי למנוע, כביכול, צער מהשכינה, על הצדיק

(א) שם פ' שמות.

(ב) שם פ' חיי שרה.

(ג) שם פ' וירא.

(ד) שם פ' וישלח.

(ה) שם פ' קרח.

(ו) „עבודת ישראל“ פ' גת.

(ז) שם פ' ויצא.

(ח) שם פ' מקץ.

להיות כמו „צינור הממשיך נוזלים, כן הוא ע"י מעשיו הטובים, ימשיך השפעות טובות לישראל" (א).

בזו היתה גם שיטתו של רבי יהודה לייב מוקילקוב, אחד מגדולי תלמידיו של רבי אלימלך מלינסק וה"חווה" מלובלין. „כל העבודות של הצדיקים אינן – לפי דבריו – רק להביא תענוג להבורא, שהוא ית' ישמח בעולמו ויהיו לו שעשועים ותענוג מכל הנבראים. מפני זה רצון הצדיק ותשוקתו תמיד, שיהיה לזרע ישראל שפע ברכות ורב טוב, שלא יהיה לכנסת ישראל הן בכלל והן בפרט שום חסרון וצער. טעם אחד: מחמת שמצוה לאהוב את ישראל, ועוד: שאהבת ישראל נקשרת באהבת הבורא והיא אחת, כי מי שאהב את השם, אהב גם את ישראל. והנה הצדיק מקשר ומיחד שתי האהבות זו לזו, כי מחמת שאהב את ד' ורוצה לשמח את הבורא והצדיק שמאמין, שבכל צרת ישראל, כביכול לו צר, ועי"ז שממשיך טובות לישראל ופותח עולם השמחה והחדוה, שמח הקב"ה עם בראיו ונעשה יחוד בין אהבת ישראל לאהבת הבורא" (ב). לתכלית זו, יחוד שתי האהבות, „מבטלים הצדיקים כל גזרות רעות ומפירים מחשבות שונאי ישראל, מבלי תת להם שום כוח להצר לישראל" (ג), וכל „מיני ברכות וישועות ונחמות באות לעולם בזכותם" (ד).

למרוב פסגתה הגיעה שיטה חסידית זו, בתורותיהם ובמעשיהם של ה"חווה" מלובלין ותלמידיו: רבי מאיר מאפטא, רבי קלונימוס מקראקא ועוד. המעין בספרי ה"חווה", ב"אור לשמים", „מאור ושמש" וכדומה, רואה שהחלק הכי חשוב תופסות התורות, על תפקידי הצדיק בתור מעלה את ישראל למדרגה רוחנית גבוהה, ובתור משפיע טובות לישראל ומתעניין במצבם החמרי. בספרים אלו נחשבות עוד התקרבותו של הצדיק להמון העם, והשגחתו על מצבם הרוחני והגשמי, כתנאי ראשון של החסידות.

„עיקר פעולות צדיקי הדורות – כתב רבי קלונימוס מקראקא – והשרידים אשר ד' קורא, כרבי שמעון בן יוחאי וחבריו, וגם אחריו בסוף הימים, שהופיע אור רבנו יצחק לוריא, ואחריו שהתנוצץ ניצוץ הבעש"ט וגם יתר צדיקי הדורות, מאז ועד עתה, היתה מגמתם להתקשר עם בני ישראל לשרשם, ולהסיר מעליהם המסכים המבדילים והתאוות הגשמיות, כדי שתהיינה נשמותיהם קשורות בשורש הקדושה; שתהיה יראת הבורא ב"ה על פניהם, אפילו בחדרי חדרים, לבלי לעבור בזדון אפי' על קל שבקלות מדקדקי סופרים. ואיכות התקשרות נשמותיהם היא: ע"י שמפשיטין את עצמם מהגשמיות, ויוצאים מתוך חומריותם לגמרי לקשר נשמותיהם באין

(א) שם בלקוטים דף ס"ו.

(ב) „לקוטי מהרי"ל" (לובלין תר"ס) פ' חיי שרה.

(ג) שם פ' וישלח.

(ד) שם.

סוף, ועי"ז ממשיכים אתם גם נשמות בני ישראל לקשרם בשורש"א). „כוונת השי"ת בבריאת האדם בעוה"ז – מבאר אותו הצדיק את מהות ה„התקשרות" במקום אחר – היתה, להוציא ניצוצות הקדושה שבכל דבר ולהחזירם למקומם העליון, כידוע מספרים קדושים, והניצוצות הם הנשמות הקדושות השייכות לשרשו, כי לכל אדם יש ניצוצות השייכים לשורש נשמתו דוקא. לכן יש לכל צדיק אנשים הנוסעים אליו להתדבק עמו, והם ענפים משורש נשמתו, וע"י התקרבותם אליו הוא מעלה ומקשר את נשמתם בשרשם למעלה, והם ניצוצות שלו שצריך להעלותם, וכשהאדם מתקן את עצמו אז ממילא באים אליו כל הניצוצות שלו, השייכים לשורש נשמתו, כדי לתקנם, דהיינו: הן ממאכלים ומשקים וחפצים ובגדים מכל הדברים שבעולם, שיש בהם ניצוצות קדושים. וממילא באים הם לאדם הצדיק, כדי שיתקנו אותם הניצוצות על ידו, כי כל הדברים נמשכים אל המקור והשורש, והצדיק לאמתו זוכה להעלות את הניצוצות הקדושים השייכים לשורש נשמתו"ב). „זה דרך הצדיקים – כותב רבי מאיר מאפטא – שמעלים כל הניצוצות וכל הנשמות שנפלו למטה, כי הצדיק מתאחד עם כולם, כי בלתי אפשר להניח קומה שלמה זולתי אבר אחד, ורק בין כולם נעשה קומה שלמה"ג). מטעם זה „על הצדיק לדבק את עצמו עם אותן הנפשות, אשר עדיין אינן מטוהרות כראוי לנקותם ולטהרם"ד).

אולם החלק היותר חשוב בספרים אלו, תופסות ה„תורות" על דבר הצדיק בתור ממשיך חסדים לכנסת ישראל. נתינת המופתים, הגדת העתידות והנבואות ורפואת החולים, הגיעו למדרגה היותר גדולה, שלא היתה כמות בדברי ימי החסידות.

הגורם הראשון והעיקרי לנתינת המופתים והשתמשות ברוח הקודש בפרסום, הוא גם לצדיקים אלו, כדי לעשות טובות על ידיהם לישראל. כלל גדול בתורת החסידות הפולנית, ש„מחויב להיות לישראל כל טוב והעניות תהיה רק במחשבה כדמיון"ה), כי „כל אחד ואחד מישראל הוא אחד מאברי השכינה או ניצוצות השכינה"ו), ואם, חלילה, ישראל נמצאים בעוני ומחסור, נוגע הצער, כביכול, בשכינה. מטעם זה עושה הבורא ב"ה, שרצונו להיטיב לישראל „את הצדיק – צינור אל השפע הנמשך ממנו"ז). ע"י השפעות גשמיות אלו מתרבים האחדות והשלום בין ישראל, כי „כל המשפטים באים ע"י קנאת

(א) „מאור ישמ"ש" פ' סנחם.

(ב) שם פ' חוקת.

(ג) „אור לשמים" פ' ויצא.

(ד) שם פ' קדושים.

(ה) שם פ' בראשית.

(ו) שם בפתיחה ע"ס 12.

(ז) שם פ' בראשית.

איש מרעהו, שנדמה לו כי חברו העוסק במשא ומתן שלו נוטל פרנסתו, ואם הצדיק מתפלל בעד בני ישראל, שיתן להם השי"ת די מחסורם בריוח ומשפיע להם עושר וכבוד, אם ככה יעשה לא יקנא איש ברעהו ויתרבה השלום בעולם" (א). ראו צדיקי פולין שהתנאים החמריים הקשים, שבהם נמצאו יהודי פולין בזמנם, גורמים במקצת גם לירידתם המוסרית במקצוע המסחר, ורק כשמצבם של ישראל יוטב בגשמיות, תהיה התחברות ודבקות בין ישראל ויתאחדו לעבודתו" (ב).

אל הגורם הקודם נוסף גם גורם שני: כי ההשתמשות ברוח הקודש ומופתים, חובה הוא על הצדיק, כדי לגלות ולפרסם על ידיהם את האמונה באלקות בעולם. הצדיקים ראו במופתיהם היוצאים מגדר הטבע, בנבואותיהם ורוח קדשם התחדשות הנבואה, בוציר אנפין. כדי לעצור בעד רוח ההשכלה, שלמדה ברבים, כי אי אפשר כלל לשנות את חוקי הטבע, ושמן הנמנעות הוא שתמצא באדם הסגולה לראות מרחוק ולהגיד עתידות ונבואות, הקובעות מראש את ההתפתחות המאוחרת של מאורעות העולם, השתמשו הצדיקים במופתים ורוח הקדש, כדי להראות על ידיהם את הרוח האלקי השולט בחוקי הטבע. "השי"ת ברא כל העולמות – כותב רבי כלונימוס מקראקא – והשתלשלותם כדי שתתגלה שכינתו בתחתונים, שכל הברואים ובאי עולם יכירו שבח רוב גדלו ואלקותו ית"ש, שהוא לבדו מנהיג כל העולמות. ומתחלה הופיע לנו השי"ת ממעון קדשו ע"י הנביאים הקדושים, שהיו מתנבאים באספקלריא המאירה והיה נראה לעין כל התגלות שכינתו. ואח"כ ששלק נבואתו מהם מטעמים ידועים, עדיין היו משתמשים בבת קול. ועונותינו הרבים גרמו שאין לנו לא נביאים ולא בת קול, אך זאת נשאר לנו: קשקוש פעמוני קודש, שהשי"ת משרה רוח קדשו על צדיקי הדור, וכל רצונו של השי"ת הוא רק בשביל התגלות אלקותו בתחתונים, ועי"ז תתחזק האמונה שצדיק הדור עושה פעולה ע"י תפלתו הזכה, שע"י שנתרפא החולה ונפקדה העקרה, שהתפלל עליה, עי"ז נראה לעין בני דורו התגלות אלקותו. גם צדיק הדור אל יחשוב ח"ו איזה דבר גשמי, בתתו איזה מופת, רק כל כוונתו תהיה שתתגלה על ידו אלקותו ית"ש, כי זולת זה אינו נחשב לצדיק כלל" (ג).

בכל דור ודור – כותב רבי מאיר מאפטא – הצדיק שבדור ממשיך השגחת הבורא בעולם, ולא יאמין העם בשום טבע חיצוני, כי הצדיק מבטל הטבע, וממשיך השפעות שלא כדרך הטבע" (ד).

המופתים ורוח הקודש, שמשתמשים בהם הצדיקים, מוסיפים כבוד

(א) מאור ושמש" פ' יתרו.

(ב) מאור לשמים" פ' לך.

(ג) מאור ושמש" פ' מקץ.

(ד) מאור לשמים" פ' וירא.

לישראל ומקדשים שם שמים בעולם כולו, אפי' בין הגוים. כי „הצדיק כשהוא לומד תורה בהתלהבות ודבקות גדולה, מלהטת אש סביבותיו ורואה הכל כמו אז במתן תורה, ותפלתו עושה רושם למעלה ומתקבלת בעולמות העליונים, ומשפיע שפע טוב לכל באי עולם אף לאיש נכרי, המבקש ממנו שיתפלל עבורו, ובוה נתעלו בני ישראל אף אצל הגוים, כי רואים בחוש שהקב"ה קרוב אצלם לשמוע תפלתם" (א); „המתדבק ביראה עילאה – כותב רבי קלונימוס מקראקא במקום אחר – ע"י קדושתו וטהרתו יכול לפעול נסים ונפלאות, וצדיק כזה כל העמים מתפחדים ממנו ונותנים לו כבוד ויקר, כמו שראינו בעינינו כמה צדיקים, אשר הגוים נתפחדו מהם, מפני הדר קדושתם, אשר היא נפרת בפניהם מפני דבקותם" (ב).

נסים ונפלאות אלו עושים הצדיקים, ע"י ה„יחודים" שהם מיחדים על כל דבור ודבור ועל כל תנועה ותנועה. בכל פעולותיהם ומחשבותיהם מתכוונים „צדיקי האמת" רק לשם אלקים ולשם קיום מצוותיו בקדושה, טהרה, צנוה, יראה ובלי שום פניה היצונית, כפנית גאות, שקר, הונאה או ממון. מחשבתם דבוקה תמיד רק בנקודה מרכזית אחת: באלקים. ע"י דבקות תמידית זו באין סוף, זוכים לכל המדרגות הגדולות ולרוח הקודש. „ע"י מעלת קדושת המחשבה של הצדיקים שלא נפגמה – כותב רבי שלמה הכהן מראדומסק – והם תמיד במחשבות קדושות לד', ע"כ יתעלו במחשבה ההיא לדבקות העליון ב"ה, שלמעלה העבר והעתיד הכל שוה, לכך יזכו לאור רוח הקודש ולנבואה, בהמשך אור אין סוף ב"ה במחשבתם" (ג). „הצדיק שאינו מסיח דעתו מהשי"ת" (ד) – כותב רבי קלונימוס מקראקא – ונותן לב שלית אחר פנוי מיניה, בכל מקום שנותן עיניו רואה אלקות, ופונה למעלה עד עולם התשובה, שהיא עולם הבינה (– הספירה השלישית) ומשם מתדבק בחכמה עילאה (– הספירה השנייה), כי הם (– החכמה והבינה) „תרין רעין דלא מתפרשין", עד שמתדבק באין סוף ב"ה, ומשם ממשיך השפע דרך כל העולמות. וכשמתגברים הדינים, חלילה, אזי יש כוח ביד הצדיקים שמדבקים עצמם בעולם התשובה, שהוא עולם הבינה, וממתיקים הדינים בשרשם. וחכמה ובינה „תרין רעין דלא מתפרשין", וממילא יש כוח ביד הצדיק למשוך מחכמה עילאה, נסים גדולים ורחמים וחסדים לכנסת ישראל" (ד).

כפי שאנו רואים מהקטעים המובאים, היתה החסידות הפולנית בתורתה

(א) „מאור ושמש" פ' ואתחנן.

(ב) שם רמזי פורים.

(ג) „תפארת שלמה" פ' בהר.

(ד) „מאור ושמש" פ' חוקת. עיין עוד ר"ג סטשרנוביל „מאור עינים" פ' שמות; „נועם אלימלך" פ' ויהי.

ומעשיה עממית. תפקידיה העיקריים היו, לפקח על מצבם הרוחני והגשמי של השדרות הרחבות. ביחוד, של המון העם. לדרוש את שלומם ולהיטיב להם בכל מה שאפשר. „לך נא ראה את שלום הצאן!“ – „התורה מלמדת אותנו בזה – כותב רבי שלמה הכהן מראדומסק – דהנה מצינו צדיקים גדולים וטובים, שלא כווננו כל ימיהם רק לרוממות כבודו ית"ש, ולא שתו את לבבם לטובת העוה"ז להשפיע לדורם, אבל לא יאות כן, כי הצדיק צריך להסתכל גם למטה בעוה"ז, על פרנסת ישראל לבד יחסר להם כל טוב, שיסתכל בשלום אחיו – הצאן – בעוה"ז" (א). על הרועה הנאמן, הצדיק, להתבונן למצבם החמרי של ישראל. להציל אותם מכל הפרעניות המתרגשות ובאות תכופות עליהם ולהשתמש לטובתם בכוחות אלקיים, בלתי-טבעיים. „טובת ישראל“ – היתה עיקר העיקרים בתורתם. אם ישראל, חלילה, נמצאים בצרה ועוני, אזי אי אפשר להם לקיים גם את מצות התורה. את המאמר העתיק „אם אין קמח אין תורה“, השתדלו לגשם בחיים. „הצדיק שרוצה להרבות יראת שמים בעולם – כותב ה„חווה“ מלובלין – יראה להמשיך חסדים, כי אם אין קמח אין תורה“ (ב). על הצדיק להתאים את מעשיו ותורתו כפי דרישת הזמן והעם. „תורה שבכתב ותורה שבפ"ה – כותב רבי מאיר מאפטא – מוסרו הקב"ה לכל דור ודור, שידרשו צדיקי הדור על פיהם את התורה שבכתב, כפי שכלם, לפי העת והזמן, וכן שמעתי מאדמו"ר הרב הקדוש מוה"ר יעקב יצחק מלובלין, פ"ה הפטוק „ושפטו את העם בכל עת“, ר"ל לפי העת והזמן כן ישפטו ההלכה“ (ג). משפט זה לפי העת והזמן אינו משפט ריפורמי. לא לתקונים בדת ישראל, בנוסח „מתקני“ אשכנז, התכוונו בדבריהם, כי אם להתאים את תורתם ומעשיהם לפי מצב העם ולתת ערך רב להטבת מעמדו החמרי של ישראל. „הצדיק – כותב רבי מאיר מאפטא במקום אחר – ממשיך לישראל השפעות טובות וכל משאלותם, כל מה שצריכים לפי הזמן וזה: „ושפטו את העם בכל עת“ (ד).

אין פה המקום להביא דוגמאות, מאהבת ישראל הגדולה של צדיקי פולין הראשונים, אהבת ישראל שהגיעה לידי מסירות נפש במובנה הפשוט של המלה. גם מספרי היתה לקורא ההודמנות להוכח עליה במקצת, מארבעת הטפוסים של צדיקי פולין שהובאו בו: רבי משה לייב מססוב, רבי דוד מלילוב, ה„חווה“ מלובלין וה„יהודי“ הקדוש. עממיות ואהבת ישראל אלו נראו אצל כל צדיקי פולין הראשונים, כמו המגיד מקוויניץ, רבי מנדיילי מרימנוב ותלמידי ה„חווה“ מלובלין, ממשיכי שטת רבי אלימלך מליונסק.

(א) „תפארת שלמה“ פ' וישב דף ל"ה ולי"ו.

(ב) „זכרון ואת" פ' בחילותך.

(ג) „אור לשמים" פ' בתוקותי.

(ד) שם פ' משפטים.

החסידות הפולנית עדיין לא נחקרה עוד. מקורותיה הנוכחים הם מצד אחד: כתבי פלסתר מסוג „זמיר עריצים“ א, ספרי המשכילים הראשונים וכדומה, שמכל פטפוטיהם נפרת אי-הבנה גמורה של החסידות, שהגיעה עד ידי טמטום המוח והלב, „מבלי לראות את ההוד, התפארת והאצילות שבחיי החסידים, אגדותיהם, זמרתם ותורתם ומבלי להבין לגמרי את הסבות החברתיות, הרוחניות והמוסריות, שגרמו לצמיחתה והתפשטותה. בכל דבריהם נכרת שנאה גלויה, בלב ונפש, לכל מה שנושא עליו חותם חסידי. מובן, איפוא, שערכם המדעי של כתבי פלסתר כאלו לחקירת החסידות, הוא כערך ראיותיו ה„ברורות“ מן התלמוד של רוהלינג ל„עליית הדם“...

מהצד השני גם אותם ספרי הנפלאות שנכתבו ע"י החסידים, אף שהם מכילים הרבה חומר חשוב לחקירת החסידות, אולם על חוקר החסידות להתיחס אליהם בבקורת ובוזהירות מרובה, בהיותם כתובים בלי סדר ובלי בחינת המקורות וברור אמתותם. במקום להביא בעיקר רק עובדות מהתנהגותם העיונית של צדיקי פולין, מדבקותם, ענותם, קדושתם, שטותיהם וביחוד אהבתם הגדולה לישראל, הסתפקו רק ב„מופתים“ ובמעשיות חסרי ערך ותוכן... החסידות הפולנית כמו שהיא, בלי טמטום המוח ושנאה ובלי גזמאות והזיות, מתוארת באחד מהמכתבים שנדפסו בסוף הספר „נועם אלימלך“. כל מי שחי בין החסידים ושאל את ידיעותיו בחסידות ממקורות נאמנים – מחסידים זקנים בעלי יראה ותורה, יודה לדברי הכותב, שהיה מחסידי רבי אלימלך מליזנסק ורבי שמואל מניקולסבורג, וטוהר לבב ואמת נשקפים מכל דבריו.

„אם ארצה לבאר היטב פרטי מעשיהם הטובים של הצדיקים – כותב אותו החסיד רבי זכריה מענדיל – תקצר היריעה מהכיל. אספר רק קצת מהנהגותיהם הקדושות, בדרך כלל, וזה אינו רק כטפה מן הים: כל מחשבותיהם תמיד להשלים רצון הבורא ב"ה בלבב שלם ולעבדו באמת, בלי שום תערובת הנאת עצמם כלל ובלי שום גאווה והתרוממות, והם תמיד עוסקים בתורת ד' לשמה, ללמוד על מנת לקיים. גם כוונתם בלמודם לזכך ולטהר את עצמם, כדי שיוכלו להתפלל בלי שום מחשבה זרה, ולמען טהר מחשבתם שלא יבוא להם הרהור ביום, כדי שלא יבואו לידי טומאת קרי בלילה חלילה. כשלומדים הגמרא הם מתמלאים פחד ורעדה ואימה ויראה מהשי"ת, והתורה מאירה בפניהם. כשמזכירים שם התנא לשאר השומעים, מציירים בשכלם כאלו התנא ההוא עומד לפנייהם חי,

(א) טענין הדבר, כי בניו של אותו צורר החסידים דוד סמאקוב, מחבר הס' „זמיר עריצים“, נהפכו לחסידים. כל יוצאי חלציו עד היום הזה הם חסידים. מובן כזה, עד כמה מותר לו להיסטוריון-החסידות לסמוך על דבריו, בשעה שלא יכל להשפיע גם על בניו הוא שלא יהפכו ל„כת“... (עיון: רבי יוסף לווינשטיין ב„נפלאות הרבי“ אות רכ"ג).

כדרך שמובא בירושלמי שצריך לצייר לעצמו את בעל השמועה כשמוכירים אותו. ועי' נופלים עליהם פחד ויראה מהשי"ת עד אין קץ. ואהבת התורה ואורה בוערים בהם בלי הפסק. מלמוד כזה נעשים להם נסים ונפלאות כמו בדורות הראשונים, ומרפאים חולים וממשיכים השפעות לכל ישראל, והם הנקראים עיני העדה, המשיחים תמיד על הצטרפות העדה, ומתחננים לד' על כל צרכם, הן לגוף והן לנפש, והם מתקדשים כ"כ עד שמתבטל מהם כל התאוות הגשמיות, ואין להם שום חמדה לשום תענוג עוה"ז..."

"וזה כמה שנים שאני שרוי אצלם, ולא ראיתי מהם שום דבר שפלות. ומעולם לא לן אצלם ממון בקופסא, אפילו לילה אחת. וכל ימיהם עוסקים בתורה ובמצות ובמעשים טובים, להשיא יתומים ויתומות ואלמנות, ולהתיר אסורים ולפדות שבויים, ולרפא את החולים ולנחם אבדים ולגמול חסד עם כל האנשים, ולהכניס אורחים ולקבל את כל אדם בסבר פנים יפות, ולרחם על אביונים ומצטערים תמיד בצרות ישראל..."

"ועוסקים בתורת ד' יום ולילה ומחדשים חדשי-אורייתא, ומגלים רזי תורה וסודותיה. כשאומרים איזה דבר תורה או יראה או חדוש, אז נופל על האדם, השומע מהם, יראה ופחד מאימת השי"ת..."

"כשמגיע חצות לילה, הם נעורים משנתם באימה וחרדה ומטהרים את עצמם באימה ופחד. אח"כ יושבים על הארץ ואפר מקלה על ראשיהם, ובוכים בלב נשבר ונקרע על גלות השכינה וצרות ישראל, ועול הגלות וגזירות המלך, ומתפללים עליהם שירחם ד' על עמו הקדוש, ויטה לב המלך ויועציו ושריו עליהם לטובה. להצילם מכל צרה ומיני חלאים ויסורים ומשעות רעות, ושלא יצטרכו בני עם קדוש זה לזה ולא לעם אחר, ושתייה פרנסתם בריח ובלי טרדה, ולהפך את לבכם ליראת ד' ואהבתו, ולהסיר לב אבן מקרבם וליתן להם לב בשר, למען ידעו כולם ויכירו גדולת הבורא ורוממותו, ויעבדוהו בשמחה..."

"ואח"כ לומדים גמרא ותוספות עם מפרשי הש"ס, ראשונים ואחרונים ורמב"ם ז"ל, ואח"כ עוסקים בספרים הנסתרים, כמו הזוהר הקדוש וכתבי האר"י ז"ל, וג"כ לומדים ד' שולחן-ערוך ותנ"ך. ואח"כ מתחילים להתבודד בינם ובין קונם ולהכין את עצמם לתפלה. והם מפרישים את עצמם מכל מחשבות הבלי הזמן, ומדבקים מחשבתם ונר"ן באהבה ויראה ורוממות ד', ומחשבים שפלות אדם

וסופו, ונותנים לפני עיניהם יום המיתה. ומדברים עצמם עד שמגיעים להתפשטות הגשמיות, ואהבה גדולה בוערת בלבם, עד שנראה האור בפניהם, ואימתם מוטלת על הבריות ובעלי עברות בורחים מפניהם, מגדל הפחד המגיע מרוב קדושתם ויראתם... ואינם בזה העולם כלי, רק תמיד מחשבתם בעולמות העליונים. ומרוב דבקותם אינם שומעים לפעמים מה שבני אדם מדברים אליהם. והולכים על הארץ בגופם ונשמתם דבוקה למעלה... „והם תמיד מפרסמים גנותם ומביישים את עצמם בריבים, אם יש להם איזו מחשבה פסולה, או אם דברו איזה דבור קל בלא קדושה. וחוזרים תיכף בתשובה שלמה, כאלו עשו עברה ח"ו מעבירות התורה. ותמיד רואים חובה לעצמם וזכות לחבריהם וחבורתם נאה מאד לשמים ולבריות, שיש ביניהם אהבה גדולה כ"כ יותר מאהבת אב לבנו ובעל לאשתו. ויש ביניהם אחדות גמורה, כיס אחד לכולם. ואין חלוק ביניהם לבני חבריהם, כמעט שאין נכר מי אביהם של הבנים, מגדל אהבה ואחדות. וכל זה מרוב השתוקקותם ואהבתם להשלים רצון הבורא ב"ה. ותמיד כשבאים ב' בני אדם לדבר זה עם זה, אזי אין שומעים מהם רק אהבה ויראה ומוסר ורוממות ד' ותורתו, ומסייעין זה לזה בעבודת הבורא ב"ה. וכל אחד מהם שפל בדעתו וחברו גדול ממנו, ואינם מתפארים בשום מדה טובה שיש בהם. ותמיד חוזרים בתשובה ומוכיחים זה את זה בתוכחת מגולה ואהבה מסותרת, וממש שם הוי"ה אינו זו מנגד עיניהם כלי...”

אותה אהבת ישראל הגדולה של צדיקי פולין, המתוארת באמונה במכתב זה ושהד קלוש ממנה אנו שומעים מספריהם; אותה מסירות הנפש על ישראל ואורייתא, שלה היו מוכנים תמיד וגם הרצון להלחם ב„השכלה“, שהתחילה להציג את צעדיה הראשונים על אדמת פולין וגליציה, הביאו אותם לגלות לעולם כחו הגדול של הצדיק בשנויי טבע, רפואות, הגדות העתידות, ראייה מרחוק ורוח הקודש. ע"י אמצעים נבואיים אלו, כבשו את לבם של יהודי פולין, ונהרו אליהם אלפים ורבבות איש לשאול בעצתם, ולהושע מהם בכל עניניהם הפרטיים.

החסיד והמקובל רבי אהרן מרקוס, שבבואו מהמבורג לקראקא, מצא עוד הרבה מחסידי ה„חווה“, ה„יהודי“, רבי קלונימוס מקראקא, רבי נפתלי צבי מרופשיץ ורבי מאיר מאפטא. מלומד גדול זה, שבתור יליד אירופה המערבית, לא נתעור מהזוהר המסמא והמתצה של ה„השכלה“ באירופה המזרחית, ובלי משפט קדום יכל היה להתחקות על שרשי החסידות ומהותה האמתית, מפני זקני החסידים בעלי צורה, מופלגי תורה ויראי אלקים אמתיים, מביא בחבורו הרבה דברים מקוריים על הצדיקים בעלי המופת, תלמידי ה„חווה“ מלובלין. הוא כותב: „מותר לו לכל אדם לחשוב

מה שרוצה, ולהמשיך הקבלות שכליות שונות להסברת הדבר; אבל עובדה היא, שהצדיקים ידעו היטב את מהותם הפנימית של חסידיהם וכל מסתריהם, אפי' אלו שהחסידים בעצמם לא היתה להם ידיעה מהם, גלויים היו לעיניהם של הצדיקים ככוס זכוכית. ידיעת המחשבות המודרנית היא משחק ילדים מול רוח הקודש שלהם. מרוח הקודש זה והמופתים יצאה תועלת מרובה: להחיות את הדתיות באופן אחר לגמרי, מאשר על ידי ההתעמקות בספרים עם כל מקפוקיה; אבל מהצד השני היה בהם גם חסרון, במה שהזיקו לבחירה החפשית ובשעת מעשה בטלו אותה לגמרי. מלבד זה, גרמה ההשתמשות ברוח הקודש בפרסום, לעורר בין החסידים הזיה ונטיה לעלות למדרגות רמות, שלא היו ראויים להם כלל. אולם בשביל זה, הצוו לעמוד בקרבתם רק אנשים, שלא עברו על עברות גסות... קיום היהדות^א בין יהודי הכפרים – השדרות היותר נמוכות, במקומות שהיו בלי חנוך ובסביבה של אכרים, היה אפשרי רק הודות להשפעתם^א.

כפי שכבר כתבתי, הגיעה ההשתמשות ברוח הקודש ומופתים למרום פסגתה אצל ה„חווה“ מלובלין. אחרי הסתלקותו הצטיינו בתור בעלי מופת בגליציא תלמידיו: רבי שלום מבלז, רבי דוב ביריש מאושפיץ, משפחת החוזים „ספרין“ (רבי צבי מזידיטשוב ואחיו, רבי יצחק אייזיק מקומרנא), רבי מאיר מפרימישלן ועוד. בין צדיקי גליציא התייחסו בשלילה אל המופתים רק רבי נפתלי צבי מרופשיץ^ב ותלמידו רבי חיים מצאנז. פולין הקונגרסית נכבשה רובה ע"י החסידות הפשיטתית, שהתנגדה למופתים ורוח הקודש בפרהסיא. בתור צדיקים עממיים בעלי מופת, ממשיכי שטת רבי אלימלך מליזנסק בפולין, מפורסמים: ממלא מקום ה„חווה“ הצדיק רבי מאיר מאפטא^ג, מחבר הס' „אור לשמים“, בניו רבי פנחס ורבי ישראל, נכדו רבי יעקב מאפטא ותלמידיו: ה„סבא קדישא“ רבי דוב ביר מראדושיץ, רבי שלמה הכהן מראדומסק^ד.

(א) „דער חסידומוס“ עמ' 299.

(ב) עיין: א. ח. מיכלוהן, אהל נפתלי" אות ס'.

(ג) עיין: רבי אהרן מרקוס „חסידומוס“ עמ' 164, 299.

(ד) בספרו „תפארת שלמה“ עוברת כחוט השני, אותה השטה החסידית העממית של רבותיו: רבי מאיר מאפטא ורבי דוב ביר מראדושיץ. מראשית בריאת עולם – מובא בספרו – היה בן רצונו של הקב"ה, שיהיה צדיק הדור, אשר על פיו יצאו ויבואו כל השפעות טובות לעולם^א (פ' שמות); „כל תפלתם ובקשתם של הצדיקים רק עבור טובת כלל ישראל, וע"י מסירות נפש כתפלתם ותחנונים לד', הם פועלים כל טוב לבני ישראל“ (פ' ויצא), כי „זהו כבודו של הקב"ה וכבודם של ישראל לטוב להם כל הימים, וכאשר יתפלל האדם על כבוד השי"ת, שיתגדל ויתקדש בעולם, צריך לחבר עמה, שיתגברו החסדים והרחמים בעולם והשפעות טובות לבנות ישראל, כי זה תלוי בזה ואין להפריד ביניהם“ (פ' וישב). על אודות צדיק זה – שהיה אבי זקני – כותב תלמידו רבי אהרן מרקוס: „אם דמיון

האמן התייגע לצייר תמונת אהרן, או תמונת אחד מצאצאיו הבהנים הגדולים, וראה אחר כך את מורי רבי שלמה הכהן רבינוביץ מדרומסק, התחזק בלבו הרושם שרק כך היה מראהו של הכהן הגדול. הוא היה האחרון מאותם הצדיקים, שנעשו לנושאי ספורים נפלאים ובלתי-מושגים. מה שראיתי מהמופתיים בעיני-וכחנתי בחינה מדויקה, בהרחקת כל הלוצינציות, אינו נותן מקום לשום ספקנות. הרשמים החזקים שעשה עלי מורי, לא נמחו ממני כמשך כל ימי חיי, אף בימי היותי רעים. עינינו ראתה בזמן ובשטח בלי הגבלה. אבל יחשב לחלול כבודו, אם אבוא לטפל בפרטים ממופתי" (חסידיזמוס" עם' 364).

ולא רבי אהרן מרקוס לבדו ידע לספר נפלאות מהמופתיים ורוח חקודש, שראה בעצמו אצל רבני רבנות ספורי מופתיים מתהלכים עד היום בין החסידים שעוד הכירוהו בעצמם, או ששמעו מאבותיהם שהכירוהו. ראו אצלו שנוי טבע במובן הפשוט של חסלה; רוח חקודש — הוא ראה ברבנות מיל ונבואות מפליאות. מובן, שאין מה המקום לפרט אחד מני אלה, מהדברים הנפלאים האלו. לשם כסוד מאמרי אסתפק רק בשתי עובדות נאמנות, המעידות על רוח קדשו הנפלא:

א' אחד מנכדיו של רבי שלמה הכהן מדרומסק, רבי ישראל (בן ר' אריה לייביש הכהן), נר בעיר ודינסקוואלי. בערב שבת אחד, אמר פתאום רבי שלמה הכהן למשמשו טוביה, במעמד בניו ובנותיו: „טוביה, בוא עמי אל הלוייתו של נכדי ישראל לקה!" כל העומדים מסביב נבהלו מאד, אבל לא העזו לשאול אותו, בדעתם, כי כל מלה היוצאה מפיו, היא דבר אלקים. המשמש הלך עם רבו החוצה. שניהם הלכו בדרך הסוביל לבית העלמין בדרומסק, ואחרי שהותם מעט מחוץ לעיר חזרו לביתם. רבי שלמה צוה למשמשו שיוציא אליו מים לנטילת ידים, כדון ההזר מהליות המת, נטל את ידיו וחזר הביתה. ביום הראשון אחרי השבת, באה הידיעה מדינסקוואלי, שר' ישראלקה מת פתאום בערב שבת ונקבר שם בו ביום. באותה השעה ובאותו הרגע, שהיתה ההליות בזדינסקוואלי, הלך גם רבי שלמה הכהן ללוותו בדרומסק. עובדה זו מפורסמת בין כל בני משפחתי וגם לי ספר זאת אחד מקרובי, שראה זאת בעיניו.

ב' לחג שבועות אחד, באו לדרומסק ששה חסידים מהעיר אפמא. ביום השני של החג, כשהלכו חמשה מהם ברחוב בדרומסק, פגשם נוצרי אחד מעיר אפמא ואמר להם: הוי, יהודי אפמא, אינכם יודעים מאומה מהאסון הגדול הצפוי לכם, הן כל העיר אפמא עלתה אתמול על המוקד! חמשת החסידים, שאחד מהם היה ר' יהונתן אייבשיץ, מהרו בכבי לרבי שלמה הכהן וספרו לו את הידיעה המחרידה. „אל תדאגו — הרגיע רבי שלמה הכהן את רוחם — השרפה לא ננעה בבתיכם לרעה ולא גרמה לכם שום היוק!" בשמחה גדולה יצאו החסידים מאת פני רבם, בדעתם כי ברוח קדשו לא יחטיא המטרה. אבל כצאתם פגשו את החסיד האפמאי הששי, וספרו לו את הידיעה ואת דברי הרבי, בבחלה גדולה מהר גם הוא לרבי שלמה הכהן, שירגיע גם את רוחו, אבל הרבי לא השיב לו מאומה. החסיד הבין שרבו אינו הפך לעצרו ביום טוב, התחיל לבכות לפניו ולבקשו: ואמר לי רבנו אמ, חלילה, ננעה השרפה גם בנפשות בני ביתי? — לא — השיב לו רבי שלמה הכהן — בני ביתך נצולו! כשבאו האפמאים הביתה, מצאו כדברי רבם. לא נפל מהם דבר ארצה. לחמשת החסידים לא הווקה השרפה במאומה. ביתו ורכושו של הששי נשרפו, אבל בני ביתו נצולו.

עובדה נאמנה זו ספר לי דודי הרב רבי ישראל פנחס הכהן רבינוביץ אב"ד בדרומסק.

רבי שלמה זלמן מוילנא (א) ורבי חיים מוולברום (ב). בתור צדיקים עממיים נודעים גם הצדיקים רבי משה מקוויניץ, רבי חיים מאיר יחיאל ממוגילניצה, רבי יוסף מעיריחדש ה"יהודי הטוב" ועוד.

אולם עם כל הערך הרב שנתנה החסידות הפולנית אל המופתים ורוח הקודש, שנראו ע"י הצדיקים, הורו שאסור לו לחסיד להביא ראיה לקדושתו של הצדיק, מן המופתים לבדם. רק אותו הצדיק שהכירוהו, כי מימי ילדותו התנהג בקדושה וטהרה, בפרישות וענוה, בדבקות ואהבת הבריות – שלא

חתנו של אחד מששת החסידים ר' יהונתן אייבשיץ. מלבד סמנו, חקר דודי הרב גם מחשבת החסידים האחרים, אנשים נאמנים ויראי אלקים, וכולם קימו את העובדה בכל פרטיה. רוח הקודש, גבואות ומופתים כאלו היו מעשים בכל יום, לעיני עשרות אלפים איש, יהודים וגוים, שנחרו אליו מכל עברים. נראה היה בהם עין בעין, שהתשגחה העליונה שומרת כל מלה היוצאה מפיו למלא אותה בדיוק היותר אפשרי.

(א) מצדיק זה, מביא רבי אהרן מרקוס עובדה מענינת: "ילד אחד, שמואל ליפשיץ, שאני בעצמי הכרתי אותו, נעשה פתאום, בהיותו בן ד' שנים, חרש ואלם. אביו, רבי יוסף בירוש ליפשיץ, שהיה אח"כ רב בריגליץ, היה עדיין אז בעל חנות קטנה של סבב, כשמלאו לילד אחת עשרה שנה, נסעה עמו אמו לווינא ובהשתדלות קרוביה הווינאים, הכניסה אותו לחנכו למוסד של אלמסי-חרשים. אולם, בחזרה מווינא, התחרטה האשה, שהיתה יראת אלקים מאד, על הכניסה את ילדה למוסד חפשי, שעמד תחת השפעת היהודים הריפורמיים. האשה לא השבה הרבה דק חזרה באמצע הדרך, סלייפניק לווינא, והוציאה את הילד מן המוסד, בחשבה בלבה, כי טוב לה שיגדל בלי חנוך מאשר יהיה ריפורמי. מווינא נסעה ישר לוילנא. אל הצדיק רבי שלמה זלמן תאומים. שם שהתה שלשה שבועות רצופים והתחננה אליו שיציל את בנה. לפני ראש השנה (שנת תרי"ח) קרא רבי שלמה זלמן אותה ואמר לה, כי בשבת-הנוכה תבוא עוד הפעם אליו, ואם אני לא אחיה אז – הוסיף הצדיק – תשתטח על קברי... רבי שלמה זלמן אמנם נסתלק ב"ג כסלו בקראקא. ששמה נסע לפני הסתלקותו ונקבר בקברו של בעל "מאור ושמש". השבת הראשונה, שאחרי הסתלקותו, היתה שבת הנוכה. האשה זכרה את דברי הצדיק והלכה בערב שבת, בבקר, לבית-החיים בקראקא, השתטחה על קברו ובכתה בסר גפשה עד השעה האחת עשרה לפני הצהריים. בשחורה אח"כ לחנותה מצאה את ילדה, ה"חרש והאלם", עומד בחנות ושואל אותה: אמא, היכן היית, הן קונים הרבה מתכים לך? מאז דבר ושמע באחד האדם, עד יום מותו שהיה לפני שנים אחדות. ("חסידיומוס" עמ' 368).

(ב) רבי חיים מוולברום היה אחד מבעלי המופת היותר גדולים שהיו בישראל. מתלמידיו שר ה"חווה" מלובלין ורבי מאיר סאפטא. שמתו בחסידות באה לירי במני בספרו "זכרון חיים" (וורשה תרס"ג). בתורתו ומעשיו הלך בדרך מוריו. תפקיד הצדיקים הוא, לפי דעתו, להמשיך חסדים מרובים ולבטל הדינין מעל ישראל (פ' שמות); "צדיקים אמתיים אינם נהנים מעוה"ז מאומה, אך כל תשוקתם ומנחתם היא רק תשועת ישראל בכלל ובפרט וזהו תענוגם וטובתם בעוה"ז" (פ' יתרו), כי "אם ת"ו ישראל הם כדוחק ועוני או אינם יכולים לעבוד את ד' בראוי ולעסוק בתורה ומצות" (פ' האזינו). רבי אהרן מרקוס

נמצא על נשמתו שום פגם – רק באותו הצדיק נאמין שמופתיו הם מ„סטרא דקדושה“.

„לא כל העושה אות ומופת – כותב הרמב"ם – מאמינים לו שהוא נביא, אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו, שנתעלה בהם על כל בני גילו, והיה מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה, ואח"כ בא ועשה אות ומופת ואמר שד' שלחו, מצוה לשמוע ממנו, שנאמר אליו תשמעון" (א).

„משה רבנו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין עפ"י האותות יש בלבו דופי, שאפשר שיעשה האות בל"ט וכשוף" (ב), כי גם המעוננים והקוסמים אומרים מה שעתיד להיות, ומה הפרש יש בין הנביא ובינם? אלא שהמעוננים והקוסמים וכיוצא בהם, מקצת דבריהם מתקיימים ומקצת דבריהם אין מתקיימים וכו' אבל הנביא כל דבריו קיימים, שנאמר: כי לא יפול מדבר ד' ארצה וכו' דברי הקוסמים והחלומות כתבן שנתערב בו מעט בר, ודבר ד' כבר שאין בו תבן כל"ט" (ג).

כזה הוא גם יחסה של החסידות. המופתים כשהם לעצמם, אינם מוכיחים כלום לקדושתו של הצדיק. תופעות דומות אפשר למצוא גם בכשפים וקסמים, או בתופעות האקקולטיות, ובטלפטיא, סוגסטיא, היפנוטיות וכו' שאינן אלא שמות חדשים שקרא המדע המודרני לתופעות הכשוף הקדמוניות, כפי שכבר הוכיח רבי אהרן מרקוס בספרו „החסידות" ובפרושו על התורה וגם חוקרי האקקולטיות המודרניים (ד). החלוק ביניהם הוא בזה, שהצדיקים באו לרוח הקודש ומופתים בלי הכנה, כ"א ע"י הזדככות מוסרית ורוחנית; לעומת זאת מופתי ה„סטרא אחרא" נעשים בכוונה ובדעת למפרע, והעושים אותם טמאים בתכלית הטומאה. „שמעתי מאדומ"ר רבי אלימלך מליזנסק – כותב תלמידו רבי קלונימוס מקראקא – על הפסוק: „תנו לכם מופת", כי אצל המכשפים כשעושים איזו פעולה על ידי כשפיהם, אין זאת להם לפלא כי הם

כותב: „רבי חיים מוולברום היה בעל רוח-הקודש נפלא. אף בני הדור החדש ביותר מהוצפים, הוכרחו להודות באמתות מופתיו. הוא נסתלק בשנת תרכ"ד זקן ושבע ימים, בן תשעים שנה, והשאיר אחריו כבוד והערצה לדת ישראל, בין השדרות ביותר נמוכות" („חסידיומוס" עמ' 301).

(א) רסב"ם מדע הל' יסודי התורה פ"ו ה"ו.

(ב) שם פ"ח ה"א.

(ג) שם פ"י ה"ג. כן מובא גם ב„אור החיים" שמות ו' כ"א.

(ד) רבי אהרן מרקוס „קסת הסופר" עה"ת כפ' שופטים י"ח (כתב יד); „חסידיומוס" מעמ' 208–219; גם ב„קסת הסופר" הנדפס (קראקא תרע"ב) דף ל"ה ע"ב. מהחוקרים המודרניים השווה: צעזארע לאפבראזא, היפנאטישע אונד ספיריטיסטישע פארשונגען (שטוטגארט 1909) מעמ' 117–198; ב. גראבינסקי „נויערע מיסטיק" (הילדערהיים 1916) עמ' 39.

יודעים, כי כאשר עושים מעשי כשפיהם כך וכך, מוכרח הדבר לבוא. הפליאה היא רק לזולתם, אשר אינם יודעים איך נעשה מעשה הכשוף. אבל אינה דומה טומאה לטהרה, כשמעשי הצדיק ותפלתו פועלים איזה דבר, אזי הדבר ההוא (- המופת) ג"כ לפלא בעיני הצדיק, ששומע הקב"ה לתפלתו, כי אין זה מוכרח. וזה פרוש הפסוק: „תנו לכם מופת“, שאמר פרעה למשה ואהרן: עשו איזה מופת שאראה בו כי גם אתם בעצמכם מתפללים עליו, ואז אדע בוודאי שהשית שומע לתפלתכם וזה: תנו לכם מופת - שגם לכם יהיה הדבר לפלא"א).

החסידים האמינו רק בבעלי מופת כאלו, שידעו ליראי אלוקים באמת ולאנשים עליונים, הראוים להקרא בשם „צדיק“. מי שחי בין החסידים יודע, שתמיד היו „רביים“ בעלי „מופת“, שהיו באמת חזוים נפלאים ואעפ"כ לא התחשבו עמהם ועוד היו מבזים אותם, בדעתם כי בעל-המופת אינו ראוי שתשרה עליו השכינה. „יש אנשים - כותב רבי מאיר מאפטא - אשר יש להם מדרגות וענינים גבוהים לדבר עתידות וכדומה, ואעפ"כ עדיין הם למטה, שלא נתעלו לשרשם. וזהו פרוש הפסוק: „והנה עיניכם הרואות“ - הגם שיש לכם עיני הבטה לראות מרחוק, (אעפ"כ) „ועיני אחי בנימין“ - תסתכלו אם הוא דרך ימין ואם כוונתם להמשיך את הימין בעולם, אז תדעו כי „פי המדבר אליכם“ - שמדי נתנה זאת לכם ושהוא בקדושה. ואם לאו לא תבטחו בזה, כי יוכל להיות שהוא מסטרא דשמאלא והם מראים ג"כ לאדם ענינים כאלו, אבל כאשר עבודתם היא מסטרא דימינא, אז תדעו בוודאי כי פי המדבר אליכם"ב); „מדרך המון העם - כותב רבי קלונימוס מקראקא - כששומעים אומרים על אחד שעושה איזה אות ומופת, תיכף הם נוסעים אליו ומאמינים לו כל מה שיאמר להם, הגם שלא היו מכירים אותו מכבר, מימי נעוריו, מה טיבו ומה הנהגתו; אבל באמת זה אינו כלום, כי הנסיעה לצדיק היא כדי שנתלמד מאורחותיו, כיון שנודע מכמה וכמה שנים הנהגותיו וצדקותיו וחסידותו, אזי נוסעים אליו. אבל לא לעשות העיקר מאותות ומופתים, הגם שלא נדע מה טיבו, ולא עוד אלא שאסור לנסוע אליו, ואם תמצא לומר מה יזיק לך דבר זה, וכי אומר הוא לאנשים הנוסעים אליו, חלילה, לעבור על קל שבקלות, אדרבה, הוא ג"כ מוכיח אותם לעבודת השית, ומה איכפת לך מה שעושה אותות ומופתים? אבל באמת תדע שאין זה טוב להתחבר עמו, כי סוף כל סוף שקר אין לו רגלים ויבוא, לסוף, חלילה, לעבוד עבודה זרה. ואם תאמר: מה היא התקנה, להנצל ממנו, מאחר שהוא קלא דלא פסיק, שמראה אותות ומופתים נפלאים וממשיך לב האדם לנסוע אליו? אמנם התקנה העקרית היא: שיתחבר האדם

(א) „מאור ושמש“ פ' מקץ.

(ב) „אור לשמים" פ' ויגש.

ל צדיקי האמת, שהוא מכיר אותם מכבר שהם צדיקי אמת, שיתחבר עם החברים המקשיבים לקולם ויעסוק בתורה ותפלה, וידבק בדרכי ד' מה הוא רחום אף אתה רחום וכו' מה הוא גומל חסדים וכו', אזי ממילא ישפיל את איש-המופת על שקר"א).

חז"ל אמרו: „הקב"ה העמיד משה לישראל והעמיד בלעם לאומות-העולם. ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי אוה"ע: נביאי ישראל מזהירים את האומה על העברות וכן הוא אומר: צופה נתתיך לבית ישראל והזהרת אותם; ונביא שעמד מן האומות העמיד פרצה לאבד את הבריות מן העוה"ב. ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל אוה"ע, שכן אמר ישעי': „על כן מעי למואב ככנור יהמו" וכן יחזקאל: „שאי על צור קינה" וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלמה על חנם, על לא דבר" (ג).

„תחנונים ידבר רש" – אלו נביאי ישראל; „עשיר יענה עזות" – אלו נביאי אוה"ע" (ג).

מלבד החלוקה עצמי במדרגות הנבואה שבין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם, ישנו ביניהם, לפי השקפת היהדות, גם חלוקה יסודי שני: המופתים ורוח-הקודש חשובים רק בזמן שהנביאים הם „במדת הרחמים על ישראל ועל האומות"; כשהם בבחינת „תחנונים ידבר רש", אבל כשהם בבחינת „עשיר יענה עזות" – גם מופתיהם ממקור הטומאה ומ„סטרא דשמאלא".

בין יורשיהם הרוחניים של נביאי ישראל, נביאי האמת והצדק, היו גם צדיקי פולין הראשונים, בעלי רוח-הקודש: רבי אלימלך מליזנסק, ה„חוזה" מלובלין, המגיד מקוויניץ, רבי מנדילי מרימנוב, רבי משה לייב מסאסוב, רבי דוד מליצוב, ה„יהודי הקדוש" ותלמידיהם. מטרה אחת היתה לאחרונים כמו לראשונים: שלטון הרוח על החומר; אהבת האמת והצדק; אהבת האלקים, אהבת ישראל ופרסום אמונת האלקות בעולם...

(א) „סאור ושמש" פ' ראה.

(ב) תנחומא פ' בלק.

(ג) דברים רבה פ' כ'.

פרק שמיני.

שמותו החדשה של היהודי הקדוש.*

דברי רבי אורי מסטרליסק על שם ה'יהודי'. העמדות שבחסידות הפולנית. התועלת הרוחנית בנסיעה לצדיקים. התנגדות למדני פולין לחסידות העממית. יחס ה'חזוה' אל הלמדנים. ה'יהודי' יוצר בפולין חסידות למדנית-פילוסופית כמו החברות ברוסיה. הקבלות בין החברות והחסידות הפשיסטיות. התחברות הלמדנים והחסידים הצעירים אל ה'יהודי'. ההתנגדות בחסידות העממית. מלחמת ה'יהודי' בחסידות השמחית ודרישת התחמקות בפנימיותה. תכליתן של המצות המעשיות. מהות החסידות הפשיסטית, וההבדל בינה ובין החברות. התנגדותו של ה'יהודי' לסופרים. עבודה עצמית של החסיד. החסידות העממית והפשיסטית. אחורו את זמן התפלה. אזהרות גדולי הצדיקים על מנהג החסידים לחקות מעשי רבם. משלים על תפלתו המאוחרת.

ה'שרף' רבי אורי מסטרליסק אמר: הצדיק רבי יעקב יצחק כפשיסחה היה רוצה להמשיך דרך חדשה, למעלה למטה, ללכות בני ישראל — שיעבדו את ד' בתורה ותפלה יחדיו, ודבר זה עדיין לא היה בעולם, אולם נפטר והלך לעולמו באמצע העבודה ולא גמר את הענין, ומתוך כך עתידין אנשים למעט מן הדרך, הניתן בהסתר בדרכי העבודה" (א).

כפי שראינו מהפרק הקודם, היתה החסידות הפולנית עממית. עיקר העיקרים בתורת צדיקי פולין, ממשיכי שטת רבי אלימלך מליזנסק, היה:

(*) להארת שמותו של ה'יהודי' בפרק זה והסרוד בסתנה החסידים" בפרק ט', שמשו לו, מלבד החומר הביבליוגרפי שאני מציין בהערות, גם השיתות הרבות, "עם חסידים וקנים וגאמנים, ממעריצי החסידות הפשיסטיות ומתנגדיה. (א) "אמרי קדוש" (הוצאת ר. מרגליות, לבוב) עמ' 34; עיין: רבי אהרן מרקוס, "חסידיומס" עמ' 376, שהאריך הרבה לבאר את דבריו. בפרק זה אתאמץ להאיר רק את דברי רבי אורי הראשונים. דבריו האחרונים צריכים הארה מרובה, שאין לה פה המקום.

הפקוח על מצבה החמרי של היהדות הפולנית. „ושפטו את העם בכל עת“ – לפי העת והזמן – אמר ה"חזוה" מלובלין – כן ישפטו את ההלכה" (א). לדרישות החמריות והסוציאליות, מוכרחת להסתגל גם החסידות הרוחנית. צדיקי פולין לא דרשו מחסידיהם, התאמצות רוחנית יתרה מכפי כוחם. הבינו היטב, שאי אפשר להפוך את כל העם לנביאים. התחשבו עם התנאים החמריים, הגורמים במקצת לירידה רוחנית, ולמדו זכות על ישראל. סמל צדיק עממי היה ה"חזוה" מלובלין. אותו ה"חזוה" שהיה מפורסם בקדושתו וענותו; בדבקו ו"התפשטותו מהגשמיות", ידע תמיד גם לרדת מן ה"עולמות העליונים" אל העם. להושיע את ישראל בכל עניניהם הפרטיים, לעוץ עצות, לרפא חולים ולתת עזרה ותמיכה לעניים ומחוסרי פרנסה...

אולם חסידות עממית זו, הספיקה רק לשדרות הרחבות של ישראל – ליהודים העובדים בזעת אפיהם, כדי להוציא את פרנסתם, שעל כל צרה שלא תבוא נסעו אל הצדיקים לשאול בעצתם. כשחפצו אותם היהודים לרוות גם את צמאונם הרוחני – החסיד, הספיקה להם נסיעה לשבת או ליום טוב לובלינה, אל ה"חזוה". כשראו את תפלתו המועזעת; כשהסתכלו בדבקו האצילי לפני ה"שולחנות"; כשראו את שברון לבו וענותו האמתית, את טוב לבו, מדותיו הצרופות ואהבתו הבוערת לישראל ואורייתא; בראותם עין בעין התחדשות הנבואה, שהתבלטה בנבואותיו, חזיונותיו ו"מופתיו" הרבים. כמו כן השמחה הלבבית ההדדית, ששרתה בין החסידים שנתקבצו לובלינה – כל זה עשה על החסידים רושם גדול כל ימחה. החסיד נסע לביתו מלא הרהורי תשובה, בראותו קטנות עצמו באמונה ומדות, לעומת גדולתו הרוחנית של הצדיק. „דהנה כל דרך איש – כותב רבי קלונימוס מקראקא – ישר בעיניו, ובפרט הלימוד ועוסק בעבודה, ידמה בנפשו שהוא כבר במדרגת צדיק, אבל כשבא אצל הצדיק, גופלים עליו פחד ומורא, ורואה אז שמעשיו נחשבים ללא כלום ונופל ממדרגתו, שהיה נחשב בעיניו לצדיק ובעל מדרגות, ובא למדרגת תשובה. לפשפש במעשיו, ורואה שאינם כהוגן. גם כשרואה עבודת הצדיק, שהיא גדולה מאד, תפול עליו הבושה – שהוא מתבייש ממעשיו ומדותיו, ויראה לתקנם ולעבוד עבודת ד' ביתר שאת וביתר עוז" (ב); „דהנה כל אחד – כותב אותו הצדיק במקום אחר – מאמין בעצמו, שהוא צדיק וחסיד ולמדן ובעל מדות טובות. מה שאין כן בהתאסף יחד אל הצדיק, ושם מוצא אנשים יראים ושלמים בתורה ובמדות, ואנשי שם צעירים לימים, ומתאמצים בעבודת ד', ואף זקנים בשנים, ואעפ"כ הם נכנעים מפני הצדיק ומשתוקקים לעבודת השי"ת; וכן במצאו עשירים גדולים, ואעפ"כ הם נשברים ונכנעים עד למאד מפני הצדיק, וכן עניים מפנים את דעתם מעניותם וצערם, ומתאמצים לעבוד את ד' בשמחה. בראותו כל זה, אזי

(א) „אור לשמים" פ' בחוקתי; עיין למעלה בפרק ו'.

(ב) „מאור ושמש" פ' בראשית.

אם לבו כאבן ימס בקרבו כמים, ונעשה נכנע, ונשבר לבו בקרבו לפני כל אחד ואחד, ורצונו ממש ליכנס בכל אחד ואחד מחמת שמחה ואהבה, ולבו נשבר ^ט "בשברי שברים, על כל אולתו שהיתה לו בראשונה. מה גם בראותו את הצדיק, אזי הוא בטל ממילא בפני עצמו ונעשה כאין, וממילא נופלות ממנו המדות הראשונות, ונפרדת ממנו כל השפלות, ויוצא ממצור וארציות ויוכל לבוא לעבודת השי"ת" ^א; "ומי שחננו ד' דעה ובינה ונפקחו עיניו, אז בבואו אל הצדיק, יכול להריח אצלם מריח גן עדן וכל מיני בשמים, וגם מי שאינו בערך זה, יכולה לבוא התעוררות בנפשו להריח מעבודת הצדיק, שתמשך נפשו אליו, ויעורר להם שכל בעבודת ד' ותשתוקק נפשו אליו יתברך" ^ב.

אולם אותה החסידות, שהספיקה אמנם מזון רוחני לרוב החסידים, לא יכלה לרוות את צמאונם הרוחני של כל היהדות הפולנית. כי לא הרי פולין כאוקריינא ורייסין. באוקריינא, שלמוד התורה לא היה נפוץ במדה מרובה, יכלה החסידות העממית להתפתח ולא היה מקום לשטה חדשה. בליטא ורוסיא הלבנה – יסד רבי שניאור זלמן מלאדי חסידות למדנית פילוסופית, בהתאם למצבן הרוחני של ארצות אלו; לעומת זאת בפולין. (ביחוד הקונגרסית), לא היה אמנם למוד התורה נפוץ כל כך כמו בליטא ורייסין, אבל "עמד במדרגה יותר גבוהה מאשר באוקריינא. משנים קדמוניות היו בפולין מרכזי תורה עתיקים וישיבות גדולות. היא הוציאה מתוכה הרבה רבנים גאונים כרבי שלמה לוריא, רבי מאיר מלובלין, רבי אברהם מקאליש ("מגן אברהם") ועוד, שהטביעו את חותמם על תורת ישראל וחיו גם בשאר ארצות. אותם הלמדנים והרבנים, וביחוד, הצעירים חובשי בתי המדרש, שאכלו מזונות על שולחן חותניהם והתמכרו רק ללמוד התורה, לא היו שבצי רצון מהמצב ששרר אז בחסידות הפולנית. העממיות שבחסידות לא מצאה חן רב בעיניהם. אך זה שנים אחדות שיצאו מבתי הכנסיות של המתנגדים, ששם רגילים היו לראות בעצמם את ה"נבחרים" של עם ישראל, ולא יכלו להשלים עם הרעיון, שהלמדן יעמוד במדרגה אחת עם הרצען והחייט ...

יחס הלמדנים לחסידות העממית לא נבע, בעיקרו, מאי-אהבה להמון העם. היתה לו גם סבה רוחנית טהורה. אותם הלמדנים שנהפכו ממתנגדים לחסידים, קבלו אמנם באהבה את החסידות, אבל הם חפצו להתעמק בה. הם רצו, שהצדיק יורם וידריך אותם תמיד בדרכי החסידות. רגילים היו בראשי ישיבה ורבנים, שהיו נושאים ונותנים כל היום בהלכה עם תלמידיהם. והתנהגות כזו רצו לראות גם בצדיקי החסידות. אולם ה"חוזה" מלובלין, שנהרו אליו רבבות חסידים ושאלו עפ"י הרוב בעצותיו הגשמיות, לא יכל, מחוסר זמן, להתמכר לגמרי אל הלמדנים, הצמאים לדבר ד'.

(א) "מאור ושמש" פ' מסעי.

(ב) שם רמזי שה"ש.

גמדת הלמדנים, חשובה היתה בפולין גם מטעמים אחרים. החסידות שבמהותה עממית היא, נטתה, במשך הזמן, מן הדרך שהתוותה לה בראשית ימיה. באוקריינא לא יכלו הלמדנים לתפוס מקום חשוב בחסידות, מאחר שגדולי תלמידיו של הבעש"ט נלחמו בהם בכל האמצעים. הספר "תולדות יעקב יוסף" מהמגיד מפולנאה, מלא התקפות קשות נגד הלמדנים ודברי שבח להמון העם. הוא שקרא להם את השמות הנאים "שדין יהודאין" (א), "ערב רב", "חכמים להרע" (ב). כמו כן התיחס גם רבי אלימלך מליזנסק, אבי החסידות הפולנית גליצאית, באי-אהבה ללמדנים. לעומת זאת ה"חווה" מלובלין קרב גם את הלמדנים. יחסו זה נתגלה, ביחוד, בדבריו על הגאון רבי ברוך תאומים, הרב בעיר שינאווי ואח"כ בלייפניק (מורביה), מחבר הס' "ברוך טעם". רבי ברוך היה מתנגד קיצוני ושונא את החסידים בתכלית. מטעם זה רדפוהו כל צדיקי הדור ההוא, כרבי אברהם יהושע השיל, הרב מאפטא, רבי מנדלי מרימנוב, ורבי ישראל המגיד מקוויניץ. רבי מנדלי מרימנוב אמר: "הוא מוכרח לעקור דירתו מגליצא ולקבל עליו משרת הרבנות באשכנז!" אבל כשספרו החסידים ל"חווה" על שנאת-החסידות של רבי ברוך, אמר להם: "חביבה עלי תורתו!..." (ג).

אותם הלמדנים והחסידים הצעירים, שלא מצאו ספוק לנפשם אצל ה"חווה", מצאו ב"יהודי" איש כלבבם. ה"חווה" בעצמו יעץ את כל האברכים הלמדנים, להתחבר אל ה"יהודי". כשבא לובלינה איזה רב או למדן, צוהו ה"חווה" ללכת אל ה"יהודי", כדי שהוא ידריכו וילמדו את דרכי החסידות (ד). ע"י התחברות זו, של האברכים החסידים אל ה"יהודי", גדלה השפעתו מיום ליום. הוא נעשה מעין "משנה למלך" בחצר ה"חווה". רצו מסביב לו את כל למדני פולין ובחירי האברכים, והפיץ ביניהם את תורתו החסידית החדשה. שטתו החדשה של ה"יהודי הקדוש" היתה: יצירת חסידות למדנית ופילוסופית, כמו החבדיו"ת ברוסיה הלבנה. מה שהיה רבי שניאור זלמן ללמדני רוסיה וליטא, היה ה"יהודי" ללמדני פולין. לשני ענפים הסתעפה שטתו. האחד היה: העלאת ערך למוד התלמוד והלמדנים, והשני: המלחמה בשטחיות שנוצרה בחסידות העממית, ויצירת שטה חדשה, מתאימה למדרגתם הרוחנית הגבוהה של למדני פולין. יצירת סינתזה בין הלמדנות השכלית והחסידות תורת הלב והרגש, או, כדברי ה"שרף" רבי אורי מסטריליסק, שהצגתם בראש הפרק, התאחדות של "תורה ועבודה".

כרבי שניאור זלמן מלאדי, שהוקיר את למוד התלמוד והורה, כי "הרצון

(א) "תולדות יעקב יוסף" פ' וישלח.

(ב) שם פ' תצא, שמות אלו נזכרו גם ב"חוק"ק.

(ג) רבי אהרן פרוקס "חסידיוסופ" עמ' 376.

(ד) עיין: "תפארת היהודי" אות כ"א.

העליון הוא הוא דבר ההלכה עצמה, שמהרהר ומדבר בה"א) וכשהאדם מבין או משיג איזו הלכה במשנה וגמרא על בוריה, הנה הלכה זו היא חכמתו ורצונו של הקב"ה, והרי זה משיג ותופס ומקיף בשכלו רצונו וחכמתו של הקב"ה, דלית מחשבה תפיסא ביה"ב), כן הורה גם ה"יהודי". אצלו תפסה הלמדנות מקום חשוב בתורתו והתנהגותו. בכל ימי חייו הרביץ תורה לתלמידים, וגשא ונתן בהלכה עם בחירי חסידיו הלמדנים. כבר הבאתי למעלה, שרבי יצחק מאיר מגור אמר עליו, כי הוא היה הצדיק היחידי, שהנהגתו החסידות לא הזיקה במאומה ללמדנותו. לא מקרה הוא, שמתורתיו החסידות נשארו לנו רק מעטות מאד, מפוזרות בכל הספרות החסידית; לעומת זאת, נדפסו, אמנם בזמן האחרון, ספרים אחדים מחדושי תורתו ופולפוליו, מתוך כתבי יד, שנכתבו ע"י תלמידיו"ג).

אי אפשר, לפי דברי ה"יהודי", לאהוב את כל בני האדם במדה שוה. יש למדנים ויש עמי הארץ. יש צדיקים ויש רשעים. הנאהב את הרשע כצדיק ואת עם הארץ פלמדם? – התורה אמרה: „ואהבת לרעך כמוך“. קנה המדה לאהבת בני האדם הוא שמירת עצמו, אהבת אברי גופו. כמו שבגוף האדם יש אברים חשובים ואברים פחותים. אברים שצריכים שמירה מצולה ואברים שדי להם בשמירה רגילה. העינים, למשל, חשובות משאר האברים. כן תהיה גם אהבת בני האדם. יש בני אדם, שחובה לאהוב אותם כמו את העינים, ויש בני אדם פחותים, שדי להם באהבה רגילה. „ואהבת לרעך – כמוך“ – כמו שהנך אוהב את גופך, את אברייך"ד).

ענק-הרוח כ"יהודי הקדוש" לא יכל להתמכר רק להמון העם ועמי הארץ. נשמתו היתה יותר מדי שקוצה ברוחניות, שתוכל לרדת אל ההמון

(א) „תניא“ פרק כ"ג.

(ב) שם פ"ה.

(ג) הספרים שנדפסו מה"יהודי" הם: (א) „נפלאות היהודי“ (פיטרקוב תרמ"ט), מביל' פלפולים וחדושי תורה על מסכות אחדות. החדושים נכתבו ע"י אחד מתלמידיו ה"יהודי", הרב רבי שמשון מזוואלין. בספר זה נלקטו גם הרבה פחדושו ותורותיו, הנמצאים בשאר ספרים. המלקט: קדיש רקץ. (ב) „תורת היהודי“ (בילגוריא תרע"א), יצא לאור מתוך כתב יד שנמצא אצל רבי נחמ"י מינויפוף בן ה"יהודי", ע"י הרב רבי יעקב אורנר בצרוף הארות. וביאורים לרבני המחבר. (ג) „כתר היהודי“ (ירושלים תרפ"ט), יצא לאור מתוך כתב יד, שנמצא אצל נכדו ה"יהודי" בארץ ישראל, ונכתב ע"י רבי יחזקאל מקוויניץ, תלמידו ומחברו של ה"יהודי". הס"ל: הרב אריה מרדכי רבינובין, שהופיק אל הספר הערות בשם „כליל תפארת“. (ד) „כתבי קודש“ (ווארשא תרפ"ו), יצא לאור מתוך כתב יד ע"י רבי פשה יהודה טאהב. חדושים בודדים נדפסו גם בשאר ספרים, כמו בספר „נר ישראל“ מהמגיד מקוויניץ. ב"אמרי יהושע" מהרבי מפרימוב, ב"נפלאות חדשות" מהרב מיאדימובא ועוד. חדושו ופלפוליו מצוינים בעמקתם וחריפותם.

(ד) רבי ישראל יצחק פליוץ, שארית יצחק" (ווארשא תר"ע) פ' קדושים.

ולתמכר לגמרי לצרכיו. גם דרכו זה מזכיר אותנו את דברי רבי שניאור זלמן מלאדי. דומים היו שניהם, ביחסם לחסידות העממית ובהסתגלותם אל המדנות. „אף ששורש כל נפש רוח ונשמה – כותב הרב מלאדי – מראש כל המדרגות עד סוף כל דרגין, המלוּבש בגוף עמי הארץ וקל שבקלים, נמשך מפוח עליון שהוא חכמה עילאה, כביכול, והן „קשורות ומיוחדות ביחוד נפלא ועצום, במהותן ועצמותן הראשונה“, עם כל זה „יש רבבות מיני חלוקי מדרגות בנשמות, גבוה על גבוה לאין קץ, כמו גודל מעלת נשמות האבות ומשה רבנו ע"ה, על נשמות דורותינו אלה דעקבי משיחא, וכן בכל דור ודור, יש ראשי אלפי ישראל, שנשמותיהם הן בחינת ראש ומוח, לגבי נשמות ההמון ועמי הארץ“ (א).

חביבים מאד היו על ה"יהודי", האברים החשובים של כנסת ישראל בפולין – הלמדנים. ככה, למשל, שלח שלש פעמים אל הגאון והצדיק רבי אברהם מטשיכנוב, בהיותו עדיין צעיר לימים, שיבוא אליו לפשיסחה. בכל פעם השיב רבי אברהם, ע"י חסידיו, שאין לו פנאי לנסוע, כי אינו חפץ להבטל מתלמודו. אבל הוא לא חדל מהפציר בו ע"י חסידיו שיבוא אליו. בפעם השלישית, כשבא חסיד אחד מטשיכנוב ואמר לו, כי חותנו של רבי אברהם, רבי דן, הניא את חתנו מנסוע באמרו אליו: עוד חזון למועד, תוכל לנסוע בעת אחרת! אמר ה"יהודי" אל החסיד: „לו היה רבי אברהם לי בא אלי, הייתי נותן לו את כל קרן האור שלי, והיה מאיר בתורתו ומשפיע לכל ישראל!“ ה"יהודי" הצטער, שמקומו של גאון כרבי אברהם מטשיכנוב, יפקד בין חסידיו הלמדנים, וגם ידע שימיו ספורים ושאין חזון למועד. ואמנם בזמן קרוב נסתלק ה"יהודי", ורבי אברהם לא התראה אתו. רבי אברהם קרא לחותנו, במשך כל ימי חייו, בשמו לבד „דן“, על אשר מנעו מנסוע לפשיסחה (ב).

ולא למדנים לבד קרב ה"יהודי", כי אם גם את בני הנעורים והחסידים הצעירים. הוא הבין, שתורתו הקיצונית תוכל לצאת לפועל, רק ע"י אנשים מחוננים בכשרונות רוחניים וע"י צעירים לימים, שבכח עלומים יוכלו להתגבר על יצרם. מענינה העובדה, כי הבחורים שלמדו בשיבתו, נבחנו על ידו גם בגבורה גשמית. רק התלמיד שהצטיין בשרירים אמיצים, נתקבל לשיבתו... (ג) ה"יהודי" הורה, שעיקר עבודת החסידות הוא רק בימי הנעורים. בימים אלו עדיין „גר אלקים“ חופף על האדם, וביכלתם של

(א) „הניא“ פ"ב.

(ב) רבי אלעזר הכהן מפולטוסק „חדושי מהרא"ך“ (ווארשא תרע"ג) בקונטרס „עץ אבות“ דף י' ע"ב.

(ג) רבי יוסף לווינשטיין ב„נפלאות היהודי“ עמ' 15; הרב רבינוביץ „כתר היהודי“ עמ' ג'.

ההתלהבות ואשר הנעורים, לטהר ולזכך את כל המדות הרעות. כי לימי הזקנה יכול האדם לשרש אחרי מדותיו הרעות, רק בזרוע-ע"י תצניות וסגופים ומי שאינו מעמיק בעבודת ד' בימי הנעורים, מתגלות בו המדות הרעות לימי זקנתו^(א). כשבא אליו, בפעם הראשונה, רבי מנחם מנדל מקוצק, היו דבריו הראשונים של ה"יהודי" אליו: "טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו!" רבי מנדל אמר, שהדברים האלו נכנסו בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו...^(ב).

ה"יהודי הקדוש" חולל "מהפכה" זו – השלמת החסידות עם אויבתה הלבמדנות – בכוונה, כדי לעצור בפני השטחיות, שנוצרה ושעתידה היתה להתרחב, לפי דעתו, בחסידות העממית. האגדה מספרת: פעם אחת מצא רבי שמחה בונם מפשיסחה את רבו ה"יהודי", יושב בצער גדול. וכשתמה רבי שמחה בונם על צער, אמר לו ה"יהודי": הקב"ה שולח להם לישראל, כפעם בפעם, שלוחיו – יוצרי תנועות דתיות, המאירים לכנסת ישראל את דרכה בחשכת הגלות. תחלה היו לנו שופטים, אח"כ נביאים, סופרים, תנאים, אמוראים, גאונים וכו'. "דור דור ודורשיו". התנועה האחרונה, שהאירה לכנסת ישראל על דרכה, המלא תחתיתם, היתה החסידות.

(א) רמתיים צופים אמר מ"ה צ"ר; "מרום הרו"ם" ב"צוף הרו"ם" דף י' ע"כ.
(ב) רבי יוסף לווינשטיין שם. אמנם גם שאר הצדיקים הוזהרו על העבודה בימי הנעורים, אבל ה"יהודי" הוציא את הרעיון לפועל בזה, שקרב את הצעירים, חנכם ולמדו. על ערך ימי הנעורים לחסידות, מענינים דברי רבי קלונימוס מקראקא: "האדם – הוא כותב בספרו הנפלא, "מאור ושמש" – עד י"ג שנה הוא בשני ערלה – ביצה"ר לבר, ונשקע בכל מדות היצר, ואח"כ בבוא י"ג שנה נכנס בו היצר הטוב, אוי קשה לו לפרוש מהמדות המגונות, שנשרשו בקרבנו. מה עשה הקב"ה שחפץ חסד הוא? – אוי בפעם הראשונה, שפתעורר לב האדם לתשובה, מאיר לו הקב"ה הארה גדולה, שנופלת עליו התעוררות גדולה עד מאד, וזהו "הנותן יד לפושעים". אבל הארה זו נשכחת מסנו, כרי שיתקור ויהפך סעצסו, ע"י תורה ותפלה ומעשים טובים, ע"י בחירת ורצון, וכל מה שהולך האדם בעבודה יותר, נתגלה לו יותר, וזהו שאיתא בספר "רוקח": "שאין חוק בחסידות כהתלהבות", ר"ל: שבתחלת החסידות מראה לו הקב"ה הארה גדולה, אבל אח"כ נסתמה מסנו אותה ההארה, עד שצריך לבקש אחריה היטב, להזורר לחסידות הראשונה שהתחיל, וזה נקרא בכתביו, "גדלות ראשונה", ר"ל שהקב"ה מאיר מעצמותו לבן-אדם אלקותו ית'. ואח"כ בא האדם לקטנות השכל, שנסתם מסנו השכל הראשון, ואח"כ צריך התאמצות רבה, לבוא לשכל הקדום ולהשתוקקות שהיתה לו בהתחלה" (פ' יתרו), ויראה להתחוק בכל האפשרויות והצטרקאות לעבודת השי"ת, בתשוקה גדולה והתלהבות, אוי בא אח"כ למדרגה היותר גדולה ולשכליות יותר, וזו נקראת "גדלות שנית", שאו הוא נרבק במ' חין עילאין, ואינו נופל שוב ממדרגתו ונשאר בדבקותו (פ' ויגש). תפקיד בני הנעורים הוא, איפוא, לבוא למדרגת "גדלות שנית" – להתנכר על כל פגיעות היצר הרע, ואופן השגת "גדלות שנית" זו למד ה"יהודי" את בני הנעורים.

עתה רואה אני שגם היא הולכת ומתנונת, ומה "יעשו עתה ישראל...?" (א).

התנונות זו ראה ה"יהודי", בחוסר התעמקותם של המוני החסידים כפנימיות החסידות. ראה, שהחסידות נעשתה ל"מצות אנשים מלומדה". כשהחסיד נוסע לצדיק הוא חושב, שבזה הוא יוצא כבר ידי חובתו. אבל לא זו הדרך! על החסיד תמיד להתעמק בחסידות. בלי הרף ובכל מקום, עליו לשאוף לעליה רוחנית, פנימית...

"אני נותן – אמר פעם ה"יהודי הקדוש" – את כל העולם הזה וכל העולם הבא, בשביל "שערה" אחת של יהדות אמתית!" רבי יצחק מאיר מגור פרש את דבריו: איזו תועלת יוצאת מזה, שהחסידים מדברים בלשונם ובפיהם על מהות החסידות, אם אינם משרישים ידיעת-החסידות זו בעומק לבם. "רחמנא לבא בעי". מי שהוא חסיד אמת, איננו זקוק לעולם הזה – הן גשמי הוא; אף לא לעולם הבא – החסיד צריך לעבוד את ד' לשמה, לא לשם קבלת שכר. לפעמים נוסע האדם במשך כל ימי חייו לצדיק, לומד שם את דרכי החסידות, אבל החסידות אינה מושרשת בלבו רק בפיו. ה"יהודי" חפץ רק "שערה" אחת – רק ניצוץ אחד, רק "נקודה" אחת, ובלבד שתהיה אמתית, פנימית-לבבית... (ב)

החסידות לא באה, כי אם להעיר על תורה ועבודה שבלב, שבמות. אופיני בזה פרושו לדברי רש"י בפ' צו: "אמר רבי שמעון: ביותר צריך הכתוב לזרז, במקום שיש חסרון כיס". (ויקרא ו' ב'). כל אברי החושים החשובים יש להם "כיסים", שמונחים בהם. העין יש לה עפעפים וכשהאדם אינו רוצה לראות, סוגר עפעפיו ואינו רואה. כמו כן יש לאוזן – תנוך; לפה – שפתים. אבל המוח – המחשבה, אין לו שום "כיס". אין לו לאדם אבר מיוחד, כדי לעצור בעד מחשבות מוחו הרעות, לבל תעבורנה את גבולן. "ביותר צריך הכתוב לזרז, במקום שיש חסרון כיס". עיקר החסידות הוא להשגיח על טהרת המוח והמחשבה, כי למוח חסר "כיס" (ג).

בכל כחו נלחם ה"יהודי הקדוש" בשטחיות, בחסידות למראית עין. וכל הבארות אשר חפרו עבדי אברהם אביו, בימי אברהם אביו, סתמום פלשתים" (בראשית כ"ו ט"ו). פסוק זה פרשו ה"יהודי" כך: אברהם אבינו, היהודי הראשון, שקבל עליו עול מלכות שמים והפיץ את רעיון האלקות בעולם, חפר לתכלית זו "בארות" (– באר מים חיים, "אין מים אלא תורה"). כלומר: הוא יצר תנועות דתיות, שבאמצעותן "השקה את הצאן" – נתן תוכן רוחני לאלפי איש, וקרב אותם לעבודת השי"ת. והנה באו

(א) הרב מיאדימובא, לקוטים חדשים" עמ' 111.

(ב) "תפארת היהודי" אות נ"ב; "שיח שרפי קודש" ת"א אות מ"ו.

(ג) רבי אורי יהושע ספורימוב, אמרו יהושע" ה"ג על הסועדים ולקוטי תורה (ווארשא

תרפ"ט) ב"עטרת אבות" עמ' 9.

ה"פלשתיים" ו"סתמום לבארות". הם עשו מה"בארות" – סתם. התנועה הרוחנית שיצר אברהם אבינו, קבלה אצל הפלשתיים צורה שטחית, "סתמית", חסרת רוח ותוכן חיים... (א)

רבי חנוך היניך מאלכסנדר אמר: כשעסקנו בחסידות אצל ה"יהודי", כשבא יום השבת, "שאלנו את נפשנו: האם ה"שטריימיל" מקדש את השבת? או אולי ה"קוגל" משרה עלינו קדושת שבת? – עד שנודע לנו מה"יהודי" מהותה האמתית של השבת... (ב) כלומר: ה"יהודי" למד את תלמידיו, שלא החיצוניות הוא העיקר, לא ה"שטריימיל" ולא ה"קוגל", כ"א הפנימיות. קדושת השבת צריכה להאיר, במוחו ומחשבתו של האדם, ואינה תלויה במעשה חיצוני.

לתלמידו, הרב רבי שמשון מגוברטשוב, אמר פעם: ה"עולם" אומר על ביריל שלי (תלמידו ה"סבא קדישא", רבי דוב ביר מרדושיץ), שהוא "ירא שמים", ואני אומר, שאפי' מי שנזהר ב"ספק" ספקא, אינו עוד בכלל ירא שמים! (ג) ה"יהודי" קבל על מנהג העולם, לראות "יראת שמים" בכל מי שמדקדק בדקדוקי מצות, ב"ספק ספקא". לאמתו של דבר, אין יראת השמים תלויה בחיצוניותן של המצות, כ"א בפנימיותן. ה"עולם" לא ראה את דבקותו של רבי דוב ביר מרדושיץ, את יראת השמים שהיתה בלבו, כי אם את התנהגותו החיצונית.

כי כל המצות המעשיות נתנו, לפי דברי ה"יהודי", רק כדי להגיע על ידיהן לדבקות באלקים; כדי שקיום המצות בחיצוניותן, יעורר בלב האדם אהבה לד' ויראה ממנו. במובן זה, פרש את מאמר ה"זוהר", ש"תרי"ג מצות הן תרי"ג עטין" (–עצות). וקשה: הן המושג "עצה" מציין, שתצא ממנו איזו תוצאה. אדם יועץ את חברו בדברים, והלה הולך ועושה מעשים עפ"י עצתו. אם המצות הן עצות, אם כן אינן התכלית בפני עצמן, אלא שמביאות לתוצאות אחרות. ואין כן הדבר. "שכר מצוה מצוה". שכר המצוה הוא במצוה עצמה. העבודה המעולה ביותר הוא שתהי' לשמה, לא על מנת לקבל פרס? – ה"יהודי" הסביר "זוהר" זה כך: ודאי שהאדם ישתדל לקיים את המצות לשמן, בלי שום פניה אחרת רק לקיים דבר ד'. אולם תכלית המצות עצמן הוא, שהאדם יטהר ויתקדש על ידיהן. אם האדם ממלא את תפקידו, במשך כל ימיו, חייו, כראוי, גופו נעשה אזי מזוכך ומטהר. הוא זוכה לעלות בסולם הרוחניות מעלה מעלה, עד שיזכה לבוא למדרגה היותר עליונה, לחיים הרוחניים של "עולם הבא", אחר מיתתו, לעולם שיהנה רק מזיו השכינה ויחזה ב"נועם שדי". התכלית

(א) ש"ח שרפי קורש" ח"ג אות תע"ב. במקום אחר הובאה תורה זו בשם רבי שפתח

בונם מפשיסטה.

(ב) רבי חנוך היניך מאלכסנדר, "חשכה לזוכה" (פיטרקוב תרפ"ט) עמ' 46.

(ג) הרב נתן נטע מקולביל ב"נפלאות היהודי" עמ' 10.

האחרונה של המצות היא, איפוא, הדבקות המחלטת באלקים. אולם אם האדם רוצה לחזות ב"נועם שדי" גם בעולם הזה. אם רוצה הוא להרגיש בקו אחד, מעין אור "עולם הבא", לרצון זה יש עצה: לקדש ולטהר את רמ"ח האברים ושס"ה הגידים, ברמ"ח מצות, "עשה" ושס"ה מצות, לא תעשה". על ידי קיום המצות באפנם הראוי, ירגיש האדם רוחנית מעין עוה"ב, ויטעם משפע האור האלקי בעולם העליון. יוצא מזה, שאמנם המצות הן רק עצות, כדי לבוא לתכלית היותר עליונה – אל הדבקות בד', ולטעום מטעם עולם-הבא. כוונת הזוהר אינה, איפוא, לשלול מעשית המצות את התנאי העקרי, שתהיינה לשמן. המצות צריך האדם לעשותן רק לשם ד' – בלי שום פניה חיצונית, רק לשם הדבקות המחלטת באלקים... (א)

עבודת ד' תלויה בעיקר בלבו של האדם וברצונו. יש צדיקים – אמר ה"יהודי" – שהרצון שלהם, אינו נקרא בשם רצון לעבוד את ד', רק שיש להם רצון, שיהיה להם רצון לעבודת ד', ואעפ"כ גם זה נקרא בשם עובד ד' (ב). אם רק בא לו לאדם ניצוץ קטן של תשובה, אם רק חפץ קל להתעלות נצנץ במוחו, זוהי כבר עבודת ד'.

ואל יאמר האדם, שכדי להגיע לחסידות, מותר לו לעשות מעשים רעים, שבאמצעותם יתקרב אליה. על זה כתוב בתורתנו: "צדק צדק תרדוף". למה נכפלה המלה "צדק" שתי פעמים? – כדי להורות אותנו, שאפי' הרדיפה אחרי הצדק, תהיה בצדק (ג). בנגוד למשפטם הידוע "התכלית מקדשת את האמצעים", הורה ה"יהודי", שאין האמת מובילה לתכלית אחרת. בכל דבר, האמת היא תכלית בפני עצמה. היא מחלטת ולא "פרגמטית"...

ואפילו כשהגיע האדם להתעלות ולצרוף המדות, אל יחזיק טובה לעצמו. עליו להיות עניו גדול. לבדוק תמיד אחרי חסרונותיו, ולא לראות את מעלותיו. "אחרי כל ההשגות ואחרי כל המדרגות – אמר פעם ה"יהודי" – צריך האדם להתחיל להיות יהודי פשוט (ד). אפילו הגיע כבר האדם למדרגה היותר עליונה, עליו לראות בעצמו רק יהודי פשוט, שעליו להתחיל את עבודתו מחדש (ה).

אולם ההתעמקות בפנימיות החסידות, והכנסת תוכן רוחני-פנימי לכל מעשי האדם, חובה הוא רק בתחומי היהדות הדתית. התעמקות חקרנית, שכלית יותר מדי, המגיעה עד לידי חקירות פילוסופיות, ע"ד מציאות האלקים

(א) הרב רבי יעקב אהרן מאלכסנדר, כ"ת יעקב פ' בחוקות, שמיני. עיין: רבי יהודה הלוי ב"כוזרי" מאמר א' אות ק"ג.

(ב) רבי יעקב צבי ספוריסוב, עטרה לראש צדיק (ווארשא תרנ"ה) עמ' 132.

(ג) רבי יהודה אריה לייב מגור, שפת אמת פ' שופטים.

(ד) רבי אהרן מרקוס, חסידיוסוס" עמ' 159.

(ה) עיין לעיל, בפרק: המדות ענוה ויראה בתורת ה"יהודי הקדוש" עמ' מה – מה.

ומהותו וכדומה, אסורה. בנוגע לעיקרי היהדות ויסודותיה, אסור לו לאדם להתפלסף. תמים תהיה עם ד' אלקיך^א, ומשום זה – אמר צדיק אחד – זכה רבי יעקב יצחק מפשיסחה, להקרא בשם „היהודי“, משום ששם זה מורה על האמונה, ואעפ"י שהיה ה"ה יהודי" בעל מוח גדול, לא הלך בחקירות, רק כל דרכו ולמודו היו באמונה^א. תלמידו, רבי שמואל שמריה מאוסטרובצי, כותב: „שמעתי מפי אדמו"ר מפשיסחא, שאמר פרוש הפסוק: „פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה“, שאם האדם רוצה לעבוד את ד' בחכמות, עי"ז בא בספקות, וזה פרוש הפסוק: „פן יש בכם – אם יש בכם התחכמות, המביאה לידי ספקות (פן) – מלת הספק, זהו „שורש פורה ראש ולענה“^ב.

רבי יצחק מאיר מגור מביא, שה"ה יהודי" שאל פעם את תלמידו רבי שמחה בונם מפשיסחה, מה שנחשב אצלו ליסוד היהדות? רבי שמחה בונם השיב לו, שיסוד היהדות הוא לו הפסוק: „שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה!“ אבל ה"ה יהודי" אמר לו, שישראל אינם צריכים לבסוס היהדות על בריאת העולם והדר היצירה האלקית. יסוד תורת ישראל הוא הדבור הראשון מעשרת הדברות: „אנכי ד' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים“^ג. ופעם אחת, נטל ה"ה יהודי" את כל המדרגות וכל ההשגות מהרבי ר' בונם, עד שהיה כאיש פשוט, והיה מתפלל מתוך הסדור, כי עיקר עבודת ישראל, להשריש אמונה פשוטה^ד.

גם בתורת ה"ה יהודי" על ההתעמקות וההתבוננות, יש דמיון רב לתורתו של רבי שניאור זלמן מלאדי. „עיקר הדעת – כותב ה"ה רב" – אינה הידיעה לבדה, שידעו גדולת ד' מפי סופרים ומפי ספרים, אלא העיקר להעמיק דעתו בגדולת ד' ולתקוע מחשבתו בו“^ה; „התורה היא בחי' חכמה, בינה ודעת“^ו. „להיות ירא שמים – כתב ה"ה רב" „לרבי אברהם מקאליסק – צריך האדם להעמיק דעתו ולהתבונן בגדולת ד'", ו"כשם שאי אפשר להוליד בנים בלי אם, כך א"א להיות ירא אלקים בלי התבוננות“^ז. אבל „התבוננות“ זו, לפי שטת ה"ה רב", הוא גם כן רק בתחומי האמונה. לעסוק בחקירות על מהות האלקים ומציאותו אסור. כי „ידיעת אלקותו ית', שהוא ברא הכל מאין ליש, והוא הבורא והמחדש בטובו בכל יום מעשי בראשית, כבר היתה נקבעה

(א) „תפארת היהודי“ אות כ"ה.

(ב) „זכרון שמואל“ פ' שמות.

(ג) „תפארת היהודי“ אות ט"ה בשם רי"ם מגור; רבי פנחס מנחם מפילץ „שפת צדיק“ (בילגוריית תרפ"ה) פ' בראשית.

(ד) הרבי מאלכסנדר „ישמח ישראל“ (לודו תרע"א) פ' דברים.

(ה) „תניא“ פ' כ"ו.

(ו) שם ל"ו.

(ז) המכתב נדפס ב"הרב מלאדי ומפלגת חב"ד" ח"א עמ' 233.

ידיעה זו, בלב כל ישראל, גם קודם מתן תורה" (א) ואפי' "הגוים אינם כופרים ומכחשים בד', לומר לא הוא" (ב); "אין לנו עסק בנסתרות, אך הנגלות לנו להאמין אמונה שלמה, שמדותיו של הקב"ה ורצונו וחכמתו ובינתו ודעתו, עם מהותו ועצמותו, מרומם רוממות אין קץ מבחי' חכמה ושכל והשגה, והאמונה הוא למעלה מהשכל" (ג). מטעם זה התנגד הרב מלאדי, כ"יהודי הקדוש", לחכמות חיצוניות, "טומאתה של חכמת אוה"ע, מלבישה ומטמאה חב"ד שבנפשו, בטומאת קליפת נוגה שבחכמות אלו, שנפלו לשם בשבירת הכלים, מבחי' אחוריים של חכמה דקדושה" (ד).

עלי להעיר, שבהשוואתי האחרונה אין כוונתי לומר, שה"התבוננות" של הרב מלאדי דומה אל ה"התעמקות" הפשיסטית. חפצתי רק להעיר, כי בשטותיהם של שני גאונים צדיקים אלו, תופסת חלק חשוב דרישת ההתעמקות בפנימיות החסידות, בנגוד לחסידות העממית, הפולנית או האוקריינית. ה"התבוננות" החבדי"ת היא, בעיקרה, התעמקותם של השכל והמוח בחקירות עיוניות, כמו בצמצום, או בהסתכלות בפלאי היצירה, כדי לבוא על ידיה להשגת רוממות ד'. "בחינת גלוי האלקות בעולמות התחתונים – כותב ה"רב" מלאדי – היא, על ידי התבוננות דוקא בדברים תחתונים גשמיים, כמו שיתבונן בכדור הארץ הגשמי, שנתהוה יש מאין, וכדומה בכל הברואים והאילנות והחי והמדבר שעליה, שמכל זה תתגלה אלקותו בבחינת עשיה, לתכלית התבוננות כזו, צריך האדם להרגיל את עצמו בראיה שכלית דוקא" (ה). לפי שטת הרב מלאדי א"א כלל לבוא למדות אהבה ויראה, כ"א ע"י התבוננות בגדולת ד', בהדר היצירה האלקות ובבריאת הטבע יש מאין (ו). לעומת זאת שטת ההתעמקות של ה"יהודי הקדוש", לא היתה במחקרים עיוניים, כי אם התעמקות פנימית-נשמית, שכל מעשי האדם החלוניים והדתיים, יהיו חדורים ברוח האמת ובלי שום תערובת של שקר. ה"יהודי" דרש חקירה ודרישה בסתרי הנפש ומעמקיה, כדי לבצר את כל חלקי השקר, האונאה והרמאות היותר דקים שבהם. עיקר העיקרים בתורת פשיסחא הוא: השרשת טהרת הלב והמוח – הרחקת נדנוד כל שהוא של גאות, שקר וכזב לא רק במעשה ודבור, כי אם גם במחשבה והרהור. "חותמו של הקב"ה אמת" זה – חותם זה – אמר ה"יהודי הקדוש" – מעלה גדולה לו: אי אפשר כלל לזיפו, כי אם הוא מזויף אינו אמת, וחותמו של הקב"ה הוא

(א) לקוטי תורה" נציבים.

(ב) תניא" פ' כ"ד.

(ג) שער היחוד והאמונה פ"ט.

(ד) תניא" פ"ב.

(ה) סדור הרב" שער חג המצות.

(ו) במכתבו לר"א מקאליסק. עיין: "בית רבי" עמ' 83, 84.

דוקא אמת... (א) ב"תורה" זו כלל ה"יהודי" את כל השטה הפשיסחית: לפני הקב"ה אין כלל רמאות ושקר וחניפה וחצאיות. חותמו של הקב"ה הוא אמת. ברוח מדה עליונה זו, מוכרחים להיות כל מעשי האדם, כל מחשבותיו ודבוריו וכל מצות התורה. אם חסרה במעשיו הנקודה האמתית, אינם נחשבים לכלום.

ברוח שטתו זו פרש ה"יהודי" את המאמר במדרש: „אמר רבי שמעון בן גמליאל, לא כבדה בריה את אבותיה, כמו אני את אבותי ומצאתי, שכבד עשו את אבותיו יותר ממני. כיצד? – אמר רשב"ג: הייתי משמש את אבי בכלים צואים, וכשהייתי הולך לשוק, הייתי משליך אותן הכלים ולובש כלים נאים ויוצא בהם; אבל עשו, לא היה עושה כן, אלא אותן כלים שהיה לובש ומשמש בהם את אביו הן מעולים" (ב).

מאמר זה קשה להבינו: וכי לא יכל גם רשב"ג, לשמש את אביו באותן הכלים, שהיה יוצא בהם לשוק? ועוד: האם בזה, שעשו היה משמש את אביו באותם הכלים שיצא לשוק, קים מצות „כבוד אב" יותר מרשב"ג? – אולם פרושו החסידי כך הוא: „השם „כלי" אין מובנו, במאמר זה, מלבוש גשמי פשוט, כי אם לבוש רוחני. התנהגות חיצונית ידועה, המראה על תכונת נפש פנימית. עשו היה, כידוע. עפ"י מדרשי חז"ל, רמאי ורשע. „כי ציד בפיו". היה מרמה את אביו ומתחסד בפניו, בשאלו אותו שאלות בדבר הלכה: אבא, האיך מצשרין את התבן ואת המלח? עשו לבש, איפוא, לפני יצחק אביו, „לבוש" של צדיק תמים, שאינו צריך עוד לשום תקון ושלמות. הוא לא גלה לפני אביו את חסרונות נשמתו, את כל ספקותיה ופגמיה. הן „צדיק גמור" הוא, שכבר בא לתכלית השלמות. יצחק אבינו אמנם חפץ, שבנו יגלה לפניו את מסתרי נפשו הפנימיים, כדי שיוכל בתורתו ובדברי מוסרו לתקן את בנו ולהעלותו. אבל עשו לא חפץ לגלות לאביו את דמותו הרוחנית האמתית. הוא הסתיר אותה ממנו ולבש „לבוש" („כלי") של „תלמיד חכם" הנושא ונותן בהלכות מעשרות... לעומת זאת רבי שמעון בן גמליאל לא כן עשה. „הייתי משמש את אבי בכלים צואים". הוא לא רמה את אביו, רק הציג לפניו את נשמתו „ערומה" כמו שהיא, עם כל מגרעותיה, חסרונותיה ופגמיה; לא כסה ממנו שמץ מדמותו הרוחנית האמתית. ואמנם יפה עשה ר"ש, כי רבן גמליאל אביו יכל היה לתקן את בנו, וללמדו את כל האמצעים, שעל ידיהם יוכל לבוא לשלמות ולתקון.

אולם בנוגע ל„כבוד אב", היה עשו מכבד את אביו יותר מרשב"ג. עשו עם כל רמאותו ורשעתו, הן לא היה מצער את אביו. לא גלה לפניו את ירידתו המוסרית, שהיתה בודאי גורמת לו צער גדול, כשהיה יודע באיזה מצב מוסרי ירוד נמצא בנו. אבל רשב"ג עם כל צדקתו, ישרו

(א) רבי יצחק מאיר מנור בשם ה"יהודי" ב"תפארת היהודי" אות נ'.

(ב) מדרש רבה, דברים א'.

ואהבתו לאמת, הן גרם, בשעת ודויו, צער לאביו, כשראה לפניו נשמת בנו בכל מערומיה.

אבל כל מעלתו של עשו, היתה רק בנוגע למצוה היחידה של "כבוד אב". בשאר הדברים היה רמאי, רשע ונוכל, שרמה את אביו וגרם לעצמו, שלא יבוא לעולם לשלמות מוסרית-רוחנית; לעומת זאת היה רשב"ג צדיק גמור, איש האמת, טהר הלבב, השואף לשלמות ולעליה רוחנית ... (א)

מהדגשתו את ערך פנימיות החסידות, נבעה גם התנגדותו אל המופתים ורוח-הקודש, שהשתמשו בהם הצדיקים, ושנעשה לאחד היסודות העיקריים של החסידות העממית בפולין. ה"יהודי הקדוש" ראה במופתים, גורם להתפשטות השטחיות בחסידות. הרבה חסידים לא נסעו לרבותיהם, ללמוד מהם יראת שמים וחסידות, רק לראות את הנפלאות ורוח-הקודש. הוא היה אומר: "וכי רבותא להיות בעל-מופת? כל בעל-מדרגה פשוט, יכול להפוך שמים וארץ. רק להיות יהודי קשה!" (ביהודית: "אקונץ צו זיין אבער-מופת! אלעדע בעל-מדרגה קען פערדרעהען שמים וארץ. איוד צו זיין איז שווער!") (ב). כלומר: כל מי שעוסק בעבודת השי"ת בקדושה וטהרה, ביראה וענוה ודבקות, יכול להגיע לרוח הקודש ולתת מופתים, אבל איזו תועלת תצא מהם לחסידים. עיקר עבודת הצדיקים הוא, להכניס יראת שמים בלבם של החסידים, ולא להראות אותם נפלאות ורוח-הקודש (ג).

על החסיד, לפי שטת ה"יהודי", לקבוע בלבד יראת השמים, לא ע"י מעורר חיצוני, כי אם מעצמו. הוא היה אומר: "עזב תעזוב עמו" — כשנוסע חסיד לצדיק, אל יסמוך רק על הצדיק, שיטהרו ויכניס בו כל המדות הטובות. אל יחשוב שהוא בעצמו אינו זקוק עוד לשום מעשה, כדי לבוא לשלמות. "עזב תעזוב עמו". פסוק זה נאמר על החסיד, שגם הוא יסייע לצדיק, בהשרשת האמונה בלבד. רק כשיעבוד החסיד גם מעצמו, יוכל גם הצדיק להדריכו ולהעלותו יותר; אבל העיקר תלוי בחסיד... (ד)

רעיון יפה מאד הביע ה"יהודי", על תפקידו העצמי של האדם בעולם הזה. כל בני האדם — היה אומר — עובדים תמיד. אפי' מי שכבר השיג אושר ועושר, אעפ"כ לא ייעף ולא ייגע לצבור עוד כסף. כששואלים אותו: למי אתה עמל? הוא משיב: כל עמלי הוא רק בשביל בני. רוצה אני שבני יחיו בטוב ובנעימים, ולא יצטרכו להיות טרודים כמוני! (ה)

(א) רבי גרשון חנוך מראדווין, "ארחות חיים" (לובלין תרס"ג) עמ' 79.

(ב) הרב יעקב אורנר בהקדמתו ל"תורת היהודי"; רבי אהרן טרקוס, "חסידיומוס" עמ' 159.

(ג) חסיד אחד ספר לממשיך שבתו של ה"יהודי", רבי מגדיל מקוצק, מהמופתים הנפלאים שעושה צדיק אחד. אבל — שאלהו הרבי מקוצק — היכול צדיק זה גם לעשות מופת להכניס חסידות בלב הנוסע אליו? .. ("שית שרפי קודש" ח"ב אות ל"ט). לפי השטח הפשיטחאית-קוצקית, המופת היותר גדול הוא, להכניס חסידות אמתית בלב האדם.

(ד) רבי יהושע מאוסטרובא, תולדות אדם" פ' בחקתי.

אבל בנו של זה גם כן עמל כאביו. גם לו אין רגע של מנוחה וחשבון הנפש. גם הוא עובד בשביל בנו. וזה אלפי שנה כל אחד עמל בשביל בנו, ועדיין לא נולד הבן האמתי, שינוח מעמל העולם הזה. חבל! – היה ה"יהודי" מתאונן – מתי אזכה לראות אותו הבן, שזה אלפי שנה העולם מחכה לו!..^(א)

בחסידות העממית, תופס הצדיק את המקום הכי חשוב. הצדיק הוא המטהר והמרום את ישראל; הוא ממשיך לישראל השפעות טובות ועושה נפלאות להם; הוא הנקודה המרכזית, שכל העולם ניזון ממנו ברוחניות וגשמיות; לעומת זאת בתורת ה"יהודי" מודגשת בעיקר, לא גדולת הצדיק, כי אם חובותיו של החסיד. הצדיק הוא, בעיקר, מורה דרך רוחני לחסידים, הרוצים להתעלות מעצמם. את כל האחריות, הטיל ה"יהודי" על החסיד... כמו כן נגרע בתורת ה"יהודי" ובמעשיו, ערך הצדיק בתור משפיע גשמיות לישראל ועושה נפלאות להם. כי אף שה"יהודי" היה גם כן יועץ את חסידיו בעניניהם הפרטיים, ומתפלל בעד החולים, לא נחשב זאת ליסוד בהנהגתו. כפי שמקובלני מחסידים נאמנים, היה ה"יהודי" יותר מורה דרך בחסידות ותורה, מאשר יועץ בענינים גשמיים. גם בזה מקבילה התנהגותו לזו של רבי שניאור זלמן מלאדי. "בינו שנות דור ודור – כותב ה"רב" באגרתו לחסידיו – ההיתה כזאת מימות עולם?.. להיות מנהג ותקון לשאול בעצה גשמית, כדת מה לעשות בעניני העולם הגשמי. ומה שכתוב בישעיה: "יועץ וחכם חרשים", וכן משארו⁵: "ונהנין ממנו עצה ותושיה", היינו בדברי תורה, הנקראת תושיה"^(ב).

מהדגשת הפנימיות נבע גם החדוש, שעורר רעש גדול במחנה החסידים: תפלתו באחור זמן. ה"יהודי" לא התפלל, עד שמוחו ונשמתו היו מוכנים לתפלה, ביראה עילאה ובדבקות היותר עליונה. שאלו פעם את תלמידו, רבי שמחה בונם מפשיסחה, לטעם אחור זמן התפלה של רבו והשיב להם: יש אברים כאלו באדם, שאפילו בשעה שהאדם כבר הקיץ משנתו, עדיין הם נחים בלי פעולה; עדיין הם ישנים את שנתם. מורי ה"יהודי" לא התפלל, עד שהקיצו כל אבריו וגידיו לתפלה, עד שהיה מוכן להתפלל בבחינת "כל עצמותי תאמרנה!"^(ג)

התחנן אליו ידיד־נפשו המגיד רבי ישראל מקוויניץ, שיחדל מהתפלל באחור זמן. "האם – הוכיחו פעם – מוכרחים להתפלל על חודה של חרב? לפעמים אני מתפלל עד "ברוך שאמר" כאיש פשוט, ורק אח"כ עולה בידו, בעזרת השם, להתרומם יותר בכוונתי!"^(ד) אבל ה"יהודי" לא סר מדרכו.

(א) הרב מאלכסנדר "בית יעקב" פ' נח.

(ב) לקוטי אמרים באגרת הקודש כ"ב, עיין: הרב מאלכסנדר, בית יעקב דף פ"ו.

(ג) שמחת ישראל עמ' 48.

(ד) רבי אהרן מרקוס, חסידיומוס" עמ' 160.

ההכנה למצוה – היה אומר – כמצוה עצמה" (א) ו"הכנה" זו תורה, המטהרת את המוח (ב), ורק אחרי תורתו והכנותיו, יכל היה להתפלל. על התנהגותו זו, לכשעצמה, לא ערער שום צדיק. מי לנו גדול מה"חווה" מלובלין, הכותב: "חסידות הוא אהבה והוא בכל הנפש, ואם מזדמן לו לאחר הזמן, בשביל אהבת הבורא, והוא עוסק בדבקותו או בשבחים, או" – אם נראה לו, שיפעול לפניו יותר נחת רוח, אם לא יקרא קריאת-שמע ותפלה, הגם שיצר הרע מוכיחו, אינו חושש לשום עונש, בשביל אהבת הבורא ב"ה לפעול רצונו, ובאמת רחמנא לבא בעי וגדולה עברה לשמה" (ג), ערערו רק על החסידים, שהתנהגו גם כן כרבים, אף שחסרה להם, גם בתפלתם המאוחרת, אותה "גדלות דמוחין", אותה אש הדבקות, ואותה ההרדה הגדולה של רבים ה"יהודי הקדוש".

בספרות החסידות של הזמן ההוא, נמצאים דברי תוכחות נגד אותם החסידים, שכל נסיעתם לצדיק היתה רק, כדי להסתכל בתנועותיו החיצוניות ולחקותם אח"כ מעשה קוף. "תלמידי חכמים – מתאונן המגיד מקוויניץ – אפי' בשיחת חולין, מיחדין יחודים גדולים ועמוקים, ומתקנין בהם עולמות עליונים, והאדם הכסיל ילמד ממעשה הצדיק, לעסוק ג"כ בדברים בטלים, בחשבו להיות ג"כ כרבו" (ד); "צריך לדעת ולהודיע – מזהיר רבי קלונימוס מקראקא – לבני אדם המתחברים לצדיקים, שלא יתלמדו לעשות כתנועותיהם והנהגותיהם, כמצות אנשים מלומדה, היינו: מפני שהצדיק עושה כך, גם הוא יעשה כמוהו, רק שילמוד כפי שכלו באמת לאמתו, לעבוד את ד' בלב נכון" (ה).

ישבו להם פעם ארבעה מתלמידי ה"חווה": רבי יהודה לייב מזקילקוב, רבי אליעזר מטרניגרוד, רבי משה יצחק מבלויץ, ורבי אייזיק'ל מלינטשנא. השיחה נסבה על אדות ה"יהודי". רבי משה יצחק מבלויץ דבר דברים חריפים על ה"יהודי", שהתנהגותו לאחר זמן התפלה, גורמת שגם חסידיו יתפללו באחור זמן, בחקותם מעשי רבים. הוא לא הסתפק בדברים לבד, כי אם הביא לפניו, פעם, עד חי, אברך חסיד, כשהוא מעוטף בטליתו ותפליו, שאחר את זמן התפלה. אבל רבי אליעזר מטרניגרוד הרגיע את רוחו ומשל לו משל: בן מלך אחד גלה מעל שולחן אביו, ונדד בכפרים ויערות. בבית אביו, המלך, רגיל היה, מימי נעוריו, לאכול את המאכלים היותר ערבים, מעדני מלכים, שנעשו במכוון בשבילו מן המוכחר ובנקיות יתרה. אולם בנדודיו בכפרים ויערות, במקומות שהיה מתאכסן אצל אכרים פשוטים

(א) "שיה שרמי קורש" ח"ד עמ' 119.

(ב) תפארת היהודי" אות כ"ט; "דער תסיריוסוס" עמ' 160.

(ג) זכרון זאת" פ' פנחס.

(ד) "עבודת ישראל" אבות דף ע"ד; עיין: "נועם אלימלך" פ' קדושים.

(ה) "מאור ושמש" פ' לך.

ועניים, לא היו לו מאכלים ערבים כאלו, שהתרגל להם מנעוריו. פעם בא לכפר אחד, כשהוא רעב מאד ללחם. אכר אחד חמל עליו ונתן לו פת קיבר שחורה. בן המלך שלא אכל מעודו רק פת סולת נקיה, לא יכל לשום את הפת לתוך פיו. השתדל, איפוא, שיביאו לו לחם אחר, אולם כשחכה שעות אחדות ופת טובה לא הובאה בשבילו, הוכרח לאכול את הפת העניה, פת קיבר...

הנמשל מובן: בן המלך – זוהי הנשמה, חלק אלוה ממעל, שגלתה מעל שולחן אביה – שבשמים, מגנזי המרומים. שם, במרום, רגילה היתה לתפלה אחרת – לשירה אצילות לפני אדון כל. ונשמת צדיק כשהיא יורדת למטה, לעולמנו הגשמי, זוכרת עוד „ימים מקדם“, עת שוטטה בעולם האצילות, ואינה יכולה להתרגל לתפלה פשוטה, חסרת דבקות שמימית. היא ממתינה, איפוא, לעת מובחרת שיושפע עליה רוח ממרום, שתתרומם להתפלל באותה המדרגה שהתפללה לפניו. אולם כשרואה הנשמה שצדלי ערב נוטים, עוד מצט ויעבור היום, הוא מותרת על תשוקתה ומתפללה תפלה פשוטה ותמימה, פת קיבר...

רבי אייזיקל מלינטשנא אמר: אמנם שערי השמים סגורים אחרי זמן התפלה. אבל תפלת צדיק כ„יהודי הקדוש“, הבאה מלב טהור ונשבר, משברת כל המחיצות ובוקעת כל הרקיעים... (א)

(א) רבי יוסף לווינשטיין ב„תפארת היהודי“ אות פ' ופ"א.

פרק תשיעי.

הפרוד בחסידות הפולנית. *

גרעיני המהפכה שהכילו ארבעת עיקריה של החסידות הפשיסטית. התנגדות החסידות העממית ל"התבוננות" יתרה. ההתנגדות לשטת הרב בלאדי. ההתנגדות שעוררה התנגדותו של ה"יהודי" לסופתים בין חסידיו המוזה. קטעים מספרות החסידות העממית על אחר זמן התפלה. רצונם של הלמדנים להתעמק בחסידות. מרדנותו של המוזה. חלוקי דעות על דבר תפקיד הצדיק. רצונם של תלמידי המוזה שבנו רבי יוסף מטורטשין ימלא את מקום אביו. הנהגתו הגלויה של ה"יהודי" וסבותיה. רכילות ולשון הרע בתור אמצעי-מלחמה ב"יהודי". התנגדותם של רבי שמעון אשכנזי ורבי יהודה לייב מוקילקוב ל"יהודי". יחסו של הסניד מקוויניץ ל"יהודי". אנשי-הריב ביר מקינצק ויקותיאל. רכילות בדבר כתונת. התנגדות בין חסידיו המוזה על נסיעות ה"יהודי" לובלינה. דבותיו של יקותיאל. יחס המוזה לתלמידיו ול"יהודי". אסיפת תלמידי המוזה. ועד מיוחד להלחם ב"יהודי". רבי מנדילי מרימנוב. טענו של ה"יהודי" לרימנוב. קבלות-הפנים. עצתו של רבי מנדילי מרימנוב.

תורתו של ה"יהודי", כפי שהוארה בפרק הקודם, הביאה עמה מהפכה בחסידות הפולנית. שונה היתה מהחסידות העממית הליונסקית, וגם מתנגדת לה. ולא רק לחסידות הפולנית התנגדה, כי אם גם להרבה מעיקרי החסידות הכללית.

התנגדות זו, הכילו ארבעת עיקריה של החסידות הפשיסטית: ההתאחדות עם הלמדנים; המלחמה בשטחיות שבחסידות ודרישת ההתעמקות בפנימיותה; ההתנגדות אל המופתים ואחר זמן התפלה.

ע"י ההתאחדות עם הלמדנים, אבד לחסידות הרבה מעממיותה. אמנם התאמצו הלמדנים לסגל לעצמם את רעיונותיהם של החסידים, שאחד

(* תודתי נתונה בזה למר יואל קניס בקראקא שהעירני הערות שונות לפרקים האחרונים.

מעיקריהם היתה העממיות; אבל לעקור לגמרי את שרשי ה"מתנגדות" לא היתה ביכלתם. עמוק עמוק כבר היתה מושרשת בלבם התנהגותם ה"מתנגדית". החסידות הפשיסחית נטתה, איפוא, מדרכה של החסידות המקורית, העממית ביסודה.

גם היסוד השני בתורת ה"יהודי הקדוש": המלחמה בשטחיות שבחסידות ודרישת ההתעמקות בפנימיותה, הכיל בתוכו גרעיני מהפכה והתנגדות לחסידות העממית. הצדיקים העממיים, אף שהם עצמם היו אנשים עליונים, הוגי דעות, למדנים וגם גאונים בתלמוד ודברים תמיד באלקים, ובעצם זרה היתה להם ההתקרבות להמון העם, התאמצו בכל זאת לרדת אל העם, לאהוב את היהודי הפשוט ולהתנהג עפ"י עקרי החסידות המקורית. למרות השתוקקותם וצמאונם הרוחניים, היו מעורבים עם המון העם ונמצאים כל היום בתוכם, לעזר עזות, להתפלל בעד החולים ולרפא אותם, ולעסוק בגמילות חסדים ועזרה לכל ישראל. הצדיקים העממיים ותרם בכל הענינים על הפציהם ומאוייהם, והתחשבו רק עם מצבן הגשמי של השדרות הרחבות. ולא רק בהתנהגותם החיצונית הסתגלו לצרכי העם, כי אם גם תורתם היתה עממית. לא הטיפו לחסידים תורה פילוסופית עמוקה. ידעו שלא כל העם יוכל להתרומם למדרגת אנשים עליונים, ולא דרשו התאמצות יתרה מהחסידים. הבינו כמה רע ומר הוא מצבם של יהודי פולין. כמה נרדפים הם מכל העברים. מן ה"פריצים" ומן הכמרים, מהעירונאים ומהמשלה. ידעו בכמה יגיעות, יסורים וענויים קשים, הם מוצאים את פרנסתם הדלה. לא חסידות פילוסופית דרשו מהם, כי אם אמונה תמימה ופשוטה, לב טהור, אמונת צדיקים, שמחה, בטחון בד', שירה, רקודין ואהבה והתחברות בין ישראל... "כלל גדול בעבודת ד' – כותב ראש הצדיקים העממיים רבי מאיר מאפטא – שלא לבקש חכמות ולברוח משכליות, רק לתור ולבקש בכל עת רצון הבורא ב"ה בשלמות, ולקיים מצותיו כחובה וכגזרות המלך" (א); "האדם הרוצה לילך בדרכי השי"ת – כותב אותו הצדיק – אסור לו לחפש ולחקור אחרי חכמות גדולות ומועצות, ואין מהצורך לעשות פעולה יותר גדולה מכחו, כ"א אשר חננהו ד'. וזו היתה סבת שבירת הכלים, מחמת שלא היו יכולין לסבול רבוי האור העליון... לא לחפש אחרי תבונה יתרה יותר ממדרגתו, הגם שכוונתו לשם שמים, לצבן ולזכך את עצמו, אעפ"י אסור לו לעשות יותר מכחו מתמול שלשום, רומז על הדורות הראשונים, ועיקר הדרך הנכון לילך בהדרגה כפי כחו" (ב); "דרכי משה ואהרן היו – כותב רבי נפתלי צבי מרופשיץ – שלא לבחור רק במה שבחר ד', ולא לילך בגדולות ונפלאות ממנו" (ג). במאמרים אלו, באה לידי

(א) "אור לשמים" פ' אחרי.

(ב) שם פ' שמות.

(ג) "זרע קודש" פ' שלח.

בטוי המחאה הגדולה של החסידות העממית, נגד ההתעמקות השכלית היתרה של החסידות הפשיסטית, והחשש שהתעמקות זו תוכל לגרום ל"שבירת הכלים"...

מטעם זה, התנגדו גם הצדיקים רבי ברוך ממיזבוב, רבי מרדכי מלחוביץ ורבי אברהם מקאליסק לרבי שניאור זלמן מלאדי, העמקן הגאוני בחסידות. רבי ברוך ממיזבוב, נכד הבעש"ט, לא יכל להשלים עם ה"רב" מלאדי, על העלות את החסידות העממית למדרגה פילוסופית-תלמודית, ועל למדו את דעותיו העמוקות ברבים, כי אנשים שאינם מהוגנים יוכלו לטעות בעומק הדעות. כן היתה גם שטתו של רבי אברהם מקאליסק, "בא חבוק והעמידן על אחת: וצדיק באמונתו יחיה", אמונה פשוטה ותמימה בלי התחכמות. אבל רבי שניאור זלמן מלאדי ענהו: "כשם שאי אפשר להוליד בנים בלי אם, כך אי אפשר להיות ירא שמים בלי התבוננות" (א). כמו כן עורר התרגזות מרובה, בחוגי החסידים העממיים, עיקרה השלישי של החסידות הפשיסטית: מעוט ערכם של המופתים, שהורה ה"יהודי". כבר דברנו למעלה, בפרק מיוחד, על הערך הרב שנתנו צדיקי פולין למופתיהם ורוח קדשם. הם השתמשו במופתים מטעם "אהבת ישראל", וראו בהם התגלות האלקות וקדוש שם שמים בעולם, והנה באה החסידות הפשיסטית ולמדה ברבים התנגדות למופתים, מפני שהם גורמים להתפשטות השטחיות ומזיקים לבחירה (ב). התנגדותו למופתים עוררה בעיקר התרגזות בין חסידי ה"חווה", שראו בה התנגדות גלויה לרבם, שהשתמש במופתים ורוח הקודש בפרסום. ה"יהודי הקדוש" ותלמידו רבי שמחה בונם מפשיסחה, אמנם הצטדקו שהמופתים משמשים ל"חווה" רק אמצעי, לכסות בהם את מהותו הפנימית, אשר בענותנותו רצה שההמון יראה בו לתומו רק בעל-מופת ו"חווה", אבל חסידי ה"חווה" לא הסתפקו בהצטדקות זו. הם ראו ב"יהודי" על התנגדותו למופתים, תלמיד המורה הלכה בפני רבו (ג).

ביחוד עורר רעש גדול, אחור זמן התפלה ע"י חסידי פשיסחה. רוב הצדיקים חששו שמא תביא התנהגות זו, לידי זלוזל במצות המעשיות (ד). יש דרך פשוט בעבודת הבורא – כותב ראש המתנגדים ל"יהודי", רבי יהודה לייב מזקילקוב – לעשות כל המצות לאמתן, להתפלל בצבור ובזמנה ולהתרחק מכל מיני שחוק וטיול לבטלה, וזה נקרא דרך צדיקים. ויש עוד דרך אחרת, דהיינו שלא להתפלל לפעמים עם הצבור, ופעמים לאחר זמן

(א) עיין: מ. טייטלבוים, הרב מלאדי ומפלגת חב"ד" עמ' 147; היילסאן, בית רבי" עמ' 83; מ. ה. קליינמאן, "אור ישרים" (פיטרקוב תרפ"ד) עמ' 36.

(ב) על הערצת המופתים בין צדיקי פולין עיין: מאור ושמש" פ' ויצא.

(ג) רבי אהרן מרקום, חסידיומוס" עמ' 159; רמתיים צופים" עמ' 192.

(ד) עיין: שו"ת שרפי קודש" ח"א עמ' 54 בהערה; שם חלק ג' אות ק"ד.

התפלה, בכדי להתפלל בכוונה יהירה ושאר ענינים בדומה לזה, וזה נקרא מעשיהם של רשעים לשמה"א; "מתנאי העבודה - כותב רבי קלונימוס מקראקא - שלא יפסיע האדם אפי' כחוט השערה, שיעבור על אוהרות התורה ואוהרות חז"ל ובעלי האסופות האחרונים, וכל הפורש מדבריהם כפורש מחיו. והאנשים אשר יעשו להם כהיתר לוותר על דברי הפוסקים, בחשבם כי אם לא יתפללו בזמנם תפלתם יותר מעולה וכדומה, עבודתם אך שוא והבל. וכל זאת יבחן כל אדם הבא לעבוד עבודה, שלא ישם מגמת תפלתו לכוון בהם דברים נפלאים ומכוסים, שכסה אותם עתיק יומין. ולא תמצא דרכי התורה במי שמתדמה לעלות ומשוטט במחשבתו על פני השמים, ובמעשהו לא יהיה דבר חפץ"ב.

- אל תביאו לי ראייה מה"יהודי הקדוש" - אמר פעם רבי קלונימוס מקראקא לחסידי פשיסחא, שאחרו את זמן התפלה - הוא סכן את גופו במקוה האפטאית. ע"י טהרתו זו נזדכך החומר שלו ונעשה אדם שלמעלה מן הזמן ומן השכל; אבל אתם, קרוצי חומר, מי נתן לכם הרשות להתנהגות עליונה כזו? ^(ג)

"ואתחנן אל ד' בעת ההיא" - כותב רבי נפתלי צבי מרופשיץ - "בעת ההיא" ולא אמר באיזו עת, ללמד אותנו בזה שלא יאמר האדם: עתה אין לי מוח כראוי לתפלה ולא אתפלל עתה, רק כשאפנה אתפלל כראוי וכנכון! רק בכל עת ועת יתפלל, לפי העת ההיא של עכשיו, תהיה העת איזו עת שתהיה"ד.

מהציטטים המובאים, אנו רואים את ההתמרמרות הגדולה, שעוררה התנהגותם של חסידי פשיסחא, לאחר את זמן התפלה. אמנם קטעי מלים אחדים מציטטים אלו מורים, שנאמרו בזמן מאוחר ומכוונים נגד חסידי רבי שמחה בונם מפשיסחא ורבי מנדל מקוצק, אבל אותה ההתמרמרות לא היתה פחותה גם בזמן ה"יהודי", שגם חסידיו אחרו את זמן התפלה. ואופייניים דבריהם, שבהם מתבטאת השקפת החסידות העממית על החדשות, שהביאה אתה החסידות הפשיסחית.

(א) "לקוטי מהרי"ל" פ' בראשית. רבי שמחה בונם מפשיסחא אמר להפך: ותאמר רחל נפתולי אלקים נפתלתי עם אחותי, דהנה באמת עשתה כאן רחל שלא כחונן, במה שמסרה הסינים ללאה, כי שקרה ביעקב, אכן נתכוונה לשם שמים, שלא תכלם אחותה לאה וגדולה עברה לשמה וזה נפתולי וכו', שנפתלתי עם אחותי, כי "נפתל" הוא מגזרת נפתל ועקש, דהיינו: העברות שעשיתי היו לשמה, והא ראייה כי יכלתי וישמע - ושמע ד' את תפילתי, ועי'ז ראתה שלא עשתה בזה שלא כחונן" (קול שמחה" פ' ויצא).

(ב) "מאור ושמש" פ' נצבים.

(ג) הרב מיוזפוף ב"תפארת היהודי" אות ב'.

(ד) "ורע קודש" פ' ואתחנן.

ע"י שנויי דעות אלו, שבין חסידי ה"חווה" וחסידי ה"יהודי", נפרדה החסידות הפולנית לשני מחנות. החסידים העממיים היו מרחקים את הצעירים, שהתפללו באחור זמן, מבתי החסידים. ככה היו מצערים גם את רבי מנדיל מקוצק, בהיותו עדיין צעיר לימים, על אחרו את זמן התפלה, אף שהיה מגדולי תלמידיו של ה"יהודי" (א). מובן, שגם האברכים הלמדנים, מעריצי ה"יהודי הקדוש", לא טמנו את ידם בצלחת, כי אם השיבו למעניהם כגמולם, ועוד הצטיינו עליהם ב"עזות דקדושה"... באו, לפעמים, לידי התנגשויות, שלא הוסיפו כבוד לחסידות הפולנית.

מלבד סבות אידיאולוגיות אלו, גרמו להתחזקות הפרוד בין שני מחנות החסידים גם סבות אחרות. — כפי שכבר בארתי, היה ה"חווה" מלובלין, בהתנהגותו החיצונית, צדיק עממי. באו אליו אלפי חסידים מכל קצוות פולין, רוסיא, אונגריא ורומניא, אבל רוב הנוהרים באו לשאול בעצות פרטיות, רפואות ועזרה חמרית. החסידות חגגה אז, ביחוד בהשפעת ה"חווה", את חג נצחונה היותר גדול על המתנגדים, בהקיפה את השדרות הרחבות של היהדות בפולין וגליציא, ובכבשה את לבם של טובי הרבנים הגאונים של הארצות האלו. התפשטות כמותית זו של החסידות, גררה אחריה גם התפשטות איכותית, רוחנית. אנשי-הרוח והלמדנים שבהם רצו להתעמק בפנימיות החסידות, ושאפו לעליה רוחנית עפ"י יסודותיה. אולם להתעמקות זו חסר להם מנהל ומורה דרך. בימי נעוריו למד ה"חווה" בעצמו חסידות פנימית לאברכים הצמאים לדבר ד', וגם היה לו פנאי להתמכר לצרכי ההמון. אבל לעת זקנתו, כשתנועת החסידות הגיעה בכמות למדרגה היותר גבוהה, ורובם נתנו עיניהם ב"חווה" מלובלין, לא היתה אז ביכלתו, למלא גם את דרישותיהם הרוחניות של אלפי הלמדנים והאברכים, שרצו כי ה"חווה" יעמוד עליהם מהבוקר ועד הערב וילמדם את דרכי החסידות. גברה על תשוקתם הרוחנית של החסידים הצעירים, אהבתו הגדולה לישראל של ה"חווה", האהבה ליהודים הפשוטים, המצונים והנדכאים, שמצאו בו את נחמתם האחת.

ה"חווה" מלובלין בעצמו מתאונן, שההמונים גזלו ממנו את כל עתותיו הפנויות לתלמוד וחסידות. "נהירנא כד הוינא טליא — הוא כותב באחת מהסכמותיו — היתה לי תשוקה לחבר פרוש על סדר קדשים, אבל אח"כ כשבא לי הרבה טרחא דצבורא, צרכי בני ישראל המרובים, הן ליעץ והן לתפלות ובקשות, ואני הייתי מתיירא לדחות אותם, כיון שהשי"ת עזר לי לפעור לטובת ישראל... נעשיתי טרוד מאד, לא מיבעיא לחבר פרוש, כי אפילו לי בעצמי היה קשה מפני שלא היה לי פנאי לעיין ב". מתוך הסכמה זו משתקפים,

(א) רבי יוסף לווינשטיין ב"שית שרפי קודש" ח"א אות רע"א.

(ב) רבי אברהם חיים שור, צאן קדשים ב"אסיפת זקנים" (פיטרקוב תרע"ג) בראש הספר.

כמו מכל כתביו וספריו, ענותנותו, שברון לבו האופיני ואהבתו הגדולה לישראל, שמפניה הוא נכנע, למרות רצונו לדרישותיו של המון בית ישראל.

את כל האברכים והלמדנים, ששאפו לעליה חסידית-רוחנית, היה ה"חווה" יועץ שילמדו תורה וחסידות מה"יהודי הקדוש"^(א). באופן כזה נתרכזו מסביב ל"יהודי" טובי הלמדנים ובחירי החסידים, והוא לא מנע מהם את תורתו, כי אם הדריכם ולמדם את תורתו הפשיסטית החדשה. אולם אותם אלפי הלמדנים, שה"יהודי" רוה את צמאונם הרוחני, החלו, לאט לאט, להשתחרר לגמרי מהשפעת ה"חווה". תחלה נסעו לובלינה אל ה"חווה", ודרך אגב סרו גם אצל ה"יהודי". אבל ברבות הימים, כשה"חווה" היה טרוד כל היום לעוץ עצות ונמנעה ממנו האפשרות להתמכר לדרישות האברכים, התחילו החסידים הצעירים לראות ב"יהודי" את רבם היחיד, ולא עוד אלא שגם זולו בכבודו של ה"חווה". היו כאלו שדברו על לב ה"יהודי", שישתחרר לגמרי מהשפעת ה"חווה" ולא יתחשב כלל עם דבריו ודעותיו. מובן, שה"יהודי" דחה את "עצותיהם" בשאט נפש. שני ימים לפני הסתלקותו, יעץ אחד מתלמידיו, הרב רבי שמשון מזוואלין, את רבו שלא ישמע לדברי ה"חווה". אבל ה"יהודי" הכה את רבי שמשון על ידו ואמר לו: "אני תלמידו ומחויב למסור את נפשי עליו ועל דבריו..."^(ב)

חסיד ה"חווה" הבינו אמנם, כי אי אפשר לו ל"חווה" למלא את כל הדרישות הרוחניות של האברכים, אבל הערצתם את ה"חווה" הגיעה למדרגה כזו, עד שאמרו כי הנסיעה לבדה ל"חווה", ההסתכלות בהתנהגותו לפני ה"שולחנות" בשבתות וימים טובים ובתפלותיו ותורתיו, מספיקה להכניס יראת שמים בלב האברכים. ביחוד, הגנו על העמדות שבחסידות. אם הצדיק יתמכר רק לדרישות האברכים, הרי יוכרח לחדול מלעזור לישראל בעצותיו רפואותיו ומופתיו והרי יחסר יסוד "אהבת ישראל", שהוא עיקר העיקרים של החסידות. רשמים מפולמיקה זו, נשארו בספרות החסידות של הזמן ההוא. "הצדיק כשהוא בבחרותו" – כותב רבי מאיר מאפטא – הוא מרכין עצמו ויט שכמו לסבול עם האנשים הבאים אליו להגביהם ולהאירם, וכמו שמצינו באברהם אבינו ע"ה, שהיה מגייר אנשים ושרה מגיירת נשים, אבל צדיק כשהוא בזקנותו, קשה עליו מאד טרדת בני אדם להרכין עצמו אליהם, רק מחמת שהשכינה עליו תדיר, ממילא נפעלים כל עניני בני אדם הבאים לצדיק"^(ג). הצדיק מכניס, איפוא, בלי פעולה ישרה מצדו, יראת השמים בלב חסידיו. כי על הצדיק, לפי השקפת החסידות העממית, לא רק להשפיע ברוחניות לחסידיו, כ"א גם לעזור

(א) הרב שלום יוסף מיוזסוף ב"תפארת היהודי" אות כ"א.

(ב) רבי יוסף לווינשטיין בהקדמתו ל"נפלאות היהודי" עמ' 17.

(ג) "אור לשמים" פ' חיי שרה.

להם במצבם החמרי. „אמנם רצון הצדיק – כותב רבי מאיר מאפטא במקום אחר – שיהיה דבוק רק למעלה, בגבהי מרומים, ואין לו שום חשק ורצון בעולם המעשה, שלא יתגשם חס ושלום, אבל רצונו ית"ש הוא דווקא, שיהיה לצדיק רצון גם בעולם המעשה, כדי שתהיה השראת השכינה...“^(א)

אולם עם גדולה של החסידות הפשיסטית, ראו חסידי ה„חווה“ שהקרקע נשמטת מתחת רגליהם. ראו שאל ה„יהודי“ נוהרים כל למדני פולין והחסידים הצעירים. תחת השפעתו עמדו צדיקים חשובים כרבי דוד מליוב, רבי שמחה בונם מפשיסחה, רבי מנדיל מקוצק, רבי דוב ביר מראדושיץ, רבי בנימין מלובלין, רבי שמואל מקורב ועוד. חסידי ה„חווה“ יראו, איפוא, שלא תגרור אחריה שטתו החסידית – החדשה של ה„יהודי“, גם „מרידה“ רשמית ב„חווה“ והשתחררות גמורה מהשפעתו.

אל הסבות המובאות נוספה עוד אחת, שהגדילה את הפרוד בין חסידי ה„חווה“ וה„יהודי“: ההערצה את ה„חווה“ מלובלין גדלה כל כך, עד שהרבה חסידים ראו בביתו מעין „מלכות בית דוד“^(ב). המשיחות בצדיקים היא אחד מיסודות החסידות. כל צדיק הוא – לפי דברי ה„יהודי“ – ניצוץ המשיח^(ג); „אצל הצדיק – כותב רבי אלימלך מליזנסק – צריך להיות דוגמת הגאולה, וכל מה שעתיד להיות בעת הגאולה, במהרה בימינו, צריך להיות עכשיו אצל הצדיק דוגמתו“^(ד). חסידי ה„חווה“ לא יכלו לצייר להם, שמלכות „משיחית“ זו תפסק באיזו זמן. הם רצו, איפוא, שאחרי הסתלקותו של ה„חווה“ ימלא את מקומו בנו רבי יוסף מטורטשין. כי „אם הצדיק מעמיד בן צדיק – כותב אחד ממתנגדיו של ה„יהודי“, רבי יהודה לייב מקילקוב – לא תופסק עבודתו, כי הוא כאלו אינו מת, פירוש: אינו מסולק מן העולם הזה, כי כח האב בבן וכאשר הבן עובד עבודתו ונרצה לפני ד', כאלו האב בעצמו עדיין עובד עבודתו בלי הפסק“^(ה). אולם כשראו שה„יהודי“ כובש בצדקתו העליונה את לבם של חסידי פולין, וממלא את מקום ה„חווה“ עוד בחייו, התאמצו בכל האמצעים להחליש את השפעתו. ה„יהודי“ בעצמו – מספרים החסידים – אמר פעם לרבי חיים מאיר יחיאל ממוגילניצה: „הם (חסידיו ה„חווה“) מצערים אותי בחפצם שרבי יוסילי „ינהיג“ אחרי ה„רבי“, אבל כל התאמצותם לא תועיל להם!“^(ו)

למרום קצו בא הפרוד, כשהתחיל ה„יהודי“ ל„הנהיג“ באופן „רשמי“

(א) שם פ' וישלח.

(ב) עיין: „נפלאות הרבו“ אות קס"ט ור"צ.

(ג) עיין לעיל בפרק ה' עמ' ס"ה.

(ד) „נועם אלימלך“ פ' יתרו.

(ה) „לקוטי מהרי"ל" פ' וירא.

(ו) כרישטיין „שיחות חיים“ עמ' 47, 48.

בתור רבי. ל"הנהגה" גלויה זו, נתן לו ה"חווה" בעצמו הרשות. כשבא פעם ה"יהודי" לובלינה – ספר נכדו רבי מאיר שלום מקאלשין – חלה שם מחלה אנושה. וכשהזכיר בנו, רבי יהושע אשר מזילחוב, את אביו לפני ה"חווה" בבקשה להתפלל בעדו שיקום מחליו, אמר לו ה"חווה" "תורה" חסידית בתור תשובה לבקשתו: "שלח לך אנשים ויתורו" – כשמגיע האדם למדרגה היותר גבוה בשלמות, כשכבר תקן מה שעליו לתקן, כשנשמתו כבר מטהרת ומזוככת לגמרי, ונפשו יוצאת ממסגרותיה להדבק באין סוף, אזי העצה שישאר אותו הצדיק בחיים היא: "שלח לך אנשים" – ישתדל שיבואו אליו אנשים – חסידים הצמאים לדבר ד', "ויתורו" – ישאלו אותו בדבר אלקים. ואם הצדיק יורם את דרכי החסידות, אזי יחפץ הקב"ה שישאר אותו הצדיק בחיים, כי חביבה עליו עבודתו הקדושה – עלייתם הרוחנית של נשמות ישראל על ידיו... אחרי תורה זו הבריא ה"יהודי" מחליו והתחיל ל"הנהיג" בפני עצמו (א). כפי שמקובלני מחסידים זקנים ונאמנים, פקד אז ה"חווה" על אחד מחסידיו שיתן "פתקא" ל"יהודי" ויועץ עמו בעניניו הפרטיים. ה"יהודי" סרב תחלה לקבל את ה"פתקא" מיד החסיד. אבל ה"חווה" פקד עליו ללכת פעם שנית ל"יהודי", ולומר לו בפקודתו שיתחיל ל"הנהיג" עוד בחייו. ה"יהודי" שמע לדברי רבו והתחיל ל"הנהיג" בגלוי בעיר פשיטחה.

עלינו לדעת, שה"יהודי" לא יכל להפנע מפני ה"חווה" ולקבל מרותו. הוא התחשב אמנם לתלמידו, אבל רוממותו הרוחנית הגיעה למדרגה כזו, שלא יכל עוד להשאר רק במדרגת תלמיד-חסיד. אישיותו היתה יותר מדי מקורית ועצמית, שתוכל להפנע אפי' תחת השפעתו של צדיק פ"חווה" מלובלין. נשמתו לא היתה עוד מסוגלת להיות מקבלת ונשפעת, היא כבר הגיעה למדרגת משפעת. רבי אהרן מרקוס כותב, ש"את ה"יהודי" החשיבו גדולי זמנו ושלאחריו יותר מרבו" (ב). ה"חווה" מלובלין בעצמו אמר: "יודע אני שה"יהודי" עולה למעלה ממני, אבל מה אעשה שרבי אלימלך מליזנסק אמר לי: "עד פה תבואו"; גם ה"יהודי" אמר: "אנו עולים למעלה מן ה"רבי", אבל צדיק הדור אינו אלא הוא!" (ג) אולם עם "הנהגתו" הגלויה נעשה המצב מסובך מאד. נשקפה סכנה גדולה להשפעתו של ה"חווה" וכבודו, שכל כך דאגו להם חסידיו ותלמידיו. אבל גם להלחם במעריצי ה"יהודי" לא היה נעים. חסידי ה"יהודי" היו מבחירי החסידים שבפולין, הלמדנים ואנשי הרוח. להלחם בגלוי בשטתו של ה"יהודי", שנשתה מהעממיות, לא העזו חסידי ה"חווה". כולם חרדו מה"יהודי", שאת קדושתו וגדולתו לא היתה ביכלתם להקטין. רק בדור

(א) רבי מאיר שלום מקאלשין, נהר שלום" (פיטרקוב תרפ"ח) עמ' 113.

(ב) "דער חסידיומוס" עמ' 158; עיין לעיל בפרק ו' עמ' ס"א.

(ג) ה. צייטלין, "חסידות" במאמרו, "ריא נאלדענע זאנג" עמ' 138.

שאחר כך, אחרי הסתלקותו של ה"יהודי", פרצה ההתנגדות האידיאולוגית לשטה הפשיסטית, שרבי שמחה בונם מפשיסחה הרחיבה והביאה לקיצוניות יתרה, עד שעוררה התנגדות לה בין כל צדיקי הדור, אבל בחייו של יוצר השטה, ה"יהודי הקדוש", עם כל התנגדותם לתורתו, שראו בה חתירה תחת יסודות החסידות העממית, לא יכלה לצאת נגדה, כי הגנה עליה אישיותו של ה"יהודי הקדוש" (א).

חסיד ה"חווה" ומעריציו הנלהבים, באין להם תכסיסי מלחמה אחרים נגד ה"יהודי", השתמשו באמצעים מגונים מאד. אמצעים אלו היו: לשון הרע, רכילות והוצאת שם רע על ה"יהודי" ותלמידיו. ב"כלי נשק" כאלו, חשבו להכניע תנועה רוחנית כחסידות הפשיסטית. מגמתם היתה לבזות את ה"יהודי" בעיני ה"חווה" ותלמידיו ולגרור עי"ז להקטנת השפעתו.

חסידים צבועים, נוכלים ובעלי לשון-הרע לא חסרו מעולם. ככה, למשל, מתאונן עוד רבי קלונימוס מקראקא על אותם "הצבועים המראין את עצמם ככשרים ומתנהגין בחסידות ופרישות, ובקרבת ישימו ארבע, עושים מעשי זמרי ומבקשין שכר כפנחס, מאנשים כאלו צריך האדם לשמור את עצמו ויתרחק מהם כמו שמתרחקין משור שחוט ביומי דניסן, כי משחית עבודת הכשרים, כשבא לכנסייה יחד עמהם לתורה ותפלה" (ב). אותם הצבועים והנוכלים, מצאו בפרוד זה, שבין ה"חווה" וה"יהודי", "ענין" לענות בו. סכסכו איש באחיו והגדילו את אש הפרוד למדורה גדולה.

מלבד הצבועים והנוכלים נמצאו גם צדיקים מפורסמים וחסידים חשובים, ממקורבי ה"חווה", שהגדילו את המחלוקת ע"י לה"ר ורכילות שספרו ל"חווה". "עכברא דדברא (עכבר מדברי) עולה על שלחן מלכים". מאמר זה פרשו רבי ישראל בעש"ט על צדיקים גדולים, שג"כ נכשלים באסור לשון-הרע. "עכברא דדברא" – העכבר של "דבור" לשון-הרע, עולה גם על "שולחן מלכים" – "מאן מלכי? – רבנן" (ג). גם ה"חווה" מלובלין רשם לו בהנהגותיו: "וליוהר מאד מלשון הרע, כי זה מצוי מאד להתלמד מבני אדם הרגילים בו, גם צדיקים וכמו שארז"ל כולם נכשלים באבק לשון-הרע" (ד).

אחד מהמבצירים את אש המחלוקת היה הרב רבי שמעון אשכנזי מז"ל-חוב. רב זה הצטיין בקנאותו הקיצונית ובהתנגדותו הגדולה לכל רעיון, התנהגות או מעשה, שראה בו נטיה מן הדרך הסלולה. הערצתו את ה"חווה" והחסידות העממית עברה כל גבול; אבל אהבתו זו הביאה אותו, לפעמים,

(א) עיין: "שיח שרפי קורש" ח"א עמ' 54 בהערה.

(ב) "מאור ושמש" כ' תורני.

(ג) הרב מתתיהו יחזקאל גוטמן, רבי ישראל בעש"ט (יאסי תרפ"ב) עמ' 36.

(ד) בתחלת הספר "דברי אמת".

לפגוע קשה בכבודם של מנהיגי החסידות הפשיסחית ולהגדיל בזה את הפרוד (א).

את התנגדותו הגדולה של רבי שמעון אשכנזי ל"יהודי" מבארים החסידים גם בסבה אישית: ה"יהודי" נסע פעם יחד עם רבי שמעון לובלינה, אל ה"חווה". בבואם לאמצע הדרך, חפץ רבי שמעון לחזור הביתה באמרו: אני רואה שאין ה"חווה" בביתו ולמי אסע? אבל ה"יהודי" דבר על לבו שיסע עמו לובלינה, בהבטיחו אותו, שודאי ימצאו את ה"רבי" בביתו. כשבאו סמוך ללובלין אמר שוב רבי שמעון: אני רואה שאין ה"חווה" בביתו! אולם כשבאו העירה מצאו כדברי ה"יהודי". אמנם התכונן ה"חווה" לנסוע מביתו, אך ברגע האחרון חזר בו ונשאר בלובלין. על שאלת רבי שמעון: מה היתה הסבה שטעה בראיתו מרחוק? השיב לו ה"יהודי": — ראיתי אצלכם "התנשאות" (גאות ב"זעיר אנפין"), וידעתי כי במקום שיש התנשאות אי אפשר להיות רוח הקודש!

מאז — מסיימים החסידים — נהפך רבי שמעון לאחד מרודפיו היותר קשים של ה"יהודי" בפרט, והחסידות הפשיסחית בכלל (ב).

מגדולי מתנגדיו של ה"יהודי" היה גם הצדיק רבי יהודה לייב מזקילקוב. הוא היה מגדולי תלמידיו של רבי אלימלך מליזנסק ומזקני הצדיקים בפולין. צדיק זה לא יכל לעבור בשתיקה על החסידות הפשיסחית, המתנגדת לחסידות העממית. בספרו "קוטי מהרי"ד", החדור כולו ברוח החסידות הליזנסקית, הוא קורא להתנהגותם של חסידי פשיסטה לאחר את זמן התפלה, "בשם" מעשיהם של רשעים. מלבד חלוקי דעות אלו היו גם — כפי שאומרים נכדי ה"יהודי" — סבות אישיות להתנגדותו ל"יהודי". היתה לו לרבי יהודה לייב חלישת-הדעת, על הכבוד הגדול שחלקו ל"יהודי" — היותר צעיר בין צדיקי פולין, בכל מקום בואו, בשעה שלקראתו, שהיה זקן מופלג, לא יצא איש לכבודו (ג). הוא לא החמיץ אף הזדמנות אחת, כדי לרדוף את ה"יהודי" וחסידיו, וכשבא בנו של ה"יהודי", רבי ירחמיאל מפשיסטה, לזקילקוב ונכנס לבית המדרש להתפלל, צוהו רבי יהודה לייב לעזוב את בית המדרש... (ד)

בין צדיקי הדור ההוא רק אחד, המגיד רבי ישראל מקוויניץ, התיחס באהבה וחבה ל"יהודי הקדוש". תחלה היה גם הוא ממתנגדיו. ביחוד, על אחרו את זמן התפלה. אבל כשבא ה"יהודי" לקוויניץ והמגיד התבונן לתפלתו ספוגת "יראה עילאה" "פחד יצחק", לא רק שחדל מהתנגד לו, כי אם עוד אהבו כבנו. אל ה"שולחן" בשבת חלק לו כבוד גדול: הושיבו לימינו ונתן

(א) עיין רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות הרבי" אות רפ"א.

(ב) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות היהודי" עם' 13.

(ג) הרבי מסוריסוב, "אמרי יהושע" בקונטרס "עשרת אבות" עם' 8.

(ד) רבי יוסף לווינשטיין שם עם' 15.

לו „שירים“ לחלק לחסידיו^א. ביחוד, עשתה רושם גדול על המגיד חריפותו הגדולה בתלמוד. „כשנכנס לביתי ה„יהודי הקדוש“ – אמר המגיד, שהיה בעצמו אחד הגאונים היותר גדולים שבזמנו – ראיתי שנכנס עמו גם שר התורה!“^ב

ה„יהודי“ נסע, איפוא, אל המגיד מקוויניץ ובקש אותו, שישלים בינו ובין רבי יהודה לייב מזקילקוב. המגיד מלא את בקשתו והזמין את שניהם לבוא אליו על שבת, כדי להשכין שלום ביניהם^ג.

בליל שבת-קודש – מספרת האגדה – כשנכנס המגיד הקדוש אל ה„שולחן“, וראה את שני הצדיקים כשהם יושבים מרוחקים איש מרעהו, אמר להם: איך נוכל לשיר „שלום עליכם מלאכי השלום“ אם אין שלום ביניכם? ויצא מבית-המדרש. ככה עשה המגיד שלש פעמים. בכל פעם נכנס לבית-המדרש, וכשראה שעדיין לא השלימו ביניהם יצא משם ולא רצה „לערוך“ את ה„שולחן“. אחר הפעם השלישית נגש ה„יהודי“ לרבי יהודה לייב ונתן לו שלום. רבי יהודה לייב החזיר לו שלום אך הוסיף: רק עד אחרי השבת! אחרי שלום זמני זה נכנס המגיד ל„שולחן“^ד.

נסה אמנם המגיד להשלים שלום בין שני הצדיקים, אבל לא הועיל. רבי יהודה לייב הוסיף לרדוף את ה„יהודי“ ותלמידיו כמקדם.

מלבד שני צדיקים אלו, הצטיינו בתור „מומחים“ להבעיר את אש-המחלוקת, שנים מחסידי ה„חוזה“: ביר מקינצק ויקותיאל. ה„יהודי“ אמר עליהם: „איש „בער“ לא ידע ו„כסיל“^ה (– יקותיאל) לא יבין“^ה. הם הניחו את כל עסקיהם והתמחו רק לאומנות זו: להוציא דבה על ה„יהודי“. ומפני שהיו מפורסמים לחסידים יראים באמת, נתן ה„חוזה“ ערך רב לדבריהם והאמין להם. ה„יהודי“ בעצמו – מספרים החסידים – אמר, שהשטן שמר את יקותיאל ארבעים שנה מהרהור עברה, כדי שהרכילות שלו תתקבל לפני ה„חוזה“^ו.

כל „פעולתם“ היתה רק לספר ל„חוזה“ שתלמידו ה„יהודי“ „מרד“ בו ומבזה אותו לפני חסידיו. כל מלה פשוטה שיצאה מפי ה„יהודי“, הובנה על ידיהם לרמוז על „מרידה“ ב„חוזה“, או כוונה נסתרה לבזות אותו ולהסיר לב החסידים ממנו.

ה„חוזה“ נתן פעם ל„יהודי“ כתונת אחת למתנה, כי כן היה דרכו לחלק לתלמידיו החביבים עליו ביותר, מתנות בחפצים ובגדים. מובן שמתנות

א) „שיחות חיים“ עמ' 16.

ב) רבי יוסף לווינשטיין שם עמ' 16.

ג) שם עמ' 15.

ד) א. ד. מקוויניץ „ספרן של צדיקים“ (לובלין תרפ"ט) עמ' 58.

ה) רבי יוסף לווינשטיין ב„נפלאות היהודי“ עמ' 14.

ו) שם; „נפלאות הישות“ עמ' 15.

כאלו היו חשובות להם מאד. הם נצרון כבבת עינם ולחטא גדול נחשב לנהוג בהן מנהג בזיון. אבל כשבא עני אחד אל ה"יהודי", והתאונן לפניו שאין לו כתונת ללבוש, פשט ה"יהודי", שהצטיין באהבתו הגדולה לישראל, את כתונת ה"חווה" מעליו ונתנה לעני. אולם מקבל הכתונת, שהיה רמאי ושכור, משפך את הכתונת ביין שרף, ונתן בזה למתנגדי ה"יהודי" "ענין" לענות בו. "הם ספרו ל"חווה" שה"יהודי" בכוונתו לבזות את רבו, מפזר את מתנותיו לשכורים נבזים... ה"יהודי" הצטרף כי לא הכיר את טיבו של העני, ולא יכל להשיב אותו ריקם. "עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו – בעד פדיון נפשו, צריך האדם לתת אפי' את כתנתו האחרונה והיותר יקרה..." (א)

אבל רדיפות ובלבולים אלו, לא היתה ביכולתם להכניע את החסידים הצעירים ותנועתם החדשה. עם התחזקות הרדיפות התחזקו גם חסידי ה"יהודי", ודבקו ברבם ביתר שאת. מיום ליום נוספו עליהם שדרות יותר רחבות מבין חסידי פולין, ורבים מהם חדלו לגמרי לנסוע לובלינה, כי אם נסעו לפשיסטה לבדה. אולם מהצד השני, עוררה התגברות החסידות הפשיסטית את חמתם של חסידי ה"חווה" ותלמידיו. גרמה לזה, ביחוד, הסבה שיחד עם "הנהגתו" הגלויה, לא חדל בכל זאת ה"יהודי" מלהתחשב לתלמידיו של ה"חווה". כפעם בפעם היה נוסע לשבת או לרגל לובלינה. עם ה"יהודי" באו גם חסידיו הצעירים, והופעת המוני החסידים משני הצדדים, גרמה להתנגשויות קשות בין שתי הכתות. ולא עוד אלא שבכל פעם שהיה ה"יהודי" בלובלין, נוספו עליו חסידים חדשים מחסידי ה"חווה". דבר זה הרגיו כל כך את חסידי ה"חווה", עד שהוציאו דבה על ה"יהודי", שכל כונתו בנסיעותיו לובלינה היא רק, כדי לרכוש לו חסידים חדשים... (ב) הרדיפות והדבות התרבו במדה כזו, שה"יהודי" בבואו לובלינה, ירא לדבר דברי תורה וחסידות, עם החסידים הצעירים בדעתו, כי המלשינים והולכי-רכיל, שהשגיחו על כל פסיעה ופסיעה שלו, יספרו מיד ל"חווה", שהוא "מורה הלכה בפני רבו"... כשבא אליו רבי חיים מאיר יחיאל ממוגילניצה, בעודנו צעיר לימים, ורצה לדבר עמו, אמר לו ה"יהודי": הניחה לי! לא תצמח משיחתנו טובה, כי מיד יאמרו שאני מתנהג ב"רבנות"... (ג)

ה"חווה" בעצמו, שכבר לא יכל לסבול את הרכילות והדבות, ובחפצו לשים קץ למצב הפרוד, ששרר אז בחסידות הפולנית, אמר פעם – כפי שמספרים החסידים – ל"יהודי" במעמד תלמידו רבי שמחה בונם מפשיסטה: האמינו לי שאני אוהב אתכם אהבת נפש, גם הנכם נאמנים עלי יותר

(א) "תפארת היהודי" אות קי"ט.

(ב) "שיחות חיים" עמ' 6.

(ג) שם עמ' 5.

מן המלשינים, אך אבקשכם שלא תבואו יותר אלי, כי הדבות לא תחדלנה, אם תמשיכו לנסוע הנה. גם אני כשאמר לי רבי אלימלך מליונסק שאתחיל להנהיג בחייו, עשיתי¹ כדבריו, אבל אח"כ כשכל החסידים חדלו לגמרי לנסוע לרבי אלימלך, ונסעו רק אלי, היו גם אז המלשינים מוציאים עלי דבות, וכדי שלא לצער את מורי, נסעתי לרוזדוב והתחלתי להנהיג בפני עצמי. אבקשכם, איפוא, שמעוני ועשו כמוני!

ה"יהודי" נפרד מרבו בשלום ושמחה, אבל כצאתו מבית ה"חוזה" שאלהו רבי שמחה בונם אם ישמע לעצתו ויחדל מנסוע אליו?

— מורי ה"רבי" יכל היה להתנהג כן אצל רבי אלימלך מליונסק — השיב לו ה"יהודי" — כי לא קבל רוב חכמתו ממנו, כי אם מרבי דוב ביר ממיזריטש, אבל אני קבלתי רוב חכמתי ממנו, ואיך אוכל להפרד ממנו ומתורתו ולחדול מנסוע אליו? א)

זשאו המלשינים שה"יהודי" לא חדל מנסוע לובלינה, התחילו שוב לעבוד את "עבודתם". המלשין יקותיאל נסע ל"תכלית" זו במכוון לפשיסחה,

א) תפארת היהודי אות צ"ה. מענין הדבר, שגם ה"חוזה" מלובלין התחיל להנהיג בחייו רבו, רבי אלימלך מליונסק, הסכה להנהגתו המוקדמת היתה, מפני שרבי אלימלך מליונסק בסוף ימיו היה כבר מופשט לגמרי מנשמות, ולא יכל עוד להתמכר לצרכיהם הרוחניים והחטריים של חסידיו. מלבד זאת היה מטייל אימה יתרה על תלמידיו וזורק סרה בהם. חפץ שגם הם יהיו שקועים בדבקות ו"יהודים" כמוהו. יש צדיק — כותב רבי שלמה הכהן מראדומסק — אשר קדושתו כוערת בו כל כך, עד אשר מי שפגם מעט בעונות ולא תיקן אותם בראוי, אי אפשר לו להתקרב אליו, וכידוע מאדמו"ר איש אלקים מו"ה אלימלך זלה"ה, שלעת זקנתו היתה קדושתו גדולה מאד, שלא היה אפשר לו לדבר עם המסתופפים בצלו, ואורייתא קסרתחא ביה" (תפארת שלמה עה"ת ס' נצבים). משום זה, צוה רבי אלימלך בעצמו את תלמידו ה"חוזה" שינהיג בחייו, כמו כן אמר אל החסידים שנהרו אליו: סעו לרבי איציקל לנצוטר! ואמנם ה"חוזה" רכש לו ע"י אהבתו הגדולה לחסידים ורוח קדשו הנפלא, את לבם של חסידיו רבו. ולא ארכו הימים ורבי אלימלך נשאר לברו. כולם אפילו גדולי תלמידיו נסעו לנצוטה.

כששאל פעם רבי אלימלך מליונסק את רבי דוד מוילין, שהיה תחלה אחד מחסידיו היותר נלהבים, למה הוא נוסע לנצוטה אל ה"חוזה"? השיב לו רבי דוד תשובה אוסינית: — רבנו יושב ברקיע השביעי ואין אנו יכולים לעלות אליו; אבל בלנצוט יש לנו סולם לעלות בהדרגה, לאט לאט, השמימה, למקום רבנו...

אולם כשראה רבי אלימלך, שכל חסידיו ותלמידיו עוזבו לברו, אותם החסידים שעל ברכיו גדלו, מפיו שמעו רובי תורתו ואשר ספר נפשו עליהם תמיד, חלשה עליו דעתו. הוא לא חשב שהנהגת ה"חוזה" תקבל צורה רחבה כזו. רבי אלימלך שלח, אפוא, את בנו רבי אלעזר לנצוטה אל ה"חוזה", בבקשה שיחדל להנהיג, אבל ה"חוזה" השיב לו, שאינו יכול עתה, אחרי שרבו בעצמו סמכו למנהיג, לגרש את החסידים ממנו. וכדי שלא לצער את רבו ולהשיב אליו את חסידיו, עקר את דירתו מהעירה לנצוטה, הסמוכה לליונסק, והתישב בעיר

אמר ל"יהודי" שהוא חוזר מעתה בתשובה, מתחרט על דבותיו ורוצה להיות מתלמידיו. ה"יהודי" האמין לדבריו ונתן לו רשות לשבת בפשיסחה. יקותיאל שמח ב"הזדמנות" זו, ישב בפשיסחה י"ח שבועות, הקשיב לכל הגה היוצא מפי ה"יהודי" ותלמידיו, ואחרי אספו "חומר" רב, חזר לובלינה וספר ל"חווה" דברים מבהילים. לכל מלה ששמע הוסיף פי עשר, הפך אותן והטיל בהן כוונות אחרות, שהכילו זלזולים ודברי גנות כלפי ה"חווה". ביחוד, הרגיו את ה"חווה", בספרו לו דפת-שוא שה"יהודי" אמר, כי כל הרדיפות שה"חווה" רודפו, אינן אלא משום שהוא מתקנא בחסידיו הצעירים הלמדנים... גם ספר, כי בעת שאמר פעם ה"יהודי" "תורה" לפני תלמידיו, אמר רבי דוד מלילוב: לו היה ה"רבי" שומע "תורה" זו, היה מפסיק להנהיג לגמרי והיה נוסע בעצמו ל"יהודי"... לאמתו של דבר אמר רבי דוד רק, שלו היה ה"רבי" שומע תורה זו, לא היה מצער כל כך את ה"יהודי", אבל יקותיאל לא ספר את הדברים כהויתם, אלא סרסם ועשה מהם "מטעמים" לחפצו. (א)

דבות כאלו הרגיו את ה"חווה" יותר מהמדה. ה"חווה" מלובלין עם כל ענותנותו הגדולה ועם כל אהבתו לשאר צדיקי דורו, דרש מתלמידיו וחסידיו הכנעה גמורה. וכשספרו לו את הדבות הנוראות על ה"יהודי" ורבי דוד מלילוב, פקעה סבלנותו. שניהם – ה"רבי" והתלמיד, לא היו גורמים בעצמם אל הפרוד. ה"חווה" לא יכל למחול ל"יהודי" על "זלזוליו" בכבוד רבו. עם כל רוממותו הרוחנית של ה"יהודי" שגם ה"חווה" בעצמו הוקירה והעריצה, עם כל זה נחשב בעיניו כתלמידו, שעליו לכבד את רבו ולסור למשמעתו, ומכל-שכן שאסור לבזותו. לעומת זאת ה"יהודי", שהתחיל ל"הנהיג" עפ"י מצות רבו בעצמו, הרי לא יכל לגרש ממנו את

רוברוב על משך שנה אחת. מרוברוב נסע לטשיטוב ולאחרונה השתקע בלובלין, שנעשתה על ידו למרכז היותר גדול בדברי ימי החסידות.

רשמים מפרוד זה, נשארו לנו בספרות החסידות. ככה, למשל, כוח תלמידו של רבי אלימלך מליונסק וה"חווה" מלובלין, רבי קלונימוס מקראקא, שהסבה לסמיכת אלישע לנביא ע"י אליהו, היתה מחמת גודל ההודרכות שזדכך אליהו, לא היו בני דורו יכולין להשיג מוחין דיליה, ולא היה באפשרי לקבל ממנו ארחות חיים. והקב"ה אמר לאליהו: שכלם אינו משיג גודל בהירותך וקדושתך, לכן תמשת את אלישע לנביא תחתך. שהוא קטן ממך ויוכלו להשיגו, וממנו ילמדו ארחות חיים כפי שכלם" (מאור ושמש" פ' פנחס). תורה זו, אף שמדברת רק על אליהו ואלישע, לקוחה מרבי "הנהגת" הצדיקים בפולין, הדומה, לפי השקפת החסידות, לסמיכת הנביאים.

החסידים אומרים, שהנהגת ה"יהודי" בחיי ה"חווה", היתה עונש, מדה כנגד מדה, על שהנהיג גם ה"חווה" בחיי רבו, רבי אלימלך מליונסק (רבי יוסף לווינשטיין ב"תפארת היהודי" אות ע"ט).

(א) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות היהודי" עמ' 14; "שיחות חיים" עמ' 6.

אלפי החסידים, שנהרו אליו. נוצר מצב מסובך שאיש לא היה אשם בו. המאורעות פרצו מאליהם, באופן ספונטני, וגרמו, בלי כוונה ומבלי דעת הגורמים עצמם, אל התוצאות המגונות. כמו כן לא היו כל המלשינים הולכי-רכיל פשוטים. היו ביניהם צדיקים ואנשי אמת, שכוונתם היתה לקנא לכבוד ה"חווה" רבם, או שהתנגדו לשטתו של ה"יהודי". צריך להודות, שלולא תעמולתם הגדולה, היתה החסידות הפשיסטית כובשת את לבם של כל חסידי פולין, ובראותם את הנולד, יראו שתנועה זו, תגרום בזיון גדול ל"חווה" מלובלין, שישאָר עם תלמידים אחדים ומתי מספר של אנשים פשוטים. על יחס החבה האמתי שהגה ה"חווה" ל"יהודי", למרות הרכילות והדבות שהוציאו עליו תלמידיו, מעידה עובדה זו: אחד מתלמידי ה"יהודי", רבי בנימין מלובלין, סבל רדיפות וענויים מחסידי ה"חווה", ולא נתנו לו מנוח, עד שרחקוהו מבית מדרשו. אולם ה"חווה" בעצמו, אף שידע כי רבי בנימין שנוא לחסידיו ותלמידיו, קרב אותו ואהבו ופעם נתן לו כסף להוצאות הנסיעה לפשיסחה, אך הזהירו שלא יגלה הדבר לחסידיו. רבי בנימין לא שמר את הבטחתו ופרסם את הדבר בין חסידי ה"חווה", שלא ידעו לשית עצה בנפשם: כל כוונתם היא רק לקנא לכבוד ה"חווה", והוא בעצמו נותן לחסידי ה"יהודי" כסף להוצאות הנסיעה לפשיסחה... עובדה זו מביא רבי יוסף לווינשטיין, שעוד הכיר בעצמו את רבי בנימין מלובלין. (א)

אולם הדבות האחרונות שספר יקותיאל, עברו כבר על המדה. ה"חווה", בתצו לשים קץ למדינות, שלח להודיע את ה"יהודי", שלא יוסיף לבוא לובלינה. ה"יהודי" נבהל לשמע דבריו של השליח והבין כי יד המלשינים באמצע, שהרבו הפעם להוציא עליו דבות-שוא, וכדי לגולל מעליו אשמת חנם, נסע מיד לובלינה לפייס את ה"חווה" ולהוכיח לו את השקר הגס שבעלילות שונאיו. כבואו לובלינה הלך לבן ה"חווה" רבי יוסף מטרטשין, ובקשו ללכת אתו אל אביו לפייסו. אולם רבי יוסף מטרטשין לא חפץ לעשות רצונו וה"יהודי" הוכרח ללכת בעצמו. כשנכנס לחדר ה"חווה" לא נתן לו שלום ולא דבר אליו מאומה. ה"יהודי" לא העז לגשת אל רבו, כי אם עמד אצל הדלת והצטדק לפניו בהוכיחו לו, כי כל הדבות יסודן בשקר. לאהרונה שאלהו ה"חווה": — אבל מדוע אמרתם, שהנני מתקנא בכם בחסידים הצעירים והלמדנים הנוסעים אליכם?

— האמינו לי שזהו שקר! — אמר לו ה"יהודי".

רק אחרי דבריו אלה, האמין לו ה"חווה" ויחסי הידידות שבו למקומם. (ב)

אולם רק ה"חווה" וה"יהודי" השלימו ביניהם. לעומת זאת ההתנגדות

(א) שם. עיין: נפלאות הרבי"א אות רל"ה.

(ב) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות היהודי" עמ' 14.

בין שתי כתות החסידים התגברה מיום ליום. להתנגדות זו גרמו ביחוד, מלבד הסבות האמורות, גם דרכם של חסידי פשיסחה הצעירים, לבזות את שאר צדיקי הדור ואת שטתם בחסידות. חסידי גליצא, המתנגדים לחסידות הפשיסחית, מספרים עד היום ספורים נוראים על הבזיונות, שהיו חסידי ה"יהודי" מבזים את ה"חזוה" ותלמידיו הגדולים. זו היתה גם אחת הסבות היותר חשובות, אל ההתנגדות הגדולה לרבי שמחה בונם מפשיסחה – כפי שבאה לידי ביטוי על "החתונה האוסטילית", כשהעמידו לדין את החסידות הפשיסחית לפני רבי אברהם יהושע השיל, הרב מאפטא. (א) המקנאים לכבוד ה"חזוה" ראו, שאם לא יטכסו עצה תלך השפעת ה"יהודי" הלוך וגדול, וכדי לקדם את פני ה"סכנה", קראו לאסיפה גדולה, שהשתתפו בה בחירי תלמידיו של ה"חזוה". בראש האסיפה עמדו הצדיקים: רבי מאיר מאפטא, רבי קלונימוס מקראקא, רבי נפתלי צבי מרופשיץ, רבי יהודה לייב מזקלצוב, רבי שמעון אשכנזי, הרב מבוליחוב ועוד. רוב הצדיקים שלקחו חבל באסיפה היו גם ממעריציו של ה"יהודי", אולם עם כל הכבוד הגדול שרחשו לו, הרי נחשב בעיניהם גם הוא לתלמיד ה"חזוה", ובהשפעתו שגדלה מיום ליום ראו חלול כבודו של רבם. ביחוד הרגישו את הנאספים דברי הגנות והזלזול, שנפלטו מפי החסידים הצעירים כלפי ה"חזוה" ותלמידיו. האסיפה החליטה לקנא לכבוד ה"חזוה" ולכבוד החסידות העממית, ולהלחם בכל האמצעים בחסידות הפשיסחית. לתכלית זו נמנה ועד מיוחד, שבראשו עמד רבי אייזיק'ל מלינטשנא. (ב) הועד שלח שליחים מיוחדים לכל קהלות פולין וגליצא, לפרסם בין החסידים ולהזהירם על הסכנה הנשקפת לחסידות העממית ולכבוד ה"חזוה", מהתגברות החסידות הפשיסחית. אותם השליחים היו גם מקבצים את כל "חומר" הלגלוגים ודברי ה"עזות דקדושה", שנפלטו מפי החסידים הצעירים כלפי ה"חזוה", והיו מפיצים אותם בתוספות וב"רבות". (ג)

כדי להשקיט את הריב ולהשליט יחסי אהבה וידידות בינו ובין רבו, נסה ה"יהודי" את הנסיון האחרון: הוא נסע עם תלמידו רבי שמחה בונם מפשיסחה לצדיק הדור, לרבי מנדלי מרימנוב, בבקשה שהוא ישתדל להשלים בינו ובין רבו.

ה"חזוה" מלובלין, המגיד מקוויניץ ורבי מנדלי מרימנוב, נחשבו ל"אבות" החסידות הפולנית-גליצאית. מסורת בפי החסידים: "אין קורין אבות אלא לשלשה". (ד) שלשתם היו חברים מנוער אצל רבותיהם: רבי

(א) עיין: "מאיר עיני הנולה" ח"א אות קנ"א.

(ב) עיין על אדותיו ב"שיח שרפי קודש" ח"ה עמ' 74.

(ג) רבי יוסף לווינשטיין ב"תפארת היהודי" אות פ"ג, פ"ד; "שיח שרפי קודש" שב

עיין: "שיחות חיים" עמ' 7.

(ד) רבי יוסף לווינשטיין ב"אהל נפתלי" אות קל"ה.

אלימלך מליזנסק ורבי שמואל מניקולסבורג. יחסי אהבה שררו תמיד בין שלשת „אבות“ אלו. אולם היחסים הטובים נפרעו ביניהם בשנותיהם האחרונות, וסבת הדבר היתה שוב אותו הפרוד בין ה„יהודי“ וה„חווה“. המגיד מקוויניץ צדד בזכותו של ה„יהודי“. הוא התאמץ להשלים בין ה„יהודי“ ורבי יהודה לייב מוקילקוב ובכלל למד זכות עליו, והתנגד לתלמידי ה„חווה“ שמררו את היין. דבר זה גרם שהולכי-רכיל ואנשי ריב ספרו ל„חווה“ מלובלין דבות שקר גם על המגיד מקוויניץ, והשליטו רוח מדנים בין שני צדיקים אלו. עוד מעט והיתה פורצת מריבה ביניהם, לוא רבי מנדילי מרימנוב, שהיה נייטרלי בפרוד שבין ה„יהודי“ וה„חווה“, והשתדל רק להשפיע על חבריו ה„מגיד“ וה„חווה“, שלא יופרע השלום ביניהם. רבי מנדילי אמר: „אני בן-הכפר שומר את חלונות בני המלך (ה„חווה“ והמגיד) שלא ינופצו...“ (א)

השפעת רבי מנדילי על החסידות הפולנית היתה גדולה מאד. בין תלמידיו נמנו צדיקים מפורסמים כרבי נפתלי צבי מרופשיץ, רבי צבי מזידיטשוב, רבי קלונימוס מקראקא, רבי צבי הכהן מרימנוב, רבי צבי אלימלך מדינוב ועוד. „והיה כל מבקש ד' – כותב תלמידו הרב הכולל על כל מדינת זיבנירגן, הגאון רבי יחזקאל פאנצט – אשר נפשו אותה באמת ובתמים לעבוד עבודת הקודש ובא להצרות קדשו (– של רבי מנדילי מרימנוב), כי לחמו נתן ומימיו נאמנים לכל עובר ושב. גם אני לחמתי בלחמו – הייתי סמוך על שולחנו הטהור חמשה שבועות רצופים, והיו לי כל צרכי כיד המלך... וזולת זה יש חדר מיוחד שאוכלים שם כל דכפין ייתי ויכול, יהיה מי שיהיה בלי שאלה כלל. ובמשך זמן היותי אצל, היו שם כמה רבנים וגדולי ארץ, קצתם אני מכיר הרב וכו' מהולשיץ, הרבנים מלנצוט, דוקלא, זבארוב הומנא וכו' זולת אלו כמה וכמה נגידים וחשובים, שכולם באים מארץ מרחק לשם ד', כולם אנשים גבורי כח עושי דברו, עומדים לפניו באימה ויראה... וכולם בעלי תורה הרבה ויראת שמים על פניהם תדיר, ומבלעדי אלה יושבים לפניו תמיד מופלגים בתורה... שכל אחד יוכל להגן בזכותו על בני דורו, ורבנו נותן להם די ספוקם והם עוסקים תמיד בעבודת הקודש לשמה, ומלאים ענוה ושפלות רוח, אוהבים זה את זה ומכבדים זא"ז, ומקרבים את כל אשר יחפוץ קרבת אלקים... וכולם עומדים מרעידים, כשפותח פיו בדברי תורה הכל נעשים כחרשים, ומעידין פה אחד שהם דברים שלא שמעתן אוזן מעולם, נעלמים ונסתרים... והמכחיש המפורסמות הוא מוכחש מפי הכל, כי כבר נתקבל רבנו הגדול לקדוש ד', מכובד בפי כל הצדיקים והגדולים ורבבות משרא, והחולק עליו כחולק על השכינה והמהרהר אחריו כמהרהר אחרי השכינה...“ (ב)

(א) רבי יוסף לווינשטיין ב„נפלאות היהודי“ עמ' 15.

(ב) שו"ת „מראה יחזקאל“ כ"ו ק"ד.

מטרת מסעו של ה"יהודי" לרימנוב היתה לרכוש לו את לבו של "אב" החסידים זה, ולבקשו שישתדל בהשפעתו הגדולה על חברו מנוער, ה"חזוה" מלובלין, שיושם קץ אל המריבות ושנאת-חנם.

"מסע ה"יהודי" – כותב רבי אהרן מרקוס – במרחק של ארבעים מיל, מפולין דרך גליציה המערבית לרימנוב, דומה היה ל"מסע-נצחון". זו היתה המניפסטציה הראשונה של החסידות. ההוכחה הראשונה, שלמרות כל ההתקפות, הדיכויים, החרמות והלגלוגים על החסידות, כבשה האחרונה את לבם של ההמונים במדה שלא שצרוה".

"כח-המושך של הצדיק הצעיר הזה היה מפליא. צופה בריסמכא ונייטרלי כרבי שאל לאנדא מקראקא, הרץ משפטו, שמכל תלמידי הבש"ט התרומם ה"יהודי" במעופו אל המדרגה היותר גבוהה, ובכל מקום בואו רצו לקראתו, לקבל פניו, זקנים ונערים, טף ונשים"^(א).

בכל המקומות שעבר, יצאו לקראתו כל הרבנים והצדיקים, וחלקו לו כבוד מלכים. בעברו דרך רופשיץ, יצא לקראתו רבי נפתלי צבי מרופשיץ עם כל תלמידיו, ואף שהיה אחד ממתנגדיו, חלק לו כבוד גדול, שלא נראה כמוהו בין החסידים, הוא הלך לקראתו רגלי, וצוה את תלמידיו שלא יקראוהו בפני ה"יהודי" בשם "רבי". כשירד ה"יהודי" מן העגלה, הרכין רבי נפתלי צבי את עצמו שיסתמך עליו ה"יהודי", ובהכנסם לביתו, לא נכנס, עד שנתן לו ה"יהודי" רשות להכנס. רבי נפתלי צבי לא התנהג כבעל בית מכניס ארח כי אם כחסיד הבא בצל קורת הצדיק, ועמד לפני ה"יהודי" באימה ויראה והכנעה...^(ב)

את הכניעתו הגדולה של רבי נפתלי צבי מרופשיץ מבארים ביראתו שלא יגרום לעצמו "הקפדתו" של ה"יהודי", אם יתנהג בהכרת ערך עצמו. "עלינו לשים לב לזה – כותב רבי אהרן מרקוס – שיש לנו עסק עם אנשים ומאורעות, שאינם מובנים כי אם ע"י אנלוגיה תלמודית. כשנפגשים אנשים בעלי כוונות רוחניים שונים, כמו רב ושמאל או רב יהודה ורב נחמן, באו תמיד לידי חכוכים מפריצים. סבתם לא היתה התחרות פעוטה, גם לא עברה על נמוס מגוחך. אפשר להסביר זה עפ"י מאמר התלמוד: "כל צדיק נכוה מחופתו של חברו". שפרושו: הלבוש הרוחני שעטוף בו כל אדם עליון, בא לידי הפרעה בהתקרבותו לשני. צריך להכיר היטב את האפרטים הרוחניים האלה, שהם יותר מסובכים ורגשים מאותן מכונות-הטכניקה המודרנית, מעשי ידי אדם, כדי להשיג משפט צודק זה"^(ג), "אנשים אלו – כותב רבי אהרן מרקוס במקום אחר – מובנים רק מנקודת השקפה תלמודית. דומים הם לתנאים ואמוראים, כמו שנמצא בתלמוד (בבא קמא ק"ז) מר' יוחנן ורב

(א) "דער חסידיומוס" עמ' 162.163.

(ב) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות ה"יהודי" עמ' 17; "אהל נפתלי" אות קל"ד.

(ג) "חסידיומוס" עמ' 188.

כהנא ובב"מ מר' יוחנן וריש לקיש. השקפה מוזרה לגמרי ליהודים מודרניים" (א).
 כשבא ה"יהודי" סמוך לרימנוב, היה הדרך לאורך רובע מיל מסביב
 לעיר, מכוסה עגלות ומרכבות והמון רב של אנשים, שנהרו העירה מכל
 הסביבה. כל גגות הבתים היו מלאים אנשים ונשים וטף, שרצו להסתכל
 בצורתו. אחד מנכדי רבי מנדילי, ילד בן שש שנים, בראותו את ההמון הרב
 שנאסף לכבוד ה"יהודי", רץ לוקנו בבשורה: סבא! המשיח בא! (ב)
 "הארי הזקן - רבי מנדילי מרימנוב, הלך לקראת הנשר הצעיר" -
 ה"יהודי הקדוש", קבלו בכבוד גדול והתרועע אתו בשיחות ארוכות; אבל
 למרות אותות החבה שהראה אותו, לא הפך להתערב להשלים בינו ובין
 ה"חווה". רבי מנדילי יעצו שיכניע את עצמו לגמרי תחת ה"חווה" או שיחדל
 מנסוע אליו. ה"יהודי" השיב לו שאינו יכול לחדול מנסוע לובלינה, מפני
 שראה ב"ספרא דאדם קדמא" שהוא תלמיד ה"רבי". (ג)
 באהבה וחבה נפרד ה"יהודי" מרבי מנדילי מרימנוב, אבל בלי התקוה
 להשלים עם תלמידי ה"חווה". אולם למרות הבזיונות והצער שגרמו לו, לא
 חדל, עד יום הסתלקותו, מהעריך את ה"חווה" ומנסוע אליו. (ד)

(א) שם עמ' 169; עיין, מאור ושמש" ס' ויגש.

(ב) "חסידיוסוס" עמ' 163. רבי אהרן מרקום הבוא, שהילד המכשר היה רבי נתן לייב,
 בנו של ר' מנדילי מרימנוב. אולם יש להסתפק בזה, כי כשנפטר רבי מנדילי היה כבר רבי
 נתן לייב בא בשנים (עיין, אם לבינה" עמ' 64) ונסיעת ה"יהודי" היתה בסוף ימיו של רבי
 מנדילי, ולא היה אז, לפי זה, רבי נתן לייב ילד בן שש שנים. עיין, אם לבינה" עמ' 61.
 (ג) "רמתיים צופים" א"ו סכ"ה אות כ"ו.

(ד) בן שמעתי מחסידים זקנים, מנכדי ה"יהודי" ומר' ישראל מרקום בשם אביו רבי אהרן
 מרקום, ולא כמו שהובא ב"שיחות חיים" עמ' 8, שה"יהודי" חדל בסוף ימיו מנסוע לובלינה. עיין
 עוד: רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות היהודי" עמ' 17, 15. ע"ד נסיעת ה"יהודי" עיין עוד:
 א. ת. מיכלסון, "עטרת מנחם" (בילגורייא תרע"א) עמ' 62, 63; א. צ. ציגלסון, "בית צדיק"
 יערמנוב תר"ע) עמ' 36; רבי צבי הכהן מרימנוב, בארות חיים" דף כ"ב.

פרק עשירי.

שְׁנוֹתָיו הָאַחֲרוֹנוֹת וְהַסְתַּלְקוֹתוֹ.

מלחמות נפוליון והיהודים. השנויים המדיניים בפולין. יחסם של צדיקי פולין לשוויי-הזכויות. ה"יהודי" ויחסו להחשדות הקץ. ה"חווה" מלובלין מתכונן להחיש את הנאולה בליל הסדר. הסתלקותו האגרית של ה"יהודי" לפני ה"נפילה". צפיתו המשיחית. תאור "שולחנו". חולשתו. ברור הניצוצות. הסתלקותו מתוך דבקות. ספורים על דבר הסתלקותו.

עשר השנים האחרונות שלפני הסתלקות ה"יהודי הקדוש", היו שנים סוערות בדברי ימי העולם בכלל והיהדות בפרט. מלחמות נפוליון וכבושיו, הרעישו את העולם ועוררוהו מתרדמת ימי הבינים. רוח חופש וסבלנות, הביא אתו כובש אדיר זה, לכל העמים הנדכאים וליהודים בתוכם. עם ישראל, שצרות ימי הבינים כבר דכאו את רוחו, התחיל להתעורר ולקום לתחייה, והשמועות על דבר יסוד ה"סנהדרין" ושוויי-הזכויות של היהודים בצרפת, הולנדיה ואיטליה, מלאו את לבו בתקוה לעתיד חדש ומזהיר. גם בפולין חלו בזמן ההוא שנויים מדיניים, בעלי ערך רב. בשנת תקס"ג, כבש נפוליון את כל ארץ פולין ויסד ממנה "דוכסיות ווארשא", תחת שלטון מלך סכסוניה פרידריך אויגוסט, ובשנה שלאחריה (תקס"ז), הושו גם יהודי פולין, ע"י קונסטיטוצית נפוליון, עם שאר האזרחים. אולם שוויי-זכויות זה, שהביא אתו אמנם הרבה טובה לישראל, בבטלו את כל הגזרות הרעות והאכזריות, שנגזרו עליהם בימי שלטון פרוסיה, לא עורר שמחה מרובה בין יהודי פולין וביחוד, בין החסידים והצדיקים הגדולים: ה"חווה" מלובלין, המגיד מקוזניץ, רבי מנדלי מרימנוב ועוד. (א)

צדיקי פולין, בעלי רוח הקודש, חזו מראש, שאם יתגשמו החוקים של שוויי הזכויות, יגרמו להתבוללותו של עם ישראל וטמיעתו בגוים. שוויי הזכויות הביא עמו גם חובות עבודה בצבא ולמוד בבתי-ספר חלוניים, אותן ה"זכויות" שגרמו להתבוללותן והתנוונותן של הקהלות העתיקות בארצות אירופה המערבית. הם התאמצו, איפוא, בכל מאמצי כחם לבטל "מתנה

(א) עיין: ע. ג. פרנק, "יהודי פולין בימי מלחמות נפוליון" (וורשה תרע"ג) עמ' 4-6.

טובה" זו, ולא נחו ולא שקט, עד שיצאה בשנת תקס"ח פקודה חדשה, שלפיה נדחתה ההוצאה לפועל של שווי הזכויות לזמן של עשר שנים, ובצרוף עמה בטלו חובות העבודה בצבא ולמוד בבתי הספר החלוניים. (א) אולם, אף שלא נתנו צדיקי פולין ערך רב למתנת שווי הזכויות, שחפץ נפוליון "לזכות" בה את ישראל, ראו במלחמותיו וכבושיו הנוראים "עקבתא דמשיחא". צדיקים כמגיד מקוויניץ ורבי מנדילי מרימנוב, האמינו שמלחמות נפוליון הן אלו של "גוג ומגוג", הקודמות לביאת המשיח. האזקים, שידי ישראל היו אסורות בהם בימי הבינים, הותרו מעט. רוח חופש וסבלנות התחיל לרחף בחצר אוירו של העולם, וניצוצי-הגאולה אלה, הלהיבו את הלבבות להאמין, כי פקד ד' את עמו ותשועתו קרובה לבוא. מה היה יחסו של ה"יהודי הקדוש" למאורעות עולם אלו? האם השתתף גם הוא במפעל "החשת הקץ", שעסקו בה ה"חזוה" מלובלין, המגיד ורבי מנדילי?

על שאלות אלו, אין לנו תשובות ברורות רק אגדות מעורפלות, שהדמיון מרובה בהן על האמת ההיסטורית. אמנם היה גם ה"יהודי" ספוג צפית-קודש אל הגאולה הקרובה וביאת המשיח. "בכל יום ויום – מספרים החסידים – היה שומע קול שופר של משיח" (ב) ומחכה לביאתו בכליון עינים. אולם למעשה, לא השתתף, כפי הנראה, בהחשת הקץ. (ג) בשנת תקצ"ד – מספרת אגדה משיחית אחת – כשנודעה בעולם מפלתו של נפוליון והשלחו לאי אלבא, ראו יהודי פולין, המצפים למשיח, כי תוחלתם נכזבה. "כל התקוות" המזהירות על "גוג ומגוג" וביאת המשיח עלו בתוהו. היאוש התחיל לקנן בלבבות. כבר נלאו ישראל נשוא עול הגלות הקשה וכובד הגזרות, ואחרי המאורעות, שועזעו את כל מוסדי ארץ, נכספו למנוחה ולחרות.

את הזמן ההוא, מצא ה"חזוה" מלובלין מוכשר להחיש בו את הקץ. הימים ימי אביב היו. לפני חג הפסח. "בניסן נגאלו ישראל ובניסן עתידין להגאל". הוא לקח לעזרתו את ה"יהודי הקדוש", את רבי אייזיק'ל מקאלוב ואת רבי מרדכי מטשרנוביל, שיכונו גם הם את "הכוונות" הדרושות ויעזרו לו בהבאת המשיח.

(א) שם עמ' 29.

(ב) רבי פנחס מנחם מפילין, שפתי צדיק" (כילגורייא תרפ"ה) ח"א פ' בראשית.

(ג) מ. טייטלבוים, הרב מלאדי ומפלגת חב"ד" ח"א עמ' 238. מר טייטלבוים סונה גם את רבי יעקב יצחק מפשיסחה בין מעריצי נפוליון (עמ' 150), בסמכו, בווריא, על האגדות המשיחיות המוכאות בפרק זה. כמו כן הוא סונה כיניהם גם את רבי אלימלך סליונסקי, שנסתלק בשנת תקס"ה, כעשרים שנה לפני מלחמות נפוליון בפולין, מוכאה גם אגדה אחת, המיחסת כוונה משיחית, לנסיעתו של ה"יהודי" לרימנוב ("אמרי יהושע" ח"ג בעשרת אבות" עמ' 8) אולם כמובן, אין לסמוך על אגדות אלו, שהן פרי הדמיון לבדו.

בלילה הראשון של חג הפסח, בשעת עריכת ה"סדר", כשישבו ה"חזנה" ותלמידיו שקועים ב"יהודים" ו"המתקת הדינין", אמר פתאום ה"חזנה": כל ה"ענין" נתקלקל. הרבנית שיינדיל עושה ל"יהודי" מעשים אשר לא יעשו, מפירה את שמחת החג ומבטלה אותו מעבודת קרוב הגאולה; רבי אייזיק'ל מקאלוב מגיד את ה"הגדה" בשפה המדירית; בטשרנוביל אבד ה"האפיקומן", וטרודים לחפש אותו... אם ירצה השם נגמור את ה"ענין" ב"שמחת תורה", ואם יעלה הדבר בידינו, ידחה ט' באב לגמרי!..

באותו ליל הפסח, "עשתה הרבנית שיינדיל מעשה אשר לא יעשה: בכל שנה ושנה, בשעת עריכת ה"סדר", ישבה אמו של ה"יהודי" לצד בנה. אבל באותו הלילה התעקשה הרבנית שיינדיל, שהיא תשב לצד בעלה. אמו הזקנה של ה"יהודי" לא חפצה תחלה לותר על זכותה, אולם כשהרבנית לא רצתה בשום אופן לעבור על דעתה, הסכימה לאחרונה לעקשנותה. אך דעתה של הרבנית שיינדיל לא נחה גם מזה.

— מאחר שלא הסכימה חמותי מיד — אמרה לבעלה במעמד כל החסידים — שאני אשב לצד בעלי, לא אתן את הכרים והכסות להסבה!.. אמרה וצעתה: אספה את כל הכרים אל מקום אחד ולא נתנה לקחת אותם ל"הסבה". לא הועילו כל התחנונים, שהתחנונו אליה החסידים. הרבנית התעקשה ולא רצתה לתת את הכרים. באין להם בררה אחרת, הוכרחו החסידים לפשוט מעליהם את מלבושיהם העליונים ועשו מהם "הסבה" לרבים... אולם ה"חזנה" לא התיאש מחפצו להחיש את הקץ. בעולם חסידות התכוננו לחדשות מפתיעות בחג "שמחת תורה". לעזרת ה"חזנה" באו עתה הצדיקים: רבי קלונימוס מקראקא, ה"מגיד" מקוויניץ ורבי נפתלי הירץ מברון. ולא רק בעולם הזה עשו את כל ההכנות לקבלת פני המשיח, כי אם בעולם העליון... לתכלית זו "פקד" ה"חזנה" שיסתלק ה"יהודי" בחג הסוכות, למען יעורר רחמים גם למעלה, שיסכימו לביאת המשיח.

והכל היה מוכן. ה"יהודי" נסתלק אמנם — לפי דברי אגדה זו — בג' דחול-המועד סוכות, שנת תקע"ה. ה"חזנה" התכונן להבאת הגאולה. אבל שוב הצליח מעשה שטן. ה"מגיד" נסתלק פתאום, בערב סוכות ו"החזנה" נשאר לבדו בעבודתו. בשמחת תורה היתה ה"נפילה" הידועה. "כל ה"סטרא" אחרא" התאחדה להלחם בי! — אמר ה"חזנה" לרבי דר. חיים דוד ברנרד, כשבא לבקרו ולרפאותו אחרי ה"נפילה".^(א) לא הסכימו אז בשמים להביא את הקץ. "לא איכשר דרא".^(ב)

שתי האגדות הנזכרות: השתתפות ה"יהודי" בהבאת המשיח בליל הסדר, והסתלקותו לעזרת החשת הגאולה בשמחת תורה, אמנם אגדות יפות ועתיקות הן, אבל אין להן שום יסוד היסטורי, כי ה"יהודי" לא נפטר בשנת תקע"ה.

(א) רבי אהרן מרקוס, "חסידיומוס" עמ' 164.

(ב) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות היהודי" עמ' 16; "עשר אורות" עמ' 91.

כמו שכתב גם רבי יוסף לווינשטיין, (א) כי אם בשנת תקע"ד. חצי שנה לפני ליל הפסח ושנה לפני מעשה ה"נפילה". ה"יהודי" לא יכל, איפוא, לקחת חבל בשתי החשות הגאולה ההן.

כל עבודתו של ה"יהודי" בשנותיו האחרונות, היתה רק לעורר את וסידיו לתקון, להשתלמות מוסרית ולתשובה ברוח שטתו. "קודם ביאת המשיח – היה אומר – תהיה השתוקקות גדולה לעבוד את ד' בכל לב, ויהיו "מתגלגלים בחוצות" ויבקשו: אלכה ואשובה אל אישי הראשון!" (ב) וה"יהודי", "ששמע קול שופר של משיח בכל יום", היה מזרז את חסידיו: "שובו, שובו בתשובה שלמה, כי הזמן קצר ואין פנאי עוד להתמהמה, כי הגאולה קרובה!" (ג)

רבי אהרן מרקס מביא בספרו, תאור מענין של "שולחן" החג אצל ה"יהודי" משנת תק"ע, ארבע שנים לפני הסתלקותו. הוא כותב: "הרב רבי שלמה הכהן רבינוביץ מרדומסק, שזכיתי להכירו בארבע שנותיו האחרונות (תרכ"ב – תרכ"ו), אחד האנשים העליונים במובן היהודי. איש, אשר ברוממות נשמתו המקסימה ובגדלו המכניע לפניו את כל נפש, היה דומה לאחד מנביאינו הקדמונים, ספר שאביו נסע אתו בשנת תק"ע, בהיותו עדיין בן ט' שנים, לפשיסחה אל ה"יהודי". אמירת התורה של ה"יהודי" לפני "שולחן", היתה בהתלהבות גדולה מאד. (ביהודית: "דאס התלהבות האט געקאכט אין איהם וויא אין אקאכעדיגען קעסעל"). הוא פנה לאורח אחד מארץ רוסיא, מתלמידיו של רבי ברוך ממזיבוב, נכד הבעש"ט, ואמר לו: "הרבי שלכם מתפאר היום ב"השגה" חדשה; כשתבואו הביתה תאמרו לו ש"השגה" זו ידועה לי כבר מזמן רב". אח"כ אמר את הפסוק האחרון ב"קהלת": "סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור" ופרשו: "אחרי כל ה"השגות" ואחרי כל המדרגות, צריך האדם להתחיל להיות יהודי פשוט". (ד) אולם עבודתו הקדושה, עבודת הפצת החסידות, לא ארכה הרבה. תפלתו, שנאמרה ביראה עילאה ובדבקות שאין כמוה, החלישה אותו מאד. על ה"יהודי", הצדיק היחידי שהאגדה החסידית עטתה אותו במעטה של גבור בגשמיות, באו ימי רפיון הגוף וחולשת האברים. מצב בריאותו הורע כל כך, עד שאחרי כל תפלה נפל אין אונים על הארץ והתעלף, ובנו הרב

(א) ב"דור דור ודורשיו" (ווארשא תר"ס) ערך ה"יהודי".

(ב) רבי יצחק סאיר סגור ב"תפארת היהודי" אות נ"ד.

(ג) "תפארת שלמה" ס' נח.

(ד) "חסידיוסוס" עמ' 159. תאור זה הובא גם בספרי האגדה החסידיים בנוסחאות שונות. החסידים מספרים, כי כאשר ספרו לרבי ברוך ממזיבוב, שה"יהודי" ידע ברוח הקודש את השנתו, אמר: "הלא מלאכים, שרפים ואופנים לא זכו עוד לשמוע "השגה" זו כפי, ומאין יודע אותה הצדיק הצעיר מפולין?" (התגלות הצדיקים" עמ' 27). עיין עוד ב"אמרי יהושע" בקונטרס "עמרת אבות" עמ' 6.

רבי יהושע אשר מוילנאוב היה עומד מוכן בכל יום אחר התפלה, כדי להאכיל את אביו ולהשיב את נפשו אליו, מהתאמצותו היתרה בשעת התפלה. (א)

„כשראה ה' יהודי" – כותב רבי אהרן מרקוס – שימי האחרונים ממשמשים ובאים, בקש מידידיו שיתפללו בעדו, כי יאריך ימים עד חמשים שנה; באופן כזה יקרב לאביהם שבשמים את כל יהודי המערב, המשוקעים בנ' שערי טומאה. אמנם, לפי התלמוד, אי אפשר לברר משער זה את „ניצוצי הקדושה" הפזורים בו, כי „כל באיה לא ישובון". אולם עוד רבי חיים בן עטר כותב בפרושו „אור החיים" (שמות ג' ח'), שבקץ הגלות יהיה אפשר לברר את הניצוצות גם משער הנון, כי ע"י למוד התורה שנתרבה בימינו, נוכל להגיע למה שלא הגיעו אבותינו במצרים. בלובלין אמרו אמנם על ה' יהודי, שהוא מברר את ניצוצי הקדושה מעולם התוהו. עבודת „ברור" זו היא אחד התפקידים היותר חשובים של הצדיק. כן כותב גם רבי מאיר מאפטא, ממלא מקום ה' חוזה, בספרו „אור לשמים" פ' חוקת על הפסוק „ונשקף על פני הישימון": „הצדיק צריך להשגיח אפי' על פני הישימון, אותם שהם אצלם אחר היאוש, צריך לתקן אותם ולהאירם" (ב) ו„כל הנשמות הגדולות והקדושות, הקב"ה נוטע אותן במקום עומק הקליפות, כדי להכניעם ולברר ניצוצי הקדושה, שנשארו בתוכם בעת שבירת הכלים, כמו אברהם שהיה בן תרח, שהיה ראש לעובדי עכו"ם, וגם ר"ע היה ממשפחת גרים... והצדיק מכניע את החלק הרע, ומקרבו ומברר מדותיו וגורם יחוד עליון בגן עדן". (ג)

אולם עבודתו זו, עבודת „ברור" ניצוצי הקדושה, נפסקה באמצע. הוא הרגיש שימיו ספורים וכי נפשו יוצאת מצמאון לאלקים. לפני פטירתו אמר, שנשמתו היא מאותן שמסרו את נפשן על קדוש השם, וכמו שבפעם הראשונה יצאה נשמתו מתוך מסירת נפש, כן תצא גם עתה מתוך התפשטות הגשמיות ודבקות באלקים... (ד)

בפעם אחרת תלה את סבת הסתלקותו בזה, שלא הצליח להסתיר את מהותו הרוחנית בפני ההמונים. „על בן זמנו, רבי לייביש אוזירובר, שלא משך עליו את עין העולם והיה תמיד נחבא אל הכלים, אמר: אני מוצא אותו תמיד בשעת התפלה, באותה הספירה שאני נמצא; שנינו היינו מבעלי התוספות, נהרגנו על קדוש השם ונשלחנו לעולם הזה, כדי להשלים את שנות חיינו המופסקות. הוא יגיע לימי זקנה, מפני שאיש לא הכיר את גדולתו הרוחנית. אבל עלי כבר שמו ההמונים את לבם ואוכרח להסתלק בדמי ימי!". (ה)

(א) „אמרי יהושע" ב, עטרת אבות" עמ' 9; „כתר היהודי" עמ' ס"ח.

(ב) „חסידיומוס" עמ' 305.

(ג) „אור לשמים" ס' חוקת. עיין לעיל עמ' ס"ג.

(ד) „כתר היהודי" עמ' ס"ח.

(ה) רבי אהרן מרקוס שם עמ' 304.

והיום האחרון מהר לבוא. ביום ג' דחול-המועד סוכות, י"ט תשרי, בשנת תקע"ד, בהיותו בן ארבעים ושמונה שנה, אחרי תפלתו שהיתה, כמו תמיד, בחרדה גדולה והתפשטות הגשמיות, יצאה נשמתו בטהרה. בנו רבי יהושע אשר שהיה רגיל לחכות בגמר תפלתו, כדי להשיב את נפשו אליו, אחר הפעם לבוא וכשנכנס מצא את אביו שוכב על כסאו בדבקות ושפתותיו דובבות את הפסוקים: „אל תבואני רגל גאווה" ו„אין עוד מלבדו"... (א) ה„יהודי הקדוש" מת, כמו שנבא, מיתת נשיקה, הסתלקות מתוך דבקות, מתוך אהבה לאלקים...

* *

בקשר עם הסתלקותו של ה„יהודי", מסופרים במי חסידי פולין ספורים אופייניים, שאני מוצא לנכון להביא פה אחדים מהם. באותו היום שנסתלק ה„יהודי" - מספרת אגדה אחת - נודמנו יחד רבי קלונימוס מקראקא ורבי שמואל מקורב. רבי קלונימוס אמר לרבי שמואל: היום יכולים ליחד „יחוד" גדול, אולם רק בארץ ישראל, מי שמיחדו בחוץ לארץ מתחייב בנפשו. בין צדיקי דורנו ה„יהודי" הוא האחד, שאינו מתחשב בשום דבר. נצחן גדול הוא ועובד את ד' במסירות נפש. בודאי ייחד את ה„יחוד" ומן השמים ירחמו עליו... כמו שאמר רבי קלונימוס כן היה - מסימת האגדה - ה„יהודי" יחד את ה„יחוד" והלך לעולמו... (ב)

החסיד רבי ישראל ווייגנסברג (ר' ישראל ר' יהודה' לייס) מפשדבורג, שהיה מגדולי חסידיו של ה„חוזה", ה„יהודי", רבי ישעי' מפשדבורג ורבי שלמה הכהן מראדומסק, נסע בשנת תקע"ד לראש השנה ויוהכ"פ לפשיסחה אל ה„יהודי". לפני חג הסוכות, בשעת ה„פרידה", אמר ה„יהודי" לרבי ישראל: כשתבוא הביתה תדרוש בשלום רבי ישעי' מפשדבורג ותאמר לו בשמי, כי בשני הימים האחרונים של חג הסוכות אהיה שם!..

רבי ישראל לא הבין למה ירמזו דבריו. הוא נסע הביתה ומפני סבות שונות, לא מהר מיד למסור את דרישת השלום לרבי ישעי'. עברו ימים אחדים, והידיעה המחרידה על דבר הסתלקות ה„יהודי" באה לפשדבורג. אז הבין רבי ישראל את דברי ה„יהודי" שיהיה „שם", וחפץ למסור לרבי ישעי' את „דרישת השלום", אולם בני רבי ישעי', שלא חפצו לצער את אביהם, הזהירו ששום איש לא יגלה לו על דבר פטירת ה„יהודי", כי ידעו עד כמה נקשרו נפשות שניהם מימי ילדותם עד ימיהם האחרונים.

(א) עיין: „כתר היהודי" שם; „אמרי יהושע" שם; „חסידיוטוס" עם' 270; „תפארת שלמה" בלקוטיוס פ' תשא דף קמ"ו (פוק חוי מה עלתה בו כסוף שהלך לעולמו במסירת נפש בתפלתו); רבי דוב בירוש הכהן טורנהיים „עבודת יששכר" (לורו תרע"ב) פ' סצורע.
(ב) רבי יעקב צבי ספוריסוב „עטרה לראש צדיק" פ' ואתחנן.

אחרי שבועות אחדים, הקיץ פתאום רבי ישעי' מפשדבורז משנתו בבכיות ויללות, ואמר שנתגלה לו בחלום שה"יהודי" נסתלק. כשבא אליו אח"כ רבי ישראל, אמר לו רבי ישעי' שעוד בחול-המועד ראה שהעולם חשך בעדו, וירא שמא נסתלק ה"יהודי", "אולם כשיצאתי החוצה – סים רבי ישעי' – וראיתי שהשמש זורחת והעולם קיים, חשבתי שה"יהודי" עודנו חי. האמנתי כי לו נסתלק ה"יהודי", היה גם השמש חדל מזרח והעולם היה חוזר לתהו ובהו!..." (א) כשבאה הידיעה המחרידה על פטירת ה"יהודי" אל ה"חווה", עשתה עליו השמועה רושם מדכא. הוא התגולל – מספרים החסידים – בעפר, בכה הרבה ולא יכל לקבל תנחומין... (ב)

ואפי' רבי יהודה לייב מזקילקוב, כשספרו לו על דבר הסתלקות ה"יהודי" בכה תמרורים... (ג)

על קברו בפשיסטה גבנה אהל, שאליה באים מקרוב ומרחוק להתפלל ולתנות את צרותיהם. (ד)

(א) ספור נאמן זה, שמעתי מרבי בנימין וויינגסברג, בנו של החסיד רבי ישראל וויינגסברג

מפשדבורז.

(ב) "תולדות הנפלאות" עמ' 49.

(ג) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות היהודי" עמ' 16.

(ד) על כותל האוהל נמצא לוח של גיר, במקום מצבה, המכיל דברי שבת אלו על ה"יהודי":

יהודי שמו נקרא בכל העולם למען נודל קדושתו וטהרתו
עזרת ישראל אליו נאספים ללמוד ויראת ד' ותורתו
קרן ויו אור פניו מלגשת אליו באור החמה בזהר
ברוח קדשו הופיע אור וראתו ותורתו לכל הבאים בצל קורתו
יודע רזי וסתרי תורה וכל תעלומות החכמה לפניו נגלו
צדיק תמים בעבודתו ויראתו וגאון הגאונים בתורתו וחכמתו
חכם ונביא עליו לשבת ולהלל וזכותו תמיד תנן עלינו
קרן אור ישראל הופיע והשפיע רב טוב לבית ישראל ברוך קדושתו
הלא הוא הרב המאור הגדול האלקי צדיק יסוד עולם
רבן של כל בני הגולה ראש גלות אריאל נר ישראל עמוד
הימיני מאר הדור קדוש ד' כבוד קדושת שם תפארתו
מורנו הרב יעקב יצחק הנקרא בפי כל היהודי וצלה"ה
תנצב"ה

נפטר ביום ג' דחומ"ס תקע"ד לפ"ק.

הלוח הזה נקבע זה כחמשים שנה, כשהוקם האוהל הנוכחי, אחרי השרף הראשון. כפי שנראה מסגנונו ותכנונו, לא נעתק מלוח קודם, שנמצא ב"אוהל" הראשון, כי אם נכתב מחדש. בית מדרשו של ה"יהודי" נחרס. בזמן האחרון עוסק במפעל הקמת בית המדרש הנהרס הרב רבי ישעי' קאליש מפשיסטה. בבית המדרש שיוקם תוסף גם ישיבה על שם ה"יהודי הקדוש".

דרך אחד עשר.

בְּנֵי וְתַלְמִידָיו.

רבי ירחמיאל מפשיסחה. בניו ונכדיו. רבי משה מלילוב. רבי שמתח
בונם מפשיסחה. רשימת תלמידיו. רבי מנדיל מקוצק.

אחרי הסתלקותו של ה"יהודי", מלא את מקומו בנו, הצדיק רבי
ירחמיאל מפשיסחה. הוא הצטין בענותנות נפלאה. בחיי אביו התפרנס שלש
עשרה שנה, מאמנות עשית שעונים, והתנהג בענוה והסתרת מהותו הפנימית.
הצדיק רבי חיים מאיר יחיאל ממוגילניצה, השוה את רבי ירחמיאל לרבי
שמעון בן יוחאי, באמרו, כי כמו רשב"י שהסתתר י"ג שנה במצרה וזכה
על ידי זה לכל האור העליון, כן זכה גם רבי ירחמיאל, ע"י הסתרתו בתור
שען, למדרגות ולקדושה. (א)

מפורסמים בצדקתם היו גם שני בניו, הרבנים: רבי נחמיה מביכובא
ורבי יהושע אשר מזילחוב. ה"יהודי" אמר עליהם, שהם שני ספרי תורה. (ב)
שלשלת הזהב של תורה, יראת שמים וחסידות, נמשכה גם ע"י בניהם,
שהיתה להם השפעה גדולה על חסידי פולין, ביחוד ע"י הצדיקים: רבי יעקב
צבי מפוריסוב (מחבר הס' "עטרה לראש צדיק"), רבי מאיר שלום מקאלשין
("נהר שלום"), רבי אברהם'לי מפוריסוב, רבי נתן דוד משידלובצ'י, רבי יצחק
מפשיסחה, רבי פנחס מקינצק ועוד.

מחשובי הצדיקים בפולין היה גם חתן ה"יהודי", רבי משה מלילוב,
בנו של ר' דוד מלילוב. לסוף ימיו נסע לארץ ישראל ונסתלק שם בשנת
תר"י.

אולם רוב החסידים נסע לממשיך שטתו של ה"יהודי", לרבי שמחה
בונם מפשיסחה. ה"יהודי" אמר עליו שהוא "נקודת לבו". לרבי שמחה
בונם — אמר פעם — הנחתי את האוצר של יראת שמים. (ג) ואמנם, בתורתו
נכרת למדי השפעתו הגדולה של רבו ה"יהודי". רבי שמחה בונם אמנם

(א) "תפארת היהודי" ב"תפארת בני" עמ' 19; רבי אהרן מרקוס "חסידיומוס" עמ' 300.

(ב) רבי יוסף לווינשטיין ב"נפלאות היהודי" עמ' 15.

(ג) "מאיר עיני הנולח" אות קנ"ג.

הרחיב והעמיק את השטה הפשיסחית, ונתן לה בהרבה פרטים צורה חדשה ומקורית; אולם הרוח הכללי השורה בתורתו, בעיקריה ויסודותיה, הותם ה"יהודי" טבוע עליו. השרשת הצנוה, למוד התורה, בקשת האמת, דרישת ההתעמקות בפנימיות החסידות – יסודות החסידות הפשיסחית אלו, עוברים כחוט השני בכל תורותיו, מאמריו ושיחותיו של רבי שמחה בונם.

מלבד בניו ותלמידיו הנזכרים, היתה לו עוד ל"יהודי הקדוש" חבורה קדושה של רבנים, צדיקים וחסידים מ"סלתה ושמנה" של היהדות הפולנית, שאני נותן בזה רשימה מהם בצירוף הערות קצרות. (א)

רבי אבלי מעיר-חדש. תחלה היה רבו של ה"יהודי" בקבלה, אולם אח"כ, כשנעשה ה"יהודי" למנהיג החסידים, נסע אליו והיה אחד מתלמידיו. אחרי פטירת ה"יהודי" התחיל להגהיג בעצמו. אחד מתלמידיו היה רבי חנוך היניך מאלכסנדר.

רבי איתמר מקונסקיוואלי. עשיר גדול וסוחר. מפורסם בצדקתו ובמזגו הטוב. גם בסוף ימיו, כשירד מנכסיו, לא חדל מלתת צדקה ומכר לשם זה את כל חפציו. מגדולי חסידיו של ה"יהודי", ה"חווה" וה"מגיד" מקוויניץ. השאיר אחריו ספר חשוב בחסידות בשם "משמרת איתמר", שמביא בו הרבה פעמים את רבו ה"יהודי".

רבי בנימין מלובלין. מתלמידיו של ה"חווה" מלובלין ורבי שמחה בונם מפשיסחה.

רבי דוב ביר מראדושיץ. נקרא בשם "הסבא קדישא". מפורסם לבעל מופת שמעטים היו דוגמתו. מגדולי תלמידיו של ה"חווה", הרב מאפטא, המגיד מקוויניץ ורבי מאיר מאפטא.

רבי דוד יצחק חריף מפיטרקוב. חתן רבי קלוגימוס מקראקא בעל "מאור ושמש", מתלמידיו של המגיד מקוויניץ. חבר ספר המכיל חדושי-תורה בשם "חדושי הרד"ח" (פיטרקוב תרס"ו).

רבי זיליג משרינצק. חסיד מפורסם.

רבי "חנוך היניך הכהן מאלכסנדר. מהאברכים המצוינים אצל ה"יהודי", אחרי הסתלקותו של רבי יצחק מאיר מגור, מלא הוא את מקומו.

רבי חיים מאיר יחיאל ממוגילניצה. מהאברכים היותר מקורבים אל ה"יהודי".

רבי יחזקאל מקוזמיר.

רבי יעקב אהרן, הרב באלכסנדר. הסתופף בצלם של גדולי הצדיקים בדורו כרבי ישעי' מפשדבורז, רבי יצחק מווארקא, רבי שמחה בונם מפשיסחה ועוד. חבר ספר "בית יעקב".

רבי יצחק מווארקא. מתלמידיו המובהקים של רבי דוד מלילוב.

(א) הסקורות שהשתמשתי בהם לרשימת תלמידיו ה"יהודי" הם: "שם הגדולים" לר' אהרן וואלדן, ספרי תלמידיו וההקדמות אליהן וספרי ההולדות של רוב תלמידיו.

אחרי הסתלקותו של רבי אברהם משה מפשיסחה, מלא הוא את מקומו.
רבי יעקב דוד מווישגורוד, מפורסם לגאון. חבר ספר „הגהות מהרי”ד“
על תורת כהנים.

רבי יוסף טוב נעטיל, הרב בטשיחוב. חבר ספר „טהור רעיונים”.
רבי יצחק מאיר מגור. ממלא מקומו של רבי מנדיל מקוצק. בימי
ילדותו היה אצל ה”יהודי” והתחשב לתלמידו.

רבי לייביש משידלובצי.

רבי לייביש אוזירובר.

רבי לייביש מצויזמיר.

רבי מנחם מנדל מקוצק. ממלא מקומו של רבי שמחה בונם מפשיסחה
וממשיך שטתו. בתורתו הגיעה החסידות הפשיסחית לשכלולה היותר גדול.
עוד בימי נעוריו, כששאל פעם ה”חווה” מלובלין את ה”יהודי” אם יש לו
אברך טוב? השיב לו ה”יהודי”: — מנדיל יש לו רצון להיות טוב! ^(א) קיצוניות
הנוקבת עד תהום מסמנת את שטתו. תורותיו לא היו שיחות חסידיות, הנאמרות
בטון נוח. הן היו חצים שנונים, שחדרו עמוק עמוק ללבו של החסיד.
בלי רחמים היה רבי מנדיל מקוצק מיסר את חסידיו, ומגלה לפניהם את
השטחיות ואי-הפנימיות שבכל מעשיהם. במשך כל ימי חייו לא חדל מהעיר
אותם לתקון פנימיותם, להשרשת האמת והענוה ולהרבות בלמוד התורה.
גם בתורתו, כמו בתורת רבי שמחה בונם מפשיסחה, נכרת השפעתו הגדולה
של רבם ה”יהודי”.

רבי משה מרוזוואדוב.

רבי משה אהרן הרב בקוטנא.

רבי משה דוד לידא. רב בוויסליץ. מגדולי תלמידיו של ה”חווה”
וחברו של רבי קלונימוס מקראקא. חבר ספר „מגדל דוד”.

רבי משה יחיאל הרב מביאלא.

רבי פרץ הכהן מפשיסחה. מגדולי תלמידיו של ה”יהודי”.

רבי שלמה לייב מלענטשנא.

רבי שלמה הכהן מראדומסק. בימי ילדותו היה אצל ה”יהודי”.

רבי שמואל שמריה, הרב באוסטרובצי. חבר ספר „זכרון שמואל”.

רבי שמשון הרב בוואלין.

(א) רבי יוסף לווינשטיין ב”נפלאות היהודי” עמ' 15.

תורות ושיחות נבחרות.

א.

נר אלקים — נשמת אדם.

„דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו, כי קדוש אני ד' אלקיכם איש אמו ואביו תיראו" (ויקרא י"ט א' ב'). פסוקים אלו קשה להבינם: „מה ענין שמטה אצל הר סיני?" למה נסמכה קדושת ד' לכבוד אב ואם ואיזו שייכות יש ביניהם?

ה„יהודי הקדוש" הסביר תמיהה זו, עפ"י מאמר התלמוד: „ג' שותפים באדם: הקב"ה ואביו ואמו. אביו מזריע הלובן וכו' אמו מזרעת אודם וכו' והקב"ה נותן בו רוח ונשמה" (נדה ל"א.). נשמתו של האדם, הרוחניות שבו, היא „נר אלקים" — ניצוץ מאור אין סוף. הקב"ה בעצמו ברא את האדם ב„צלם אלקים", נפח בו מעצמיותו וחלק לו מחכמתו. ניצוץ עליון זה שבאדם, בוער בלבו במשך כל ימי חייו ומדליק בו את הכסופין לחיים עליונים, לחיים של קדושה וטהרה... וודאי שהיה האדם ממלא את תפקידו כראוי. היה שומר בחבו אותו השביב שהפקד אצלו, לבל יועם אורו, לבל יכבה „קדושים תהיו לד' אלקיכם". ברי¹ שתהיו קדושים, „כי קדוש אני ד' אלקיכם". הן נשמתכם היא חצובה ונאצלת מגבהי מרומים, מהמקור היותר טהור, העליון, הנצחי, שאין בו שום פגם ושום חטא. אבל, דא עקא, „איש אמו ואביו תיראו" — עליכם לירוא ולפחוד, מפני חלק האב והאם שבכם. הן הניצוץ האלקי הוא רק שותף שלישי ביצירת האדם. לפעמים מתגברים עליו שני החלקים הנשארים, חלקי הבהמיות והגשמיות. על האדם להתאמץ, איפוא, להגביר את חלקו האלקי, על חלקיו הגשמיים ולהבעיר את הניצוץ לבערה גדולה...^(א)

(א) הרב רבי פנחס מדינוויץ „שפתי צדיקים" (ווארשא תרס"ט) פ' קדושים.

ב.

והייתם לי סגולה.

„והייתם לי סגולה“ (שמות י"ט ה').
 השם „סגולה“, מצין גם רפואה ידועה, שמרפאים בה את החולה.
 ה„סגולה“ נבדלת מסמי המרפא של הרופא בזה, שסמי המרפא מכילים בתוכם
 יסודות חימיים ידועים, המקבילים אל החסרונות שבאברי החולה. הרופא
 כותב את סמי המרפא בדעת. הוא מכיר בתכונתם המרפאת של הסמים.
 לעומת זאת ה„סגולה“ שנותנים לחולה, אין נותן הסגולה ולא המקבל –
 החולה יודעים, מפני מה סגולה זו מרפאת. הרפואה שע"י ה„סגולה“
 אינה באה בדעת, כ"א ע"י האמונה, ש„סגולה“ זו תועיל ותרפא.
 כך היא גם דבקות ישראל באלקים. היא בלי דעת, בלי חשבון הנפש,
 בלי שכל. „והייתם לי סגולה“. תהיו דבוקים בי – אומר להם הקב"ה
 לישראל – כמו ה„סגולה“, שאין ברפואתה דעת. הדבקות תהיה מיסתורית,
 פנימית, טמירה ונעלמה... (א)

ג.

בטחון.

„עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי“ (תהלים י"ג ג').
 „עד אנה אשית עצות בנפשי“ – כל זמן שהאדם מחפש את אשור
 רק בו בעצמו. כל זמן שהוא בוטח ב„עצותיו“ – בשריריו החזקים, בחכמתו
 ובשרונותיו ואינו זקוק לעזרת ד', אזי בשום אופן לא יחזיק מעמד בפני
 גלי החיים הזורמים. סופו יהיה רק „יגון בלבבו“. רק „יגון“ – דאגות, אכזבות
 וריקניות תקננה בלבבו בלי בטחון בד'. (ב)

ד.

שעת „רעוא דרעוין“.

הסעודה השלישית של שבת היא זמן תשובה. שעת „רעוא דרעוין“. משל למה הדבר דומה? – לאנשי עיר אחת, שהמלך הודיע אותם, כי יבוא אליהם ביום מוגבל. נתנה לבני העיר פקודה נמרצה, לעשות את כל ההכנות

(א) רבי צדוק הכהן מלובלין „פרי צדיק“ (לובלין תרס"א) פ' ויהי.

(ב) רבי יעקב עבי מפוריסוב „עטרה לראש צדיק" דף ס"ו.

הדרושות לקבלת פנים נהדרה לכבוד אבי המדינה: לנקות את הרהובות והשוקים ולקשטם, לתקן את בדקי הבתים ולהשרות על העיר צורה של חגיגות. האנשים הנבונים, הפקחים, שידעו כי „את דבר המלך אין להשיב“, התכוננו, כדבר הפקודה, לקבלת הפנים. נקו את בתיהם, תקנום וקשטום. אבל הטפשים לא הזדרזו לקיים את פקודת המלך, כי אם דחו את עבודתם מיום ליום וכך האריכו בצצלותם, עד שבא היום המוגבל. המלך בא והעירה ומצא את בתיהם של הטפשים מרופשים ומזוהמים...

כעס המלך על הטפשים ואמר לענשם קשה על קלות דעתם, שגרמה לבזיון המלך; לעומת זאת את הפקחים כבד בכבוד גדול, עשה להם הנחות ושמח בהם מאד.

חבינו הטפשים, כי כלתה אליהם הרעה, וכשיבוא המלך הביתה, יוציא עליהם גזרות רעות. התקבצו, איפוא, כולם בשעה שנפרד המלך לשלום מבני העיר, לנסוע לדרכו. נפלו על ברכיהם ובקשו תחנונים את מלכם, שימחל להם על עונם הכבד...

הנמשל מובן. המלך, מלכו של עולם, הקדוש ברוך הוא, מודיע את בני האדם, כי ישרה את שכינתו בעולם ביום מוגבל, בשבת, ש„אתחננת למשרי עליה מלכא קדישא“. ביום שכל בני האדם „מתעטרין בנשמתין חדתין“ ו„אנפאה נהירין בנהירו עילאה“. והקב"ה מצוה את בני האדם, שיתכוננו ליום מוגבל זה, לקבלת הפנים הנהדרה של „שבת המלכה“, שיתקדשו ויטהרו, כדי שיהיו מוכשרים לקבל את שפע האור האלקי, את אור המלך וזיוו. ואמנם הפקחים הזוכרים כי קרוב יום ד' לבוא, מתכוננים במשך של ימי השבוע בקדושה וטהרה, ומכשירים שתשרה עליהם שכינת האצילות בשבת קודש. אולם השוטים, המבלים כל ימיהם בענינים גשמיים, לבם מוטרד ומאובן להתכונן ליומה של הנשמה היתרה. מטעם זה, גם בשבת אינם מרגישים רק הארה קלושה מהאור הגדול, כי חסרות להם ההכנות. אולם בזמן הפרידה, כשצללי ערב נוטים, בשעת „שלש סעודות“, כשצעדי ימי החול ממשמשים ובאים, מתחילים גם מטומטמי המוח אלו להרגיש, כי דבר מה הולך מהם ולא ישוב, חשים שנתק דבר מה מלבם, חשים את הריקניות המתהווה בנשמתם. והם נופלים על ברכיהם ובחום לבם מפייסים את המלך, ומקבלים עליהם בתשובה שלמה, שמהיום והלאה ייטיבו את מעשיהם ויזכרו את נשמתם, כדי שיוכלו בשבת הבאה לקבל את המלך כראוי... (א)

ה.

הדלקת האורות.

„בית שמאי אומרים: יום ראשון (של חנוכה) מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך” (שבת כ”א:).

ה”יהודי הקדוש” ראה במחלוקת הלכותית זו, בטוי של חלוקי דעות בדרכי עבודת ד’. בית שמאי אומרים, שהדלקת האור הרוחני בלב האדם – השרשת יראת השמים וצרוף המדות, באה ע”י שהאדם פוחת והולך מטבעו הגשמי, ע”י שהוא משרש אחרי הרע שבו ועוקרו מלבו בזרוע, ע”י תעניות וסגופים. עבודה זו קשה מאד ואינה רצויה, כי ההלכה היא כבית-הלל, האומרים שהאדם יתאמץ להיות מוסיף והולך. יעשה מעשים טובים. יתן צדקה לעניים, ילמוד תורה ויעסוק בגמילות חסדים, ואזי הרע שבו יכלה מאליה, ע”י המאור שבתורתו, מצותיו וצדקתו... א)

ו.

התחברות לצדיק.

רבי שמחה בונם מפשיסחה שאל פעם את רבו ה”יהודי”, על מאמר התלמוד: „כל המחובר לטהור הרי הוא כטהור”. וכי כל חסיד פשוט, כשרק נוסע לצדיק, המופשט לגמרי מגשמיות, הרי הוא כמוהו? „להיות מחובר לטהור קשה יותר מהיות טהור בעצמו!” – השיב לו ה”יהודי”. כלומר: לבחור לו צדיק אמת, שכל עשיותיו תהיינה לשם שמים; שלא תמצא בו שום פניה אחרת, מלבד תשוקה טהורה לאור אין סוף. לבחירה כזו צריכים הבהנה יתרה. על החסיד לחדור לתוך נשמת הצדיק ולעמוד על מהותו הרוחנית האמתית, ולא כל החסידים זוכים להבחנה כזו. הרבה חסידים טועים, ובוחרים להם לרבי איש, שאינו ראוי כלל ללבוש איצטלא של צדיק... ב)

א) רבי יצחק סרדכי פדווא „אילנא דחיי” דף כ”ה.

ב) „רמתיס צופים” א”ר פ”ג ל”ד.

ז.

קבלת פנים...

כשיבוא המשיח, ילכו כל צדיקי הדור לקראתו לקבל את פניו. כל צדיק יבוא עם חסידיו הרבים, אבל כשיסתכל המשיח ב"צדיקים" ו"חסידים" אלו, "יחשך מאור עיניו" ויאמר לכל צדיק: "גש-הלאה עם חסידיך!" או יעזבו החסידים את "צדיקיהם" לנפשם. יפלו על ברכיהם, יבכו ויתחננו במר נפשם לפני המשיח, שירחם עליהם ולא ידחם בחרי אף, "כי לא ידח ממנו נדח".

— מה חטאנו ומה פשענו — יצטדקו החסידים — וכי יכלנו לדעת, שרבנו אינו ראוי כלל להיות מנהיג הדור, הן לא יכלנו לחדור לתוך פנימיות נשמתו?

אבל המשיח לא יפנה כלל לצעקת החסידים ועוד יגער בהם: — אתם אשמים! אתם בעצמכם בחרתם לכם מנהיגים כאלו. היה לכם לבקש, בלי שום פניה צדדית, אחרי צדיק אמת והייתם מוצאים. הקב"ה היה מסייע אתכם בבקשת האמת. אבל אתם הסתפקתם באשר מצאתם. גדול עונכם מנשוא ולא יכופר לכם עד עולם... (א)

ח.

הכוונה והמעשה.

"ויקרא פרעה אל משה ויאמר: לכו עבדו את ד' רק צאנכם ובקרכם יוצג וכו' ויאמר משה וכו' גם מקננו ילך עמנו כי ממנו נקח לעבוד את ד' אלקינו" (שמות י' כ"ד).

ה"יהודי" הסביר שיחה זו כך: פרעה טען שאין צורך כלל בקרבנות. העיקר בעבודת ד' הוא הכוונה הפנימית. המעשה החיצוני אינו חשוב כלום. הוא יעץ, איפוא, את משה רבנו, "צאנכם ובקרכם יוצג" — ישארו הזבחים פה, ואתם "לכו עבדו את ד'", בלי קרבנות ובלי זבחים, רק בלב טהור. אולם משה רבנו השיב לו: "גם מקננו ילך עמנו". הכוונה עצמה בלי המעשה אינה חשובה כלום. אדרבה, הכוונה עוד מצטרפת ומתוספת מן המעשה. "כי ממנו" — מן המעשה "נקח לעבוד את ד'". המעשה מעורר אותנו לעבוד את ד' כראוי, בהתלהבות, בחום ודבקות... (ב)

(א) הרב שלום יוסף מיוזפוף ב"תפארת היהודי" אות ו'.

(ב) שם אות כ"ב.

ט.

שבירת הלב ועצבות.

„הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם“ (תהלים קמ"ז).
 קשה: הן שבירת הלב היא מדה טובה. „קרוב ד' לנשברי לב“.
 „שירותא דקב"ה במאני תבירי“. וכי סלקא דעתך שמשבחים להקב"ה „הרופא
 לשבורי לב“. הן ברפואה זו יבטל מדה טובה?
 ה„יהודי“ פרש פסוק זה כך: באמת שבירת הלב היא מדה טובה,
 בהביאה את האדם לענוה, לחשבון הנפש ולשלמות. אבל לפעמים שבירת
 לבו הולכת ומתגברת, עד שמביאתו למדה רעה ומגונה: לעצבות. על האדם
 לראות, איפוא, כי שבירת לבו לא תעבור על המדה, שלא תבוא לעצבות,
 כי „אין השכינה שורה מתוך עצבות“.
 „הרופא לשבורי לב“ – אנו משבחין את הקב"ה, שהוא רופא את
 „שבירת לבנו“, ומחבש לעצבותם (עצבות – „עצבות“), שהוא מסיר את
 הקליפה מן הפרי, את העצבות משבירת הלב, שתהיה בשמחה... (א)

י.

„אמר ר' יצחק חייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר: „מדוע את
 הולכת אליו (אל הנביא) היום לא חודש ולא שבת“, מכלל דבחודש ושבת
 איבעי ליה למיזל“ (ראש השנה דף ט"ז ע"ב).
 הקשה ה„טורי אבן“, הן בפסוק לא נזכר כלל „רגל“ רק חודש ושבת,
 ואין ראיה ממנו שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל? ותרץ: כי המלה
 „שבת“ הנזכרת בפסוק מכוונה גם לרגל, כי גם רגל נקרא שבת. והביא
 ראיה לתרוצו מסדור הפסוק, שנזכר בו תחלה חודש ואח"כ שבת, ואם
 היתה הכוונה פה שבת, שבת ממש, היום השביעי, היה צריך להקדים
 תבה זו בפסוק: „מדוע את הולכת אליו לא שבת ולא חודש“, כי כלל
 גדול: תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ושבת תדירה היא, קבועה ועומדת
 ומרובות השבתות מימי החודש.
 ה„יהודי“ סתר ראיתו זו, כי אמנם כלל גדול הוא, תדיר ושאינו תדיר
 תדיר קודם, אבל רק כשהמאמר מביע רעיון חיובי. לו נכתב, למשל,
 מאמר כזה: „אני הולך לקבל פני רבי בכל שבת וחודש“. דין הוא להקדים
 כאן את השבת לחודש, מאחר שימי השבת מרובים מימי החודש. אולם
 בפסוק הנזכר, הן הרעיון הוא שלילי: „מדוע את הולכת אליו לא חודש
 ולא שבת“. השואל הן חפץ פה להביע את השאלה, למה ילך אל הנביא

(א) ר' מאיר צבי מואמושץ „יר אבי שלום“ (ווארשא תרס"ב) דף ט"ו.

ביום פשוט, שאיננו חודש ושבת. הוא מנה, איפוא, את הימים, שלא היה המנהג ללכת בהם אל הנביא – ימים שליליים, בנגוד לימי החודש והשבת שהם ימים חיוביים, שהדרך להקביל בהם את פני הרבי. וימים אלו שאין בהם חודש, מרובים מהימים השליליים שאין בהם שבת. השואל הביע, איפוא, גם כאן את דבריו עפ"י הכלל "תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם", בהיות כוונת שאלתו על הימים השליליים. (א)

יא.

תשובה.

למה נקרא שמו של הקב"ה "אהיה אשר אהיה"? מפני ששם זה מורה על התשובה. כשהאדם מתחרט על מעשיו הרעים וחוזר בתשובה, באמרו: אהיה טוב מעתה, אזי מיד משיב לו הקב"ה: גם אני אהיה עמך ואשרה עליך את שכינתי... (ב)

יב.

שיר.

"ואין לנו שיר רק התורה הזאת". אמנם לא נשארה לנו מכל מחמדינו רק התורה הזאת. אבל בכחה של תורה זו לתת לנו את הכל. כל מה שהיה לנו תחלה. נוכח לבוא על ידיה לכל המדרגות העליונות, שהיו לנו בזמן המקדש, לאותה דעת האלקים ולאותו בלוי השכינה... (ג)

(א) "בחר היהודי עמ' ליה.

(ב) רבי יהוקאל מקומיר "נחמד מזהב" ט' ויצא.

(ג) הרב מיאדימובא, נפלאות חדשות" עמ' 10.

רשימת

שמות האנשים הנזכרים בספר הזה.

א.

רבי אבלי מעיר חדש, קבר.
 רבי אברהם יענער, ב.
 רבי אברהם צבי אב"ד בפיטרקוב, ב, מא.
 רבי אברהם בן ה"חזוה", מ.
 רבי אברהם משה מפשיסחה, קבה.
 רבי אברהם מפורישוב, קבנ.
 רבי אברהם מטשיתוב, מה.
 רבי אברהם מכוכטשוב, נ.
 רבי אברהם מקאליש, פב.
 רבי אברהם מטשיתוב, פה.
 רבי אברהם מקאליסק, צ צט.
 רבי אברהם יהושע השיל טאפמא, יא, יב.
 כה, פג, קיב, קבר.
 רבי אהרן מאנשטשנא, יג, יד.
 רבי אהרן מרקוס, IX, א, ב, סב, סט, נג.
 עג, עה, עז, קיד, קיט, קכ.
 רבי אורי מסטרליסק, סב, סא, פ, פג.
 רבי אייזיק מלינשטנא, צה, צו, קיב.
 רבי אייזיק מקאלוב, קיז, קית.
 רבי איתמר סקונסקיוואלי, ל, סח, קבר.
 רבי אליהו מווילנא, סב, סד.
 רבי אלימלך מליזנסק, ז, כה, לו, סג, סה, ע.
 עא, עה, עז, עט, פ, קג, קה, קו, קט, קי.
 קיג, קיז.
 רבי אליעזר מברניגורד, מא, צה.
 רבי אלחנן מנריצא, א.
 רבי אפרים מסדילקוב, סב.
 האר"י, יא, סט, נג.
 רבי אריה לייב היילפרין, ב, ד, ו, ז, י, יב.
 רבי אריה לייב מוישניצא, מא.
 רבי אשר מפשדבורג, א, ג, נג.

ב.

רבי בנימין מלובלין, קג, קיא, קבר.
 רבי ברוך ממזיבוב, צט, קיט.
 רבי ברוך פרינקיל, ד, פג.

ד.

רבי דוב ביר ממזריטש, ד, לד, לה, סב.
 רבי דוב ביר טראדושיץ, לב, נד, עה, פח.
 קג, קבר.
 רבי דוב ביריש מאושפצין, עה.
 דוב ביר מקינצק, קו.
 רבי ביר מפשיסחה, יג.
 רבי דוב ביריש גומבינר, כ.
 רבי דוד מאוסטרהא, א.
 רבי דוד טיבל, ד.
 רבי דוד מליזוב, טו—כד, נא, נח, נט, ע.
 עט, קג, קי, קבר.
 רבי דוד מזילין, קט.
 רבי דוד יצחק חריף, קבר.
 דוד ממאקוב, עא.
 רבי דניאל מפשיסחה, יג.

ז.

רבי זיליג משרינצק, קכה

ח.

רבי חיים מאיר יחיאל ממגלניצה, עז, קג.
 קח, קכנ, קבר.
 רבי חיים מוולברום, עה.
 רבי חיים חייקל מאפדורא, טו.
 רבי חיים דוד דר. ברנרד מפטרקוב, טו, קית.

רבי חיים מוולווין, סב.

רבי חיים מצאנז, עד.

רבי חנוך היניך מאלכסנדר, פת, קבר.

י.

רבי יהודה לייב פרינקיל, יג.

רבי יהודה לייב מקישנוב, מא.

רבי יהודה לייב מוקילקוב, לו, סא, סו, צה,

צט, קג, קו, קז, קיב, קיג, קכב.

רבי יהודה לייב מיאנווא, ב.

רבי יהונתן אייבשיץ, יח, נד.

רבי יהושע אשר מוילחוב, קד, קב, קבא, קבג.

רבי יוסף מיאריטשוב, יג.

רבי יוסף מעיר-חדש, עו.

רבי יוסף ממורטשין, קג, קיא.

רבי יוסף לווינשטיין, IX, כב, לב, קיא, קיט.

רבי יחזקאל פאנעט, קיג.

רבי יחזקאל לאנדא, ד.

רבי יחזקאל מקומיר, קבר.

רבי יחיאל מיכל מלוטשוב, ז.

רבי יוסטוב גיטל משיחוב, מא, קבה.

רבי יעקב יצחק הורוויץ החוזה מלובלין, ב.

טו, יח, כא, כד—כז, מד, מה, מט,

נ, נא, נג, נד, סא, סג, ע, עג, עד, עו,

עט, פא, פב, פג, צה, צט, קא, קב, קג—

קטו, קטז, קיו, קיח, קיט, קכב, קכה.

רבי יעקב דוד מווישגראד, קבה.

רבי יעקב צבי מפוריסוב, קבג.

רבי יעקב אורנר, יד, פד.

רבי יעקב עמדין, יח.

רבי יעקב מאפשא, עד.

רבי יעקב צבי מנלוגוב, מא.

רבי יעקב אריה מרדוסיין, מט.

רבי יעקב יוסף מפולנאה, סב, פג.

רבי יעקב קאפיל הורוויץ, מ.

רבי יעקב אהרן מאלכסנדר, קבר.

רבי יצחק מווארקא, טו, יח, קבר.

רבי יצחק מפשיסטה, קבג.

רבי יצחק מאיר מגור, נד, ס, סא, סד, פו,

קבה.

רבי יצחק אייזיק מקומרנא, עד, ל.

רבי יצחק שמוליטש, כא.

רבי יצחק הלוי, א.

יקותיאל קו, קי.

רבי ירחמיאל מפשיסטה, יג, קבג.

רבי ישראל איסר מוויניצא, מא.

רבי ישראל בעש"ט, מט, סב, קה.

רבי ישראל הסגיד מקוויניץ, כה, כז, לב, נג,

סה, ע, עט, פג, פד, צה, קו, קז,

קיב, קטז, קיו, קיח, קבר.

רבי ישראל מאפשא, עד.

רבי ישראל יצחק מבלוויץ, כד.

רבי ישראל וויינגסברג, לב, לג, נז, קבא.

רבי ישעי' מפשדורו, ב, ד, טו, כב, כג, נא,

קבא, קכב.

ז.

רבי לוי יצחק מברדיטשוב, יז, כג.

רבי לייבוש משידלובצין, כג, נה, קבה.

רבי לייבוש מקאוולו, לב.

רבי לייבלי אייגר, לו.

רבי לייבוש אוורובר, קב, קבה.

רבי לייבוש מצווימיר, קבה.

מ.

רבי מאיר מאפשא, לב, מ, מב, סו, סו, סת,

ע, עג, עד, עז, עח, צה, קב, קג, קיב, קכ.

רבי מאיר מפרומישלן, לד, מד, עד.

רבי מאיר מלובלין, פב.

רבי מאיר שלום מקאלשין, קד, קבג.

רבי מנדיל מרומנוב, כח, כז, לב, סת, ע, עט,

פג, קיב, קיג, קטז, קטו.

רבי מנדיל מקוצק, נ, סא, פו, צג, ק, קא, קג,

קבה.

רבי מרדכי משרנוביל, קיו.

רבי מרדכי מלחוביץ, צט.

רבי מרדכי מקורין, ס.

רבי מרדכי מסטאשוב, מ.

רבי מרדכי מקרימיניץ, מד.

רבי משה דוד לירא, קבה.

רבי משה יחיאל מביאלא, קבה.

רבי משה טייטלבוים, מא.

רבי משה אהרן מקוטנא, קבה.

רבי משה רוטנברג, סא.

רבי משה מרוזווארוב, מט, קבה.

רבי משה מקוויניץ, עו.

רבי משה יצחק מבלוויץ, צה.

רבי משה חיים לוצאטין, א.

רבי משה לייב מסטוב, ז, ח, ט, י, יא, יז,

נח, ע, עט.

רבי משה מלילוב, טו, יז, כ, קבג.

רבי משה מוואלברום, ב.

נ.

רבי נמע מחילם, נא.
 רבי נחמ' סיוויפוף, פד, קכג.
 רבי נפתלי הירץ מברון, קיח.
 רבי נפתלי צבי מרופשיץ, מ, מא, עג, עה,
 צח, ק, קיב, קיג, קיד.
 רבי נתן דוד משידלובצי, קכג.
 גפוליון, קמז.

ע.

רבי עזריאל הורוויץ, מד.

פ.

רבי פנחס מאפטא, עד.
 רבי פנחס מקינצק, קכד.
 רבי פרץ מפשיסחה, קכה.

צ.

רבי צבי אלימלך מדינוב, כט, לח, מא, סב,
 קיג.
 רבי צבי מוידטשוב, עד.
 רבי צבי הכהן מדינוב, קיג.

ק.

רבי קלונימוס מקראקא, לו, מב, נא, סו, פת,
 סט, עג, עז, עז, עח, פא, פו, צח, ק, קה,
 קי, קיב, קיג, קיח, קכא, קכה.

ש.

רבי שאול לנדא, קיד.
 הרבנית שיינדיל, נו, קיח.
 רבי שלום מבלו, עד.
 רבי שלמה זלמן מווילופולא, עו.
 רבי שלמה לוריא, סב.
 רבי שלמה מפינטשוב, יח.
 רבי שלמה מקשאנוב, כט.
 רבי שלמה הכהן מראדומסק, יז, יח, כג, לה,
 לט, סב, סט, ע, עד, עה, קט, קיט, קכה.
 רבי שלמה לייב מלינמשנא, יג, כג, ג, קכה.
 רבי שמואל מקהרב, קג, קכא.
 רבי שמואל מניקולסבורג, ת, כט, עא, קיג.
 רבי שמחה בונם מפשיסחה, ג, יג, טז, לט, ג,
 סא, פו, צ, צד, ק, קג, קה, קח, קיב,
 קכג, קכד, קכט.
 רבי שמעון מיערוסלב, ת, ט.
 רבי שמעון אשכנזי, יג, ט, קה, קו, קיב.
 רבי שמשון מוואלין, פד, קב, קכת.

